

RAPPORT 2/2005

Håvard Helland
og Jon Lauglo

Har frittstående grunnskoler økt segregeringen?

*Konsekvenser av ny lov om frittstående skoler – baselinerapport II:
Elevsammensetningen*

© NIFU STEP Norsk institutt for studier av forskning og utdanning/
Senter for innovasjonsforskning
Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo

Rapport 2/2005
ISBN 82-7218-497-4
ISSN 1504-1824

For en presentasjon av NIFU STEP's øvrige publikasjoner, se www.nifustep.no

Forord

Denne rapporten sammenligner frittstående skoler og kommunale skoler på grunnskolenivå. Det overordnede spørsmål er om familiers bruk av friskoler har medført større sosial segregering i grunnskolen enn den segregeringen som en finner i kommunale skoler som et resultat av sosiale skjevheter i familiers bostedsmønstre. Vekten kommer til å ligge på foreldres økonomi og tilknytning til arbeidsmarkedet, deres utdanning og etnisitet—ressurser eller trekk en forbin-der med personers og grupperes plassering i sosiale hierarkier som blir beskrevet ut fra slike begreper som sosiale klasser eller lag--eller ut fra ideer om mer kon-tinuerlige statushierarkier.

Rapporten er del av et samarbeidsprosjekt med Senter for økonomisk forsk-ning (SØF) ved NTNU etter oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Hensikten er evaluering av virkningene av loven om frittstående skoler av 2003. Denne rap-porten inngår i første fase i denne evalueringen. Første rapport fra denne fase som utgis fra SØF med Hans Bonesrønning, Linn Renee Naper og Bjarne Strøm som forfattere tar for seg andre sider ved forholdet mellom friskoler og kommu-nale skoler i 2003–2004: økonomiske ressurser og lærerressurser, læringsresul-tater i grunnskolen og faglig framgang i videregående skole. Sammen vil disse rapportene kartlegge situasjonen før loven om frittstående skoler har kunnet ha hatt noen effekt. Dermed vil de gi et sammenligningsgrunnlag for vurdering av resultater fra analyser av funn fra framtidige data.

Jon Lauglo har skrevet kapittel 2. Håvard Helland har skrevet kapittel 3 (og laget beregningene for indeksene i kapittel 4). De øvrige deler av rapporten er i høy grad blitt til ved samspill eller sammenfletting av tekst fra begge forfattere.

Vi takker Grethe Hovland i Utdanningsdirektoratet og Utdanningsdirekto-ratets referansegruppe for gode råd, Torill Vangen i SSB for hjelp med fremskaf-ning av data, og Tove K. Hansen ved NIFU STEP for å ha klargjort manuskriptet for trykking.

Oslo 3. juni 2005

Petter Aasen
Direktør

Eifred Markussen
Forskningsleder

Innhold

Hovedfunn og hovedkonklusjoner	7
Viktige begrensninger	10
Kapittel 1. Innledning	13
Hva er sosial segregering?	13
Dimensjoner ved sosial ulikhet	13
Kultur og økonomi.....	15
Hva kan ligge til grunn for å velge friskole?	17
Frihet til valg av skole som tema i internasjonal forskningslitteratur	18
Analysestrategi	23
Datakilder	25
Forhold som kunne dempe sosiale segregeringstendenser	26
Forventet grunn til skjevhet	27
Kapittel 2. Bivariat analyse av elevers hjemmebakgrunn i friskoler og kommunale skoler	28
Typer frittstående skoler	28
Skoler knyttet til trossamfunn	29
Pedagogiske alternativ.....	29
Friskoler har en meget liten andel av elevene	32
Kommunale skoler sammenlignet med friskoler—for alle grunnskoleelever i hele landet	33
Kjønn.....	33
Type bosted.....	33
Foreldres inntekt	34
Foreldres utdanning og yrke.....	35
Familiemønster.....	37
Innslag av innvandrerfamilier.....	38
Hva vi har funnet, så langt?.....	39
Skolekretser der mer enn 10 prosent av elevene er i friskoler	41
Type bosted.....	41
Foreldres inntekt	44
Foreldres utdanning og yrke.....	44
Trygdestatus, familiestatus.....	45
Innslag av unge med innvandrerbakgrunn.....	45
Rekrutteringsmønstre fra kretser hvor mer enn 30 prosent går i friskole	46
Segregering, så langt?.....	49
Skolekretser med høy andel av elever fra innvandrerhjem	49
Sosioøkonomiske karakteristika av kretser med høy andel av innvandrerfamilier	51
Medfører adgang til friskoler større sosial segregering i kretser med høy innvandrerandel?	53

Oppsummering om funn i kapittel 2	56
Segregering etter inntekt? Ingen entydig tendens.....	56
Foreldres utdanning	57
Foreldres yrke og tilknytning til arbeidsmarkedet.....	58
Familiestatus	59
Innvandrerbakgrunn	59
Kapittel 3. Multivariat analyse av valg av frittstående skole	61
Operasjonalisering av sosial bakgrunn	61
Foreldres utdanning	61
Sosial klasseposisjon	63
Foreldres inntekt	65
Innvandrerstatus	65
Kontrollvariabler: Kjønn, familieforhold og bosted.....	65
Analyser	66
Foreldres utdanningsnivå og –retning har betydning for valg av skole .	72
Foreldres yrkesklasse: barn av akademikere og grupper i privat	
sektor oftest i friskole.	76
Foreldres inntekt har ikke betydning	77
Samlet effekt av sosial bakgrunn.....	78
Ikke-vestlige innvandrere velger religiøse friskoler	79
Familieforhold har ulik betydning for valg av de to typer friskole	80
Oppsummering	82
Kapittel 4. Hva viser segregeringsindekser?	84
Beregning av segregeringsindekser	86
Kapittel 5. Konklusjoner	91
Begrensninger	91
Hva vi har funnet.....	91
Hva kan vi på bakgrunn av dette vente etter lovendringen?.....	93
Referanser	95
Vedlegg 1	100
Gyldige observasjoner for variabler i tabellene i kapittel 2	100
Vedlegg 2	101
Vedleggstabeller fra logistisk regresjon i kapittel 3	101
Vedlegg 3	105
Fordeling av foreldres inntekt for elever i ulike skoletyper	105

Hovedfunn og hovedkonklusjoner

Denne rapporten undersøker i hvilken grad frittstående skoler har medført økt sosial segregering i norsk skole. Sentrale spørsmål er: Hvilke konsekvenser har familiers tilgang til å sende sine barn på frittstående skoler for elevsammensetningen—eller for graden av sosial segregering i skolen? Forsterker bruken av frittstående skoler den sosiale segregering som en finner i offentlige skoler som resultat av sosiale ulikheter i bosettingsmønstre i ulike kommuner og nabolag?

Studien tar for seg grunnskolen i Norge slik den var i skoleåret 2003–2004, før loven om frittstående skoler kunne ha hatt noen virkning—og siste år støtten til friskoler fungerte etter privatskoleloven av 1970. Den lille minoritet (1,9 %) av grunnskolebarn som da var i offentlige støttede friskoler, gikk i skoler som fikk slik støtte enten fordi de av staten var godkjent som et verdifullt pedagogisk alternativ til kommunale skoler, eller fordi de var innrettet mot et bestemt livssyn (i praksis et religiøst fundert livssyn).

Studien er utført på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Den er del av et samarbeid mellom Senter for Økonomisk Forskning (SØF) ved NTNU og NIFU STEP om evaluering av konsekvensene av loven om frittstående skoler av 2003. Analysen er basert på data framskaffet av Statistisk Sentralbyrå fra offentlige administrative dataregistre om befolkningen og grunnskolene. Mer enn 619 000 elever inngår i analysegrunnlaget.

Senere rapporter fra denne kartleggingen av konsekvenser av den nye loven om frittstående skoler vil i tillegg til registerdata, også innhente informasjon direkte fra foreldre og skoler.

Analysestrategien har vært først å legge fram relativt detaljert informasjon om elevrekruttering til ulike typer av frittstående skoler og å sammenligne rekrutteringen med de elever som går i kommunale skoler. Deretter blir analysen innsnevret til å gjelde skolekretser som er av spesiell interesse—først skolekretser med uvanlig høy hyppighet av «friskolebruk», og dernest kretser med uvanlig sterkt innslag av elever med innvandrerbakgrunn. I kapittel 3 utdypes den bivariante analysen med multivariat logistisk regresjon av sannsynligheten for valg av friskoler. Endelig beregner vi i kapittel 4 indekser som måler ulike sider ved segregering, dels for igjen å spore virkninger av friskoler på segregering under «det gamle regime» (privatskoleloven av 1970), dels for å skape et grunnlag for ved fremtidig datainnhenting å kunne vurdere den effekt som loven av frittstående skoler av 2003 kan ha hatt.

Vi er bevisste på at all tolkning forutsetter vurdering. Vi er også bevisste på at forskningstemaet gjelder et omstridt utdanningspolitisk spørsmål, og at nyanser da lett dempes når resultater blir referert av andre. Vi oppfordrer derfor lesere til å gå vår analyse etter i sømmene og selv vurdere om punktene nedenfor er rimelig bra fundert på den statistiske analysen som er foretatt. Vi ser dette som våre viktigste funn:

- Det er stor variasjon mellom ulike typer friskoler, både blant dem som er opprettet med et bestemt livssyn for øye (de er alle religiøse skoler), og blant dem som representerer et pedagogisk alternativ. Langs de aller fleste dimensjoner som her er undersøkt er forskjellene mellom ulike typer friskoler større enn forskjellene mellom friskoler og kommunale skoler.
- Graden av sosial segregering mellom skoler er ikke blitt forsterket i den offentlige grunnskolen på grunn av den tilgang som familier har hatt til friskoler. Til det har bruken av frittstående skoler vært for begrenset under det gamle system.
- Noen konsekvent tendens til at en spesielt ressurssterk elite av familier er overrepresentert blant dem som har sine barn i friskoler har vi ikke funnet i de bivariate analyser som er gjort i kapittel 2. Ser vi på skolekretser med uvanlig hyppig bruk av friskoler (mer enn 10 prosent av elevene i slike skoler¹), finner vi likevel en antydning til slike effekter i disse skolekretsene—i følge segregeringsindekser (kapittel 4). Mønsteret er imidlertid ikke helt konsekvent og vi vurderer de utslagene som forekommer, som svake.
- Vi ser ingen gjennomgående tendens til at friskoleelevers foreldre har høyere inntekt enn andre foreldre. Det finnes friskoletyper med slike tendenser, men elevene i disse skoletypenes utgjør en liten andel av friskoleelevene i Norge.
- Vi har heller ikke funnet noen systematisk tendens til at bruken av friskoler er lavere blant familier med svak tilknytning til arbeidsmarkedet (som mottar trygd eller der foreldre ikke er i heltidsarbeid).
- Derimot finner vi i de fleste typer friskoler en overrepresentasjon av foreldre med relativt høy utdanning. Den store forskjellen går mellom foreldre med høyere utdanning og de som ikke har det. Utslaget av foreldres utdanning er spesielt sterkt når foreldre har en hovedfagsutdanning innen humaniora eller teologi. Foreløpig er ikke effekten av foreldrenes utdanningsnivå så sterk at den har hatt noen innvirkning på graden av den sosial segregeringen i kommunale grunnskoler for landet i sin helhet. For Evalueringen blir

1 Barn i disse kretsene utgjorde 2% av alle grunnskolebarn i Norge i skoleåret 2003-4.

det spesielt interessant å se om tendensen forsterkes som resultat av friskoleloven av 2003.

- Barn av innvandrere fra ikke-vestlige land er sterkt underrepresentert i friskoler drevet som pedagogiske alternativ. Da det i 2003 var kun en eneste ikke-kristen friskole i Norge tuftet på livssyn, opplever trolig innvandrerfamilier som aktivt praktiserer en annen religion enn kristendom at de sjeldnere enn andre familier har tilgang til en friskole som er i pakt med deres religiøse verdier eller syn på pedagogikk. Likevel er barn med innvandrerbakgrunn godt representert i kristne friskoler.
- I skolekretser i Oslo og Drammen med uvanlig høyt innslag av barn fra innvandrerfamilier, blir barn sjeldnere sendt til frittstående skoler enn i andre skolekretser i disse byene. Dette kan tyde på at «flukt fra offentlig skole» i slike skolekretser ikke er noe problem som forsterkes av tilgangen til friskoler. Imidlertid finner vi samtidig i slike skolekretser at familiens sosioøkonomiske status (inntekt, yrkestyper, trygdestatus) betyr mer for valg av friskole enn slike indikatorer synes å gjøre for landet som helhet. I disse skolekretsene er foreldres utdanning også klart utslagsgivende for slike valg. I den videre analysen blir det spesielt viktig å avveie den betydning som etnisitet har, i forhold til den betydning som sosio-økonomisk hjemmebakgrunn har, for bruk av friskoler i skolekretser med høyt innslag av innvandrerfamilier.
- Friskolebruk er generelt hyppigst i de større bymessige områdene. Hvis vi ser på de skolekretsene der 10 % av elevene er i friskoler, forsterkes dette urbane preg. Men hvis vi ser på det fåtall av skolekretser som har minst 30 % av elevene i friskoler blir de større urbane områder sterkt underrepresentert, og elever fra kommuner i spredtbygde strøk blir sterkt overrepresentert—noe som bl.a. viser at det finnes en del Montessoriskoler i slike kretser som fungerer som erstatning for tidligere kommunale grendeskoler.
- Familier med mange barn er overrepresentert i friskoler. Denne sammenhengen kan skyldes at familiene er uvanlig store i en del trossamfunn som også driver egne skoler for sine medlemmers barn. Sammenhengen gir foreløpig inntrykk av at skolepenger trolig ikke kan være noen avgjørende hindring for bruk av friskoler for de aller fleste familier.²

2 En planlagt survey av familier til barn i friskoler (og kommunale skoler) vil gi oss data om familienes utgifter. Vi vet det forekommer at religiøst funderte friskoler dekker mye av foreldres utgifter gjennom innsamlinger fra menigheten, noe som vil redusere slike merutgifter for store enkeltfamilier.

- I den grad det er segregering etter familiestatus (om barn bor sammen med begge foreldre eller ikke, og om disse foreldre er gift), skjer dette mellom ulike typer friskoler—ikke mellom friskoler og kommunale skoler.

Viktige begrensninger

Kvantitativ analyse av et begrenset antall variabler, som i denne rapporten, har sin begrensning. Det vil alltid være forhold som fører til lokale avvik fra de gjennomgående tendenser som man kan jakte på i kvantitativ analyse, men som ikke fanges opp i de faktorer en har tilgang til opplysninger om.

Et forhold vi gjerne skulle tatt med i analysene våre er hvor mange elever har behov for spesialundervisning. (Vi tar sikte på å inkludere dette i fremtidige studier basert på surveys av foreldre og rektorer)

Vi kan heller ikke pretendere at vårt materiale gjør det mulig å komme nært innpå familiers beslutningsprosesser om valg av skole. En slik undersøkelse inngår i en senere fase av evalueringen.

Analysen gjelder kun grunnskolen. En baselineanalyse av elevsammensetningen i videregående skole vil bli foretatt for skoleåret 2004/2005 som var det siste år videregående skoler fungerte etter den gamle loven.

Analysen er av segregering under «det gamle regime» – privatskoleloven av 1970. Loven om frittstående skoler av 2003 tar sikte på kvalitativt nye rammer for støtten til frittstående skoler—vi forventer at det vil fungere annerledes i og med at det påvirkes av nye regler.

Selv om vi i denne rapporten har søkt funn som har en viss relevans for fremtidig utvikling—f.eks. segregeringstendenser i skolekretser hvor en betydelig andel av de unge går i frittstående skole (mer enn 10 %), så er ikke det vi finner for slike skolekretser nødvendigvis en pekepinn om den sosiale sammensetning en vil få hvis den nye loven skulle føre til en så høy prosent for hele landet—fordi det nye regime av regler er ment å fungere ulikt det gamle regime.

All seleksjon etter livssyn eller preferanse for type pedagogikk er også en form for segregering. Noen vil kunne se det som problematisk at livssynsbaserte skoler kan komme til å redusere livssynsmangfoldet på de fellesarenaer for utdanning og oppvekst som kommunale skoler er ment å være—selv om den sosiale segregering etter sosioøkonomisk status som friskoler medfører, kan være liten. Vi har ikke noe datagrunnlag i denne rapporten for å tilføre noen ny kunnskap til diskusjonen om hvorvidt slik «livssynssegregering» er problematisk eller ei i Norge.

Etter vår mening er den riktige bruk av denne studien å relatere resultatene (eller kritisere våre funn og tolkninger) til det som er studiens styrende formål: vurdering av hvordan loven om privatskoler av 1970 har fungert. For å gjenta vårt viktigste forbehold: Funn fra denne analysen av situasjonen i grunnskolen i 2003–2004 er ikke ment å vise hva konsekvensene vil bli av loven om frittstående skoler av 2003, og strekker ikke til for å spå hva virkningene av den loven vil bli.

Kapittel 1. Innledning

Denne rapporten er en studie av hvorvidt norsk grunnskole i 2003–4 var mer sosialt segregert i ulike skoler enn den ville vært hvis det ikke fantes frittstående skoler («friskoler» i kortform).³ Analysen er i hovedsak basert på koblinger av registerdata fra Statistisk sentralbyrå (SSB) og fra Utdanningsdirektoratet.

Hva er sosial segregering?

Hva som ligger i begrepet sosial segregering vil utdypes noe i det følgende. Med segregering siktes det som regel til at grupper er skilt fra hverandre. Etnisk segregering vil for eksempel kunne innebære at ikke-vestlige innvandrere er konsentrert i visse boområder, mens de er fraværende i andre områder. Et slikt bostettingsmønster vil også føre til segregering i skolen, dersom folk går i skole nær bostedet sitt. Tilsvarende kan ulike utdannings- eller yrkesgrupper være fordelt ulikt på boområder og skoler, noe som vil innebære sosial segregering. Dersom det for eksempel bare er elever med velstående foreldre som går i friskoler, vil det bidra til sosial segregering ved at kontakten mellom velstående barn og andre barn blir mindre. Motstanderne av den nye friskoleloven har gitt uttrykk for en frykt for at lovendringen ville innebære økende sosial segregering i norsk skole, ved at de nye friskolene ville bli eliteskoler for barn av ressursrike foreldre. Ressurser kan imidlertid være av mange slag. Sosial ulikhet går langs mange dimensjoner, og det kan også sosial segregering antas å gjøre. Nedenfor vil det skisseres noen dimensjoner ved sosial ulikhet som vil danne utgangspunkt for analysene våre.

Dimensjoner ved sosial ulikhet

Studier av sosial ulikhet har sitt utgangspunkt i at det er forskjeller mellom mennesker. Forskjeller er imidlertid ikke nødvendigvis uønsket. Individuell variasjon og sosial og kulturell heterogenitet kan hevdes å være sentrale demokratiske verdier, og betraktes ofte som essensielle betingelser for pluralistiske, moderne samfunn. Forskjeller av denne typen kan betraktes som horisontale og

3 Det finnes også private skoler som ikke betegnes som «frittstående» da de ikke mottar offentlig støtte (for eksempel, skoler primært beregnet på barn av utenlandske statsborgere). Disse er ikke dekket av evalueringen. Materialet som skal analyseres inkluderer heller ikke norske frittstående skoler i utlandet og de frittstående skoler som er spesialskoler.

frivillige. Imidlertid er de forskjeller det normalt fokuseres på i studier av sosial ulikhet av et annet slag. I slike studier er det snarere de vertikale ulikheter i makt, rikdom og prestisje som står sentralt (Aubert 1979: 153). Ulikhet av denne type er et generelt trekk ved moderne samfunn, men oppfattes allikevel ofte som urettferdige, og dermed som uønsket. Med utgangspunkt i en svært forenklet framstilling av to av klasseteoriens grunnleggere (Karl Marx og Max Weber), vil vi nedenfor utdype hvilke dimensjoner eventuell sosial segregering kan forventes å gå langs.

Den marxistiske grenen av klasseteori fastholder at det er én viktig dimensjon som prinsipielt skiller samfunnet i to motstridende grupper. Ifølge Marx er denne dimensjonen eiendomsforholdet til produksjonsmidlene. Sentralt står vektleggingen av økonomien i oppfatningen av sosial ulikhet. Weber derimot, oppfattet klasse som bare et av flere fundament for sosial ulikhet og gruppedannelse i samfunnet. Webers oppfatning av klasser var at de består av mennesker med, mer eller mindre, den samme posisjonen på markedet, og dermed med tilsvarende markedsbestemte livssjanser. I likhet med Marx, la han vekt på økonomien, men i motsetning til Marx, identifiserte han mange klassesituasjoner avhengig av differensierte «verdier» og interesser på markedet. Forskjellene mellom disse to sentrale klasseteoretikerne reflekteres også i deres oppfatning av makt. Mens Marx tenderer mot å likestille makt med økonomisk dominans, er den weberianske tilnærmingen tilbøyelig til å se klasse som én dimensjon av fordelingen av makt i tillegg til statusgruppe og parti⁴.

I Webers arbeider er klasse dermed bare én av flere kilder til ulikhet mellom mennesker. Statusgruppe er en annen, og dannelse av statusgrupper er prosesser avledet av andre kriterier enn de som stammer fra markedet. Sentralt i de fleste beskrivelser av status og statusgrupper er felles kultur, gruppeidentitet og liknende livsstil og forbruksmønstre. Dette innebærer følelse av å tilhøre den samme gruppe og gruppebasert identitetsformasjon. I tillegg impliserer det grupperinger med liknende samfunnsmessig prestisje eller ære.

Man kan si at mens klasseskiller reflekterer fordelingen av eiendom, så reflekterer skiller mellom ulike statusgrupper fordelingen av samfunnsmessig prestisje, og begge typer skillelinjer reflekterer fordelingen av makt (sammen med skillelinjer mellom politiske partier).⁵ Disse skillelinjene kan sammenfalle, men det kan også være slik at folk i samme statusgruppe er i ulike klasseposisjoner, og omvendt. Klasse og statusgruppe er sammenvevd på mange vis, og er

4 Parti er maktens politiske dimensjon, eller de rene maktrelasjoner. Det kan betraktes som den måte statusgrupper og klasser søker makt, og partier lever, med Webers ord: «in a house of 'power'.» (Weber 1946:194). Denne dimensjonen ved sosial ulikhet vil ikke vies mye oppmerksomhet her.

derfor vanskelige å skille fra hverandre i empiriske analyser. Klasse kan, under bestemte omstendigheter, være basis for dannelse av statusgrupper, men ikke nødvendigvis. Statusgruppebegrepet understreker betydningen av livets kulturelle og sosiale dimensjoner som supplement til de økonomiske.

Her vil det antas at både klasse og statusgruppe er viktige trekk ved sosial ulikhet. Rapporten tar dermed i utgangspunktet et skritt vekk fra en ensidig vektlegging av økonomiske eiendomsforhold. I tilnærmingen til sosial ulikhet og sosial segregering vil det anlegges et «statusgruppeperspektiv»⁶. Grunnen til at perspektivet betegnes som et statusgruppeperspektiv (og ikke for eksempel et klasseperspektiv), er at det vil fokuseres på de kulturelle og utdanningsbaserte dimensjoner av sosial ulikhet. Dette innebærer imidlertid ikke at statusgruppe skal erstatte klasse, slik enkelte har tatt til orde for.⁷ Antagelsen vil derimot være at for å forstå hvordan sosial bakgrunn påvirker valg av friskole så vil kulturelle og utdanningsbaserte ulikhetsdimensjoner være viktige supplementer til de rene økonomiske markedsdimensjonene.

Kultur og økonomi

Skillet mellom statusgrupper og klasser er uttrykk for distinksjonen mellom kultur og økonomi. Mens klasseskiller er basert på økonomiske forskjeller, så er skiller mellom statusgrupper basert på kulturelle og sosiale forskjeller⁸. Dette skillet mellom kultur og økonomi er et sentralt trekk i Bourdieus arbeider. Økonomisk og kulturell kapital er ifølge Bourdieu de mest effektive differensieringsmidlene i moderne samfunn.⁹

Økonomisk kapital er tradisjonell kapital i betydningen økonomiske ressurser av forskjellig slag (eiendom, penger, produksjonsmidler osv.). Kulturell kapital, på den annen side, handler om å være fortrolig med den dominante kultur, å kunne demonstrere «god smak», utdanning og generell «kulturell forfi-

5 Igjen er det snakk om en forenkling, og det er ikke så enkelt verken i Webers arbeider eller i empiriske analyser. Den sosiale ulikhets dimensjoner er sammenvevet på mange måter. En klasse kan utgjøre eller omformes til en statusgruppe eller danne grunnlaget for et politisk parti, men ikke med noen slags nødvendighet. Samtidig er det slik at rikdom generelt innebærer prestisje og makt, eller som den norske rederen Knut Kloster Jr. en gang skal ha sagt: «Verden lytter til en rik mann».

6 For en utdyping og begrunnelse for et slikt perspektiv, se Helland (2004).

7 Med vidt forskjellige utgangspunkt og teoretiske begrunnelser har for eksempel både Barnes (1995) og Grusky & Weeden (2001) tatt til orde for dette. Grusky & Weeden bruker riktignok ikke begrepet statusgruppe, men argumenterer for at klassestudier bør slutte å studere aggregerte klasser og heller studere yrkesgrupper med særlig vekt på det de kaller «gemeinschaftlich groupings» (Grusky & Weeden 2001:203).

8 Som ofte kan være basert på økonomiske forskjeller.

9 Ofte trekker han også fram sosial kapital som handler om medlemskap i eksklusive sosiale nettverk som kan gi ulike fordeler f.eks. i arbeidsmarkedet (se f.eks. Bourdieu 1986).

nethet». Begrepet omfatter altså både tilegnet sakskunnskap og informasjon, på den ene siden, og generell kulturell og estetisk dømmekraft, på den andre. Enhver kapitalform hviler på et institusjonelt grunnlag som garanterer dens verdi. Mens den økonomiske kapitalen er institusjonelt sikret av bl.a. den juridiske retten til privateiendom og monetære institusjoner, og blir utvekslet på pengebaserte markeder, så blir kulturell kapital utvekslet på kulturelle markeder, og handler om sosiale krefter institusjonalisert i legitim finkultur (Danielsen 1998: 76–79). Utdanningssystemet er kanskje viktigst av disse institusjoner, og det mest manifeste tegn på kulturell kapital er eksamensvitnemålet.

Bourdieu beskriver det sosiale rommet som multidimensjonalt og individers posisjon i det sosiale rommet er uttrykk for relasjonene mellom flere relevante karakteristika (som yrke, inntekt, utdanning, kjønn, geografisk opprinnelse, og tilsvarende karakteristika ved foreldrene) og de samme karakteristika ved andre individer. For å forenkle beskrivelsen av det sosiale rommet reduserer Bourdieu (1998: 15) disse dimensjonene til totalt kapitalvolum, sammensetningen av kapital og endringer i disse over tid. På basis av disse tre dimensjonene tegner Bourdieu et kart over det sosiale rommet. De posisjoner som individet innehar der kan sies å representere fordelingsstrukturen av de ulike former for kapital (Bourdieu 1998: 12). Jo nærmere folk er hverandre etter disse dimensjoner, desto mer vil de ha til felles. Og jo lenger unna hverandre de er, desto mindre vil de ha felles. I dette kartet vil folk med den samme utdanning oftest befinne seg nær hverandre.

En annen tilnærming til sosial ulikhet som vektlegger kulturelle dimensjoners betydning, er den såkalte «assets approach». Teorien er utviklet av de engelske sosiologene Savage, Barlow, Dickens og Fielding (1992), og er en videreutvikling av amerikaneren Erik O. Wrights klasseteori, som i tillegg søker å inkludere elementer fra Bourdieus teori.

Wright's teori (se f.eks. Wright 1985) er en videreutvikling av marxistisk klasseteori som søker å få grep om klassestrukturen i moderne kapitalistiske samfunn. Polariseringen mellom kapitalister og arbeidere strekker ikke til for å forstå slike samfunn. Man må også inkludere elementer som bidrar til forståelsen av middelklassenes lokalisering i klassestrukturen. Ansatte utgjør nesten hele befolkningen, noe som nødvendiggjør en undersøkelse av klasserelevante skiller innad i «ansattebefolkningen». Måten Wright gjør dette på er ved å supplere dimensjonen *eiendomsbesittelse* med dimensjonene *autoritet* og *kvalifikasjoner* (og ferdigheter). Savage *et al.* (1992) overtar hovedtrekkene i Wrights teori, men erstatter Wrights begrep om kvalifikasjoner med Bourdieus begrep om *kulturell kapital*.

Klasser forstås i denne teorien som sosiale kollektiv forankret i utbyttingsprosesser¹⁰, og teorien søker å spesifisere ressurser som kan forårsake utbyttingsrelasjoner. *Eiendom, autoritet* (i organisasjoner) og *kultur* er de tre typer ressurser de mener har slike egenskaper. De tre formene for ressurser er ikke symmetriske eller gjensidig utelukkende, og man kan besitte flere former for ressurser.

Sentralt innenfor teoriene som er diskutert ovenfor er altså forestillingen om at kulturelle faktorer er av stor betydning, og at også ikke-økonomiske faktorer spiller en viktig rolle for forståelsen av sosial ulikhet.

Hva kan ligge til grunn for å velge friskole?

Implisitt i vår framstilling ligger det noen antagelser om hvilke motiver som kan ligge til grunn for å velge å sende barna sine til en friskole. Dette vil undersøkes i en av prosjektets senere faser, men i fortolkningene nedenfor gjør vi oss allikevel noen betraktninger om hva slags valg dette er, som det kan være nyttig å gjøre noe mer eksplisitte.

Vi antar, for det første, at valg av friskole er et uttrykk for en sterkere enn vanlig opptatthet og interesse av barnas skolegang. Foreldre som sender sine barn til en friskole har tatt et bevisst valg. Det har nok en god del av dem som sender sine barn til den nærmeste kommunale skolen også gjort, men for en ikke ubetydelig andel vil vi anta at refleksjonen rundt dette valget har vært relativt lav.¹¹ Det å velge en friskole for sine barn kan altså antas å være et uttrykk for utdanningsmessige ambisjoner.

Foreldres bevissthet om utdanningsalternativ for barn kan imidlertid også aktualiseres når det er tydelig at barn mistrives eller mislykkes i den kommunale skolen. Det kan da hende at en friskole framstår som «en siste utvei» eller forsøk

¹⁰ Utbytting forstås da, noe forenklet, som at ens velferd er oppnådd på en annens bekostning.

¹¹ Det er flere grunner til at vi antar at det oftere ligger bevisste avveininger bak valg av friskole enn bak at foreldre lar sine barn gå i kommunale skoler. (a) Det som er vanlig krever mindre valg enn det som er uvanlig. Friskolevalg er en sjeldenhet i de aller fleste skolekretser da kun 1,9 % av alle barn i grunnskolen går i en friskole. For å få barna sine inn på en friskole må foreldrene aktivt søke om det, til den nærmeste offentlige skolen blir barna innkalt når de kommer i den rette alder. (b) Valg av friskole medfører ekstra utgifter for foreldrene, og ofte vil de kreve foreldres tid til dugnader og skoleskys. (c) Skulle en familie ønske å benytte en annen kommunal skole enn den som skolekretsen hører til, må familien altså søke om dette. Dette betyr likevel ikke at frittstående skoler nødvendigvis blir et spesielt hyppig «valg» hvis familier ble gitt frihet til valg av ulike kommunale skoler. Svenske tall viser at når familier gis frihet til valg av ulike kommunale skoler (så vel som frittstående skoler) så velger de aller fleste den nærmeste kommunale skole (Skolverket 2003: 49). Men det er fremdeles mange flere familier som har sin barn i den nærmeste kommunale skole (i skolekretsen der de bor) fordi de «ikke har foretatt noe valg» enn antallet som har valgt en frittstående skole for sine barn.

på «bergingsoperasjon» – uten egentlig å være uttrykk for noen spesielt høy utdanningsambisjon.¹²

Selv om vi antar at dette valget for noen foreldre handler om utdanning og akademiske ambisjoner, tror vi også at oppdragelse er vel så viktig for mange andre foreldre: oppdragelse i den rette tro på de religiøse friskolene, og en friere oppdragelse for dem som velger Steinerskolen.

Frihet til valg av skole som tema i internasjonal forskningslitteratur

I internasjonal forskningslitteratur er valg av frittstående skole del av et bredere tema som på engelsk summeres opp under «choice in education» – frihet for familier og elever til valg av skole, enten dette nå gjelder valg mellom ulike offentlige skoler eller også valg av private skoler.

Et tema i denne forskningslitteraturen er at middelklassefamiliers tilbøyelighet til å søke middelklassedominerte skoler for sine barn (uansett hvor de selv bor), fører til at økt valgfrihet resulterer i økt sosial segregering mellom skoler, mellom sosiale klasser og mellom etniske grupper. Forskingen har også vært opptatt av risikoen for at valgfrihet kan føre til at skoler i særlig fattige strøk taptes for elever og familier som ellers kunne vært en ressurs for skolen, fordi det gjerne er de ressurssterkeste foreldre som er mest opptatt av sine barns utdanning. På den annen side hevder tilhengere av «choice» at mer velstående familier gjennom valg av bosted i alle fall unngår strøk hvor de har liten tillit til de offentlige skolene, og at faste skolekretser dermed bidrar til sosial segregering etter bosted. Dessuten vil folk med god råd ha økonomi til å holde sine barn i private skoler uten at slike skoler mottar noen offentlig støtte. I følge dette resonnementet, innebærer offentlig støtte til valgfrihet først og fremst økt frihet for de familier som ikke allerede har hatt råd til å kjøpe seg «valg».

Flere nærstudier av byområder i England har vært opptatt av «økt segregering» (Ball 2003, Gerwitz m.fl. 1995). Hvor omfattende slike problemer er, er imidlertid omstridt og usikkert i England. Gorard m.fl. (2002) analyserte data fra alle secondary schools i England og Wales i de ti første år etter at skolekretser ble opphevet og man kunne søke seg til skole uavhengig av bosted (1989–1999) og fant bare én skole som viste «falling rolls and increased social disadvantage». De poengterer at segregeringstendenser over tid kan være sterkere påvirket av

12 Et eksempel fra skjønnlitteratur: romanen Jonas av Jens Bjørneboe handler om et barn som blir «reddet» av å bytte til en Steinerskole.

forandringer i demografi og bosettingsmønstre, enn av politikk om «choice» eller skolekretser (Se også Gorard, Taylor og Fitz 2003).

I New Zealand har flere studier vist at oppheving av skolekretser og dermed frihet for familier til å velge offentlig skole uavhengig av hvor de er bosatt, har medført problemer for skoler i indre byområder med mye fattigdom og med høy andel av etniske minoriteter (Lauder m.fl. 1999; Fiske and Ladd 2000).

I Chile ble private skoler og kommunale skoler på 1980-tallet likestilt for offentlig støtte per innskrevet elev, ut fra en forventning om at friere valg og dermed konkurranse mellom skoler ville bidra til å heve utdanningens kvalitet. Chilenske studier har vist at disse reformene har medført større sosial segregering, uten at man har kunnet påvise noen kvalitetsheving (Carnoy 1998, Schiefelbein 2001). I likhet med en del andre studier, har chilenske studier poengtert at foreldres utdanning er spesielt utslagsgivende for at familier får sine barn inn på de mest ettertraktede og private skolene.

I Paris har Broccolichi og van Zantens (2001) nærstudier av skolegang i forstadsområder med høy konsentrasjon av nordafrikanske innvandrerfamilier, vist hvordan familier søker seg over til private skoler eller finner måter å omgå de offisielle skolekretsgrensene for å få adgang for sine barn til offentlige skoler de har tillit til.

I USA har katolske skoler gjort det mulig for familier i relativt fattige strøk å få adgang til skoler som gir bedre muligheter sosial mobilitet enn hva de lokale offentlige high schools kan gi. Spesielt etniske minoritets elever fra fattige familier synes å ha læringsfordeler av slik adgang (Coleman and Hoffer 1987). Motstanden mot offentlig støtte til private skoler i USA (f. eks. ved hjelp av innløsbare utdanningskuponger—vouchers) er dels begrunnet ut fra frykt for at resultatet for de offentlige skoler som er mest utsatt fra før vil bli ytterligere svekket, slik at de fordeler som måtte komme et mindretall til gode oppveies med ulemper for majoriteten. Som i England er resultatet av økt valgfrihet politisk og forskningsmessig omstridt i USA. Det allmenne statistiske bilde av privat skoleutdanning i USA, basert på logistisk regresjonsanalyse (probit) av store datasett for hele landet (Fairlie, under trykking), er at «svarte» og «hispanics» er sterkt underrepresentert i private skoler, og at det skjer en viss flukt til private skoler av «hvite» og «hispanics» fra offentlige skoler med høy prosent av «svarte» elever—samtidig som bruk av private skoler er forbundet med høyere familieinntekt.

I de offentlig støttede såkalte «charter schools» i USA blir rekrutteringsmønsteret preget av det nabolag hvor slike skoler ligger, og av statlige betingelser for støtte til skolene--noe som igjen betinger nivået på skolepenger som slike skoler er tillatt å avkreve familier. De betraktes ofte som skoler i grenselandet

mellom privat og offentlig sektor. Hver skole har sitt lokale styre som mottar offentlige støtte til skolens drift fra offentlige myndigheter ifølge et tidsavgrenset «charter». Et slikt «charter» spesifiserer betingelser for skolens styre og drift, og gir skolen større selvstyre enn det som er vanlig for offentlige skoler (de siste har også i motsetning til charter schools, fast definerte skolekretser). Hvis betingelsene overholdes av skolen, kan man få et charter for en ny periode (ofte 5 år). I snitt får slike «charter schools» støtte tilsvarende ca. 45 % av hva de vanlige offentlige skoler får per elev. Charter schools er således avhengige av enten å få til billigere drift enn andre skoler og/eller av betydelig inndrivning av skolepenger eller gaver fra elevenes foreldre. Fører dette til sosialt skjev rekruttering til slike skoler?

Charter schools er ofte opprettet i strøk der misnøyen med offentlige skoler er spesielt sterk. Dette omfatter bl.a. «indre byområder» med utbredt fattigdom og høy andel av minoriteter. Hoxby (2003: 57–58) har brukt landsomfattende data (fra 2000–01) der hun sammenligner rekrutteringen til charter schools med rekrutteringen til den nærmeste offentlig skole. Hun konkluderer med at charter schools «are disproportionately drawing students who have suffered from discrimination, not undue preference, in the public schools» (svarte, hispanics, fattige). Det er imidlertid variasjon i dette mønsteret, og charter schools kan selvsagt trekke til seg elever fra de familier som er blant de mer ressurssterke med slik bakgrunn. Det er samtidig tegn til at barn med «special needs» blir uformelt styrt bort fra charter schools—til tross for at slikt strider mot skolens «charter» med de offentlige myndigheter.

Ut fra analyse av data fra delstaten Michigan (som har høy frekvens av charter schools) finner Miron og Nelson (2002: 122) en viss tendens til segregering ut fra «rase»: «The data suggest a process by which white students are migrating to charter schools leaving an ever higher concentration of black students in district schools». Videre dokumenterer de at kommersielle EMOs (Education Management Organizations) har betydning for en voksende andel av charter schools—særlig i Michigan. Formelt er det den enkelte skoles styre som hyrer en EMO. I realiteten er det ikke alltid klart hvem det er som tar initiativet. Miron og Nelson viser til tilfeller der en slik kontrakt er blitt opprettet etter at EMOen har sørget for at et lokalt initiativ ble tatt for å opprette skolen og fått et styre konstituert. Involveringen av EMOer har ifølge Miron og Nelson hatt standardiserende konsekvenser for ledelse (og i stigende grad for faglig innhold og pedagogikk) slik at skoler kan bli sterkt stemplet av EMOen sin mal, og framstå som «cookie cutter schools» (skoler laget etter sterkt standardisert format). De viser til eksempler på at en del charter schools blir kjedeskoler under en

kommersiell EMO, selv om de formelt kun kjøper tjenester fra sin EMO, og mottar betydelig offentlig støtte til drift.

Nå kan det være at involvering av en EMO bekrefter at drift av en skole krever mer enn hva en lokal gruppe familier med støtte fra lokale kirker eller foreninger makter å ta ansvar for, og at EMOer således fyller en nødvendig funksjon—at enkeltskoler rett og slett ikke klarer seg uten direkte involvering fra «en skoleadministrasjon» for et større område.¹³ Miron og Nelson er imidlertid opptatt av at en slik sterk rolle for EMOs kan forsterke en tendens til at skolen tar opp elever som gir de beste inntrykk av å kunne lykkes (og skåre høyt på «performance indicators»), og at slike charter schools derigjennom uformelt kan «styre vekk» elever som skolen mener har dårlige forutsetninger for å lykkes. De skriver ut fra studier i Michigan at «students returning to the local school district [schools] are often in need of special education services or have records of disciplinary problems» (s. 122). Dette tema har vært gjenstand for videre analyse av Ascher and Wamba (under trykking) som har gått gjennom forskningslitteratur og regelverk i USA om slik «vekkstyring» praksis i charter schools. De konkluderer at foreliggende materiale tyder på utstrakt bruk av slik «vekkstyring» fra charter schools av elever som skolen ikke ønsker å ta ansvar for—til tross for at slik praksis strider mot betingelser for offentlig støtte. Segregeringsproblematikken i charter schools er dermed trolig ikke først og fremst knyttet til gjengse kriterier for elevers hjemmebakgrunn (sosial klasse, foreldres utdanning, inntekt, etnisitet). Det mer allment viktige problem synes å være at skoler, der de kan velge, nødvendig tar imot (eller holder på) elever som antas å kreve usedvanlig mye ressurser—eller en type ressurser som skolen ikke besitter—uansett slike elevers «hjemmebakgrunn».

Offentlig beredskap til å tre til med ekstraressurser må ha betydning for å forhindre uformell «vekkstyring» av elever fra frittstående skoler. Dermed er det ikke sagt at problemet kan endelig løses ved tilgang på mer ressurser. Det finnes enkeltelever som skoler nødvendig vil ha, fordi de utgjør en stor sosial påkjenning for både ansatte og andre elever. Jo mer informasjon en skole vil ha om søkere, jo lettere kan slikt uformell «vekkstyring» inntreffe, men vekkstyring forutsetter at skolen har muligheten for å «si nei». Miron og Nelson viser at man kan bedrive vekkstyring uformelt, også når man i utgangspunktet ikke formelt kan gjøre det.

13 En skulle spesielt tro at dette oppstår som problem—i hvert fall på sikt, for frittstående skoler som ikke springer ut av et lokalt fungerende fellesskap utenfor skolen. Jfr Coleman og Hoffer (1987) som argumenterer for at nettopp slike «communities» utenfor skolen er av stor betydning for elevenes læring og ambisjoner om utdanning, noe de mente gav spesielle fordeler i USA til de private skoler som er sterkt forankret i lokale religiøse menigheter.

Det er vanskelig å finne eksempler i forskningslitteraturen på tiltak som effektivt vil motvirke skolers «vekkstyring» av slike elever.

Når det gjelder andre former for sosial segregering (rase, klasse, foreldres inntekt osv.) synes siste runde av forskningslitteraturen i USA (Scott, (red), ventes i 2005) å understreke at de utslagene som er påvist empirisk er kontekstavhengige og at de derfor krever mer nyanserte beskrivelser enn den type kategoriske utsagn som både tilhengere og motstandere av «choice» har hatt en tendens til å komme med i offentlig debatt.

I Sverige kom det våren 2005 en studie som gjennomgikk foreliggende relevante rapporter i Sverige, intervjuet nøkkelpersoner, og konkluderte med at økt frihet til valg av skole (deriblant frittstående skoler) har bidratt til å legitimere sosial segregering i skolen (Arnman m.fl. 2005). Skolverkets (2003: 12) viser til undersøkelser av utvalg av foreldre og skoleadministratorers holdninger og vurderinger som tyder på at det først og fremst er de velutdannede foreldre i større byer (med forsteder) som er mest opptatt av økt frihet til valg av skole (altså, også kommunale skoler, ikke bare tilgang til friskoler). Det poengteres også (s. 50) at foreldre til barn i friskoler oftere har høyere utdanning enn foreldre til barn i kommunale skoler, og det vises også til svenske casestudier av enkeltskoler der valgfrihet synes å ha medført økt segregering mht. elevenes prestasjoner og etnisitet. Svensk forskning om «segregasjonsproblematikken» har imidlertid hittil gjort liten bruk av administrative dataregistre eller av store og nasjonalt representative survey-undersøkelser for empirisk analyse av den «segregasjonseffekt» som adgang til friskoler kan ha hatt (studier hvor man kunne sammenligne friskoleforeldre med andre foreldre fra de samme skolekretser).

En skulle vente at risikoen for at valgfrihet vil føre til økt sosial segregering mellom skoler er størst når et samfunn er sterkt oppdelt etter sosial klasse og etnisk bakgrunn med stor sosial avstand mellom grupper. En kunne også vente at risikoen for «middelklasseflukt» fra offentlige skoler når disse er basert på lokale skolekretser, vil være størst i nabolag med gjennomgående lav inntekt og lavt utdanningsnivå og med høyt innslag av etniske minoriteter. Enn videre vil risikoen for slik «flukt» fra skoler i fattigere strøk bli større når skoler i rikere strøk har bedre tilgang til viktige ressurser for utdanning—som velkvalifiserte lærere og penger brukt per elev. Derimot skulle risikoen dempes hvis offentlig politikk bevisst styrer mer ressurser per elev til skoler i fattigere strøk. Erfaringer fra New Zealand (Fiske and Ladd 2000) tyder imidlertid på hvis en slik «fluktprosess» først er kommet i gang, skal det mye til for at tilførsel av ekstra ressurser vil stagge den.

Spørsmålet er så om man også kan spore tegn til «flukt» fra de kommunale grunnskoler i de mest «utsatte» skolekretser, også i Norge, før den nye loven om friskoler kom? Eller vil en finne få tegn til noen slik «flukt» fordi de sosiale forskjeller er mer dempet enn i mange andre land, eller fordi tilliten til de lokale offentlige grunnskoler er sterk i alle sosiale lag?

Det kunne også være at ordningen med skolekretser som grunnlag for tilde-ling av skoleplass, gjør at foreldre også i Norge tar hensyn til skole når de velger bosted, og at de tillegger frittstående skoler liten betydning som alternativ til kommunale skoler fordi tilbudet av frittstående skoler har vært sterkt begrenset under privatskoleloven av 1970. Generelt er det grunn til å anta at hvis skolekretser er faste, hvis private skoler ikke får noen offentlig støtte og hvis foreldre opplever stor forskjell i «kvalitet» mellom ulike offentlige skoler, så vil valg av skole i realiteten bli sterkt styrt av foreldres økonomiske kapital gjennom deres valg av bosted og gjennom valg av de private skoler som bare de relativt rike har råd til.¹⁴

Analysestrategi

De spørsmål som kan bli belyst i denne rapporten er begrenset av den type informasjon som ligger i datamateriale framskaffet fra administrative dataregistre av Statistisk sentralbyrå og Utdanningsdirektoratet. Senere rapporter fra denne kartleggingen av konsekvenser av den nye loven om frittstående skoler vil i tillegg til registerdata, også innhente informasjon direkte fra foreldre og skoler.

I den statistiske analysen i denne rapporten vil vi gi en nasjonal oversikt og deretter innsnevre fokuset til bestemte typer skolekretser.

- Først vil vi i kapittel 2 sammenligne elever i ulike skoleslag etter deres hjemmekategori, for Norge som helhet.
- Deretter vil vi se på skolekretser med uvanlig høy hyppighet av elever som går i friskoler (minst 10 prosent, og dernest kretser med minst 30 prosent av elever i friskoler).
- Vi vil også i kapittel 2 ta opp til nærgranskning skolekretser med uvanlig høy hyppighet (minst 1/3) av elever hvis foreldre er innvandrere fra et ikke-

14 I en internasjonal sammenheng er ikke private skoler nødvendigvis preget av eliterekruttering. De preges av stor variasjon—innen land, og mellom land. Mye avhenger av kvalitetsrenomméet til offentlige skoler og av hvem som har tilgang til disse. Er denne tilgangen dårlig, kan private skoler bli det eneste tilbud innen rekkevidde for familier med dårlig råd. I norsk utdanningshistorie spilte private skoler som ikke hadde fått «eksamensrett» langt inn i etterkrigstiden en viktig rolle i å gi mulighet til utdanning på mid-delskole/ realskolenivå for ungdommer i kommuner hvor disse skolene var det eneste tilbud.

vestlig land. Dette blir avgrenset til Oslo og Drammen fordi de aller fleste av slike kretser finnes i disse to kommunene.

- I kapittel 3 vil vi bruke logistisk regresjon til å utføre multivariat analyse av bruken av frittstående skoler.
- Endelig vil vi i kapittel 4 av rapporten lage summerende indekser til å måle graden av segregering for derved å danne grunnlag for sammenligning med rapportering på et senere tidspunkt, av den grad av segregering som måtte komme som resultat av loven om frittstående skoler av 2003.

Vi har hatt tilgang til registerdata som gjør det mulig å gå inn på krets nivå og sammenligne elevrekrutteringen til friskoler og til kommunale skoler i skolekretser av spesifiserbar type. Ved i utgangspunktet å ha tilgang til opplysninger om alle elever i grunnskolealderen i 2003–2004, mener vi å unngå noe av den usikkerhet om representativitet som ellers kan hefte ved nærstudier av utvalgte enkeltskoler eller lokalsamfunn.¹⁵ Vi vil bruke opplysninger fra Statistisk Sentralbyrå om hvilken «skolekrets» elever bor i. Dette gjelder både de som går i en kommunal skole og de som velger å gå i en frittstående skole (som godt kan ligge utenfor den skolekretsen som eleven bor i).

Hvis situasjonen før friskoleloven av 2003 skal gi noen pekepinn om segregeringseffekter som kan inntreffe hvis loven fører til en sterk utvidelse av andelen elever som går i friskoler, så vil eventuelle segregeringstendenser i de allerede eksisterende «høyfrekvens-kretser» være interessante. Men noen sikker anvisning av sannsynlig utvikling vil analyse av «høyfrekvenskretser» likevel ikke gi fordi loven medfører en endring i de kriterier som legges til grunn for offentlig støtte til friskoler. De skoler som nå vil få støtte etter nye kriterier, kan få et annet sosialt rekrutteringsmønster enn de som fikk offentlig støtte under den gamle loven. Disse nye skolene vil ikke ha behov for å ha et formål som enten er tuftet på noe spesielt livssyn (i praksis har dette betydd et religiøst grunnsyn) eller på en pedagogikk som sentrale utdanningsmyndigheter har kunnet godkjenne som et «støtteverdig alternativ» (i praksis har dette vært Steinerskoler og Montessoriskoler samt et fåtall «internasjonale skoler»).

Grunnen til å fokusere på etnisk segregering i denne undersøkelsen er at integrering av innvandrere og deres barn er allment anerkjent som politisk viktig. Det er bred enighet om viktigheten av å føre en politikk som hindrer at inn-

¹⁵ I England strides forskerne om segregeringseffekter av at skolekretser ble opphevet i 1989, slik at familier kunne søke seg til offentlige skoler for sine barn, uavhengig av bosted. En har på den ene side nærstudier i utvalgte lokaliteter som har vist forsterket tendens til sosial segregering (Ball 2003). På den annen side tydet analyser av landsdekkende data på redusert segregering (Gorard mfl. 2002). Man har ikke der hatt muligheten til å vurdere slike motstridende funn ved å bruke samme landsomfattende datasett.

vandrere, spesielt de med bakgrunn i ikke-vestlige land, blir en ny «underklasse» i det norske samfunn—et problem som bl.a. Wikan (1995) har advart mot. Kan frihet i valg av skole medføre en tendens til «flukt» fra offentlige skoler og over i frittstående skoler, når prosenten innvandrerungdommer blir usedvanlig høy? Og ville det være slik at barn av norskfødte foreldre utgjør hovedstrømmen av en slik eventuell flukt; eller får de følge av et forholdsvis like høyt antall innvandrerbarn?

Grunnen til å konstruere oppsummerende indekser på grunnlag av utvalgte segregeringsvariabler er bl.a. å gi et sammenligningsgrunnlag når vi i årene framover vil hente inn data for å undersøke virkninger av den nye loven om frittstående skoler av 2003.

Det må understrekes at eventuelle sosiale segregeringstendenser kan være forskjellige i grunnskolen og videregående skole, både i grad og type, og at denne rapporten bare omhandler grunnskolen. Grunnskolen er knyttet til mer lokale geografiske enheter enn videregående skole. Fylkeskommuner har noe forskjellig politikk når det gjelder opptaksområder for videregående skoler, men også i de fylkeskommuner som har klart definerte opptaksområder for hver skole vil slike opptak til enkeltskoler styres av de studieretninger som de unge søker seg til. Vi venter også at innslaget av friskoler på videregående nivå kan ha en annen sammensetning enn på grunnskolenivået—for eksempel ved at innslaget av Montessoriskoler og skoler drevet av frittstående protestantiske trossamfunn utenfor statskirken, særlig gjelder grunnskolen. Denne rapporten er derfor ikke egnet som utgangspunkt for hypoteser om videregående skoler.

Datakilder

Det statistiske materialet som legges fram nedenfor er skaffet tilveie hovedsakelig gjennom Statistisk Sentralbyrås (SSB) registerdata for personer med fødselsår som tilsier at de var elever i grunnskolen i skoleåret 2003–2004. Bruk er også gjort av offentlig tilgjengelig data fra GSI (Grunnskolen Informasjonssystem på (<http://www.wis.no/gsi/>) og av informasjon som lagt ut av enkeltskoler på internett. Den siste kilde har vært nyttig for å klassifisere frittstående skoler i ulike typer.

Datamaterialet som analyseres i denne rapporten inkluderer 619 412 grunnskoleelever. Det omfatter både elever i kommunale skoler og elever i frittstående skoler.¹⁶

SSB-data om «skolekrets» bygger på data innhentet fra kommuner. Vi kan ikke innstå for at data om kretser og bosted i disse kretsene vil være fullkom-

ment oppdatert.¹⁷ Kommunale skolekretsgrenser kan skifte avhengig av skolens kapasitet sammenlignet med det antall elever som er bosatt i en krets; og det vil foreligge tilfeller hvor «grense-boende» elever kan ha søkt seg til en nabo-krets. Men uansett om noen «kretser» skulle vise seg å være foreldet, vil dette gjelde en svært liten andel elever; og vi venter at de aller fleste av slike elever som måtte være feilklassifisert i «skolekrets», vil bo på samme lokale «sted».¹⁸

Forhold som kunne dempe sosiale segregeringstendenser

Et særpreg ved offentlig støtte til private skoler under den tidligere privatskoleloven har vært at selv om det ble stilt strenge krav til skolens formål for å få slik støtte, så var støtten til gjengjeld lagt på et høyt nivå (85 prosent av antatte driftskostnader per elev) for at skolene ikke skulle kunne ta høye skolepenger og dermed bli forbeholdt familier med god råd.

I Norge er særlig kulturelle sider av barns hjemmebakgrunn klart utslagsgivende for deres skoleprestasjoner.¹⁹ Opptak etter skoleprestasjoner vil dermed kunne implisere en viss skjevhet i rekrutteringen. Slik skjevhet kan forekomme ved opptak til frittstående videregående skoler der prestasjoner fra grunnskolen vil være et utvalgs-kriterium. Men i frittstående grunnskoler vil man ikke kunne ta hensyn til tidligere prestasjoner når skolene har flere søkere enn de har plass til.

16 Den delen av dette evalueringsprosjektet, som omhandler læringsutbytte ved ulike typer skoler, og som utføres av Senter for Økonomisk Forskning (SØF) ved NTNU, gjør bl.a. bruk av en fil som omfatter elever i 4. klasse og 10. klasse i 2003-2004 og inkluderer informasjon om resultater på nasjonale prøver.

17 Vi har brukt opplysninger om den «grunnkrets» en elev bor i (en mindre enhet enn skolekrets) til å plassere elever inn i «skolekrets» der skolekrets var «uoppgett». Disse justeringer gjelder imidlertid en forsvinnende liten andel av de mer enn 619 tusen barn og unge som er med i dette materialet. Det gjenstår fremdeles enkelte tilfeller av mistenkelig små skolekretser.

18 Alternativet ville være å bruke kommune som analyseenhet, men dette ville vært utilstrekkelig for segregeringsanalyse i kommuner med betydelig intern variasjon mellom skoler i elevflokkens sosiale sammensetning. I vårt materiale er det 954 elever som framkommer som registrert i en skolekrets med 10 elever eller mindre. Denne antatte blanding av foreldete kretsregistreringer, statistiske «slengere» og elever i reelt eksisterende småkretser, utgjør kun 0,2 prosent av alle elever i materialet.

19 I det landsomfattende «Ung i Norge 1992» materialet kunne 13 prosent av variasjonen av elevers karakterer (i matte, engelsk og norsk) «forklares» ved multivariat analyse av mor og fars utdanning, yrke, arbeidsmarkedstilknytning samt elevers anslag om hvor mange bøker det var hjemme (Lauglo 1996:39). Av disse hjemmebakgrunnsindikatorer var det foreldres utdanning og anslaget om «bøker i hjemmet» som hadde sterkest effekt. Hvis kun foreldres utdanning og «bøker i hjemmet» inngikk som prediktorer (med 7 svarkategorier under hver klassifisering), kunne de til sammen forklare 11 prosent av variansen i karakterindeksen. Sterkere sammenhenger er funnet med ferdighetstester i Pisa-undersøkelsen 2000 (av 15-åringene) som også hadde mer omfattende mål på kulturelle sider ved elevenes hjemmebakgrunn. Spesielt var utslaget på leseferdigheter av mål på hjemmenes kulturelle ressurser sterkere i Norge enn i de andre nordiske land (Lie m.fl. 2001).

Et annet forhold som antas å dempe eventuell sosial segregering ved valg av frittstående skole på grunnskolenivå, særlig på barnetrinnet, er at lang og tidkrevende transport til en frittstående skole, utenfor egen skolekrets, vil ha en avskrekkende virkning på familier med små barn. Fordi en svært liten andel barn går i frittstående skoler kan vi med sikkerhet anta at de aller, aller fleste har en kommunal skole mye lettere tilgjengelig enn nærmeste frittstående skole. Men i et fåtall skolekretser vil frittstående skoler fungere som grendeskoler nettopp fordi veien til nærmeste kommunale skole er blitt for lang.

Forventet grunn til skjevhet

Hvis en til tross for disse «dempende forhold» finner skjevhet i den sosial rekruttering til de frittstående skoler på grunnskolenivå, skulle en vente at slik skjevhet vil bero på:

- familiers preferanser for den type livssyn eller pedagogikk som den frittstående skole tilbyr,
- geografisk tilgang/transport til de ulike skoler,
- at skolepenger og krav til dugnadsinnsats ved friskoler er mer enn mange familier synes de har råd til
- klar misnøye med den kommunale skole i egen skolekrets.

Den vekt som disse hensyn vil ha, kan antas å være forbundet statistisk med elevenes «hjemmebakgrunn». Spesielt vil foreldre som selv har høy utdanning tillegge utdanning for egne barn spesielt stor betydning, og de vil være mer aktivt søkende i å skaffe seg informasjon om foreliggende skolealternativer.

Men det er samtidig viktig å poengtere at også andre grupper enn velutdannede foreldre kan verdsette utdanning spesielt høyt. Dette gjelder bl.a. familier hvor foreldre er innvandrere til Norge fra utviklingsland. For en del slike familier kan satsing på frittstående skoler være del i en mobilitetsstrategi.

Kapittel 2. Bivariat analyse av elevers hjemmebakgrunn i friskoler og kommunale skoler

I denne del av rapporten vil gi en bred statistisk oversikt om rekrutteringsmønstre til kommunale grunnskoler og forskjellige typer frittstående skoler, ved analyse av en serie bivariate sammenhenger mellom skoletype, på den ene side, og en serie karakteristika ved elevenes hjemmebakgrunn på den annen side.

Spørsmålet om sosial segregering har stor aktualitet i politisk ordskifte om støtte til frittstående skoler. Vi mener det derfor er spesielt berettiget å vise tabeller som er relativt tettpakket med informasjon--selv om de kan bli litt tungfordøyelige. De aller fleste tall er imidlertid enkel statistikk: prosenten av elever i en skoletype, som har en bestemt «hjemmebakgrunn». For eksempel kan vi i kolonne 1, rad 5 i tabell 1 se at ved skoler som «drives av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken», er prosenten elever som bor i kommuner i «spredtbygde strøk» 4,7, sammenlignet med 17,0 prosent av alle grunnskoleelever i landet—kolonnen ytterst til høyre).

Typer frittstående skoler

I kolonnene i tabell 1, er skoler klassifisert etter hvorvidt de er kommunale eller frittstående, og hva slags frittstående skole det i så fall kan sies å være. Typeinndelingen er basert på skolenes formål som igjen kan innordnes under de bredere formål som under privatskoleloven av 1970, kunne gi grunnlag for offentlig støtte--«livssyn» eller «alternativ pedagogikk».

Radene 1 til 3 viser antall skoler og elever i de ulike skoletypene. Vi ser at de klart største aktører innen disse friskolegrupperingene er Steinerskoler og skoler knyttet til protestantiske trossamfunn utenfor statskirken (de sistnevnte er selvsagt en kategori som fanger opp skoler drevet av et mangfold av trossamfunn). Til sammen har disse to kategoriene nærmere $\frac{3}{4}$ av alle elevene i friskoler. I neste rekke kommer Montessoriskoler, katolske skoler og kristelige skoler «innenfor» statskirken. De to sistnevnte kategoriene har få skoler men disse er til gjengjeld relativt store.²⁰ Etter antall elever (og antall skoler) er det nær balanse mellom «livssynsfunderte» skoler, og skoler med en «alternativ pedagogikk» som erklært formål, med en svak overvekt på «livssynssiden».

Skoler knyttet til trossamfunn

De skolene som har fått støtte under «livssyn» er alle religiøst fundert. Omtrent halvparten av de frittstående skolene drives av kristne trossamfunn som står utenfor statskirken. Religiøse minoriteter som er omgitt av et verdslig samfunn, eller av annerledes troende, har spesielt sterke behov for å ivareta tro og oppdragsverdier. I tillegg kan en egen skole tjene til å reprodusere og styrke selve menighetsfellesskapet. Asbjørn Tveiten (2000) peker på at skoler opprettet av kirkesamfunn utenfor statskirken i Norge har hevd tilbake til det 19de århundre. Det gjelder særlig katolske, skoler drevet av adventistkirken og skoler drevet av det evangelisk-Lutherske kirkesamfunn.²¹ Andre trossamfunn har etter hvert etablert egne skoler.

Blant grunnskoler som har mottatt offentlig støtte er en muslimsk skole i Oslo som i 2003/04 hadde 112 elever. (Den ble senere nedlagt). Den er ikke med som noen særskilt kategori i tabell 1. Den eneste grunn til dette er at en skal være varsom med offentliggjøring av data om elevenes hjemmebakgrunn for en enkelt skole som lett lar seg identifisere.

Organisasjoner som har arbeidet i nær tilknytning til statskirken har valgt å prioritere utdanning på nivåer over barnetrinnet. Historisk har de lagt vekt på kristelige ungdomsskoler, på lærerutdanning, og på utdanning som nå plasseres på videregående nivå (yrkesutdanning, bibelskoler, kristelige gymnas). De forekommer som grunnskoler i vårt materiale kun ved at de har en avdeling på ungdomstrinnet innen en skole som i hovedsak er en videregående skole.

Pedagogiske alternativ

Nesten alle frittstående grunnskoler som er opprettet som pedagogiske alternativ er enten Steinerskoler eller Montessoriskoler. Av disse har Steinerskoler langt flere elever. Montessoriskoler er mindre og med få unntak begrenset til barnetrinnet. Det har vært en del tilfeller hvor en nedleggingstruet grendeskole i en tynt befolket del av en kommune, er blitt berget for lokalsamfunnet ved å gjenoppstå som en statsstøttet Montessoriskole.

20 Hvis man ser de frittstående skolene under ett, er elevene jevnt fordelt på grunnskolens ulike klassetrinn. Men ser man nærmere på de enkelte typer friskoler, vil man finne at Montessoriskoler har få elever på ungdomstrinnet, og at de kristelige skoler innen statskirken ikke har noen elever på barnetrinnet. De internasjonale skolene hadde også noe overvekt av elever på grunnskolens øverste trinn. Elevene innen de andre skoletypene er relativt jevnt fordelt på de ulike klassetrinn.

21 Stiftet i Jarlsberg i Vestfold i 1872, med bakgrunn i misnøye med religionsundervisningen i datidens allmueskole.

Tabell 1. Hjemmebakgrunn til grunnskoleelever i ulike skoletyper. Alle skolekretser i Norge skoleåret 2003–2004

	Drives av prote- stantisk trossamfunn utenfor statskirken	Katolsk skole	Kristelig skole innen statskir- ken	Steiner- skole	Montessori skole	Internasjonal skole	Alle friskoler*	Kommunal skole	Alle skoler*
1. Antall skoler	53	3	4	29	21	2	113		
2. Antall elever	4.171	976	892	4.385	1138	162	11.836	607.576	619412
3. % elever etter skoletype	0,7	0,2	0,1	0,7	0,2	0,0	1,9	98,1	100,0
<i>ELEV- KARAKTERISTIKA*</i>									
4. % elevene som er jenter	50,6	50,4	49,3	51,0	48,9	59,3	50,7	48,6	48,6
5. % elever i: spredtbygd kom- mune	4,7	0,2	0,8	2,2	21,8	0,0	4,6	17,7	17,0
6. % elevene som bor større by- område	55,0	88,5	86,7	68,5	50,0	4,9	64,3	47,1	47,4
<i>ELEVENS FORELDRE</i>									
Foreldres median- inntekt 2002									
7. Fars yrkesinntekt (000)	322,0	339,9	420,8	323,8	341,1	406,4	330,5	335,7	335,6
8. Mors yrkesinntekt (000)	113,9	217,2	225,8	180,1	195,1	110,7	158,6	190,1	189,6
9. Fars inntekt etter skatt (000)	251,4	257,5	301,9	245,2	266,7	327,5	254,2	252,7	252,7
10. Mors inntekt etter skatt (000)	167,3	223,4	214,2	213,3	216,0	181,0	196,9	201,3	201,3
% med univ/ høyskoleutdanning.									
11. far	33,4	56,9	56,5	54,3	48,9	48,7	46,3	27,9	28,3
12. mor	34,2	60,4	59,8	60,1	56,5	53,2	50,2	31,8	32,2
% kun grunnskole eller kortere skolegang									
13. far	7,7	5,5	3,9	5,7	7,3	5,2	6,5	10,2	10,1
14. mor	7,7	5,6	2,9	4,1	4,2	7,2	5,6	8,9	8,8

Tabell 1. forts.

	Drives av prote- stantisk trossamfunn utenfor statskirken	Katolsk skole	Kristelig skole innen statskir- ken	Steiner- skole	Montessori skole	Interna- sjonal skole	Alle friskoler*	Kommun- al skole	Alle skoler*
% i lederstillinger, akad. yrker eller i tekn. yrker som krever lang utd.									
15. far	20,0	36,5	44,5	33,6	33,6	(46,7)	29,9	21,8	21,9
16. mor	5,1	22,5	17,6	17,8	16,3	(20,5)	13,9	9,1	9,2
% med mer enn 30 tm. arbeidsuke									
17..Far	88,0	88,3	93,8	87,2	92,0	89,3	88,6	93,6	93,5
18.Mor	37,1	68,2	55,4	62,0	59,7	65,1	53,6	56,3	56,2
% trygdet, syk, ledig, i attføring									
19. Far	8,2	8,8	4,0	9,1	7,8	8,1	8,5	8,3	8,3
20. Mor	12,0	11,3	6,2	10,5	8,2	9,8	10,6	10,4	10,4
Familiestatus									
21. % Foreldrene bor sammen	82,6	65,9	82,8	58,6	74,6	67,7	71,2	70,7	70,7
22. % Foreldrene bor sammen og er gift	82,1	62,1	81,5	50,1	64,5	64,6	66,4	60,9	61,0
Innvandrerbakgrunn									
23. % Begge foreldre innvandrere	7,1	31,3	2,2	4,5	3,2	11,7	8,2	6,9	6,9
24. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land	5,6	23,3	1,8	1,1	1,1	5,9	5,4	5,0	5,0
25. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land & eleven er født i utlandet	1,4	2,3	0,0	0,3	0,3	2,6	1,1	1,8	1,8

* Med i «alle friskoler» er også en muslimsk skole med 112 elever som fantes i skoleåret 2003–2004 men som senere har opphørt. Prosentmål under «elevkarakteristika» er prosent av hver gruppe, som har en gitt karakteristikk. F.eks. i rad 4: at 50,6 % av elever fra skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken, er jenter.

To internasjonale skoler på grunnskolenivå har også fått statsstøtte.

For å bli anerkjent som pedagogisk alternativ har det altså vært nødvendig for en skole å framstå som knyttet til en pedagogisk modell som statlige utdanningsmyndigheter har approbert som et verdifullt alternativ. Det har vært utdanningspolitisk uenighet om hvorvidt enkelte skoler burde betraktes som et slikt verdifullt alternativ, og dermed noe uklarhet om de bakenforliggende kriterier.

Friskoler har en meget liten andel av elevene

I løpet av de siste 20 år har det vært vekst både i antall friskoler og antall elever i slike skoler. I 1985/86 var det 39 private grunnskoler med 4393 elever. De utgjorde bare 0,8 prosent av alle elever i grunnskolen.²² I det tallmateriale som denne rapporten nå legger fram for 2003/2004 inngår 113 skoler og 11.836 elever. Fremdeles utgjør disse kun 1,9 prosent av alle elever i grunnskolen.²³ I sammenligning med andre land som tillater eller også gir offentlig støtte til private skoler, har Norge en usedvanlig lav andel av grunnskoleelevene i frittstående skoler.

At andelen er så liten begrenser hva slags virkninger rekrutteringen til friskoler vil kunne ha på de kommunale skoler. I landsmålestokk er det vanskelig å se at de kommunale grunnskoler kan ha blitt utsatt fra noen merkbar konkurranse fra frittstående skoler. Og i de siste 100-års norske skolehistorie er det vanskelig å se at friskoler har hatt noen direkte innflytelse gjennom eksemplets makt på det kommunale system. Det er vanskelig å se at den sosiale sammensetning i de kommunale grunnskolene kan ha blitt påvirket av de 1,9 prosent av barna som går i friskoler. Det er derfor lite overraskende at tallene under kolonnen for «kommunal skole» i tabell 1 nesten i alle tilfellene er identiske med tallene i kolonnen ytterst til høyre, for «alle skoler» – inklusive friskolene.

22 Statistisk Sentralbyrå 2004: Aktuell utdanningsstatistikk.

23 Statistikken som legges fram i tabell 1 innbefatter ikke det fåtall av private skoler som ikke får statlig støtte (f.eks. skoler som er rettet inn mot andre lands utdanningssystemer, som for eksempel den franske skolen) og heller ikke frittstående spesialskoler.

Kommunale skoler sammenlignet med friskoler— for alle grunnskoleelever i hele landet

Den lille minoritet som rekrutteres til friskoler kan likevel atskille seg sterkt fra det store flertall som «forblir» i de kommunale skolene. Er dette tilfelle?

Kjønn

Tabell 1 viser svært liten samvariasjon mellom skoletype og andelen jenter (rad 4). Det er en antydning til at jenteandelen er litt høyere ved de frittstående skoler. *Hvis plassering av barn i frittstående skoler kan antas å være uttrykk for at foreldre prioriterer barnets utdanning spesielt høyt (de har tatt et bevisst «alternativt» valg, er villige til å betale litt ekstra, det kan ta mer av deres tid osv), viser dette mønsteret at de som gjør bruk av frittstående skoler i hvert fall ikke prioriterer utdanning noe lavere for døtre enn for sønner—tendensen er snarere det motsatte.*²⁴

Type bosted

En frittstående skole vil vanligvis lettere kunne skaffe seg det nødvendige elevgrunnlag i et område med tett bosetting. Det er derfor ikke overraskende at elever i frittstående skoler gjennomgående er underrepresentert i kommuner i spredtbygde strøk (tabell 1, rad 5) og at de er overrepresentert i kommuner i større bymessige områder (rad 6), dvs. i de 8 største byområdene som ifølge SSB utviser den høyeste grad av «sentralitet».²⁵ Vi ser kun ett unntak: Montessori-skoler har sterk «spredtbygdrepresentasjon», noe som gjenspeiler deres betydning som erstatning for nedlagte kommunale grendeskoler. I utkantgrender kan elevtallet i en skolekrets ofte bli så lite at den lokale kommunale barneskolen blir nedleggingstruet. Montessoripedagogikken er blitt interessant fordi den er holdt for å være velegnet for små skoler, og fordi den som godkjent «pedagogisk alternativ» har gitt grendeskolen legitimitet som friskole, under privatskoleloven av 1970. (Trolig har utbredelsen av slike Montessori-grendeskoler blitt begrenset av muligheten til å skaffe lærere med den nødvendige kompetanse i slik pedagogikk).

24 Jenteandelen var høy (59 prosent) ved den ene muslimske skolens 112 elever—på linje med de internasjonale skolene.

25 Om Statistisk sentralbyrås definisjon av kommuners «sentralitet» se <http://www.ssb.no/folkfram/om.html>. SSBs klassifisering inkluderer også kategorier av mellomliggende «sentralitet»—tettsteder og mindre byer, som ikke er tatt med i denne tabellen.

Katolske skoler og kristelige skoler innenfor statskirken er de friskoletypene som er mest konsentrert i de større byområder. Disse er også relativt store skoleenheter sammenlignet med andre friskoler.

Hvis man ser på friskoletilbud som et «gode», har dette gode vært skjevt fordelt mellom kommuner av ulik grad av «sentralitet». Det er ikke dermed nødvendigvis gitt at økt tilbud vil øke denne skjevheten. Det gjenstår f.eks. å se hvilken virkning den nye loven vil ha for nedleggingstruede grendeskoler i kommunenes utkanter.

Foreldres inntekt

Offentlig støtte til friskoler har, både under tidligere lovverk og under loven som kom i 2003, bl.a. hatt som formål å hindre at slike skoler skulle bli forbeholdt familier med god råd. Når friskoler ses som en samlet kategori («alle friskoler»), tyder indikatorene i radene 7 til 10 i tabell 1 på at man har lykket bra i dette.

Vi har valgt å gå etter «median-inntekt», ikke gjennomsnittsinntekt.²⁶ Vedlegg 3 gir begrunnelse for dette, og viser også hvordan det resultat man vil finne avhenger noe av hvilke indikatorer man velger å bruke.

Friskoler framstår ikke som «skoler for de rike». Fars medianinntekt etter skatt i 2002 var riktignok 2,5 tusen kroner høyere for elever i friskoler enn for elever i kommunale skoler, men de tre andre indikatorer på foreldreinntekt viser forskjell i motsatt retning—også fars «yrkesinntekt». Det er en tendens til at friskoleelevenes mødre har noe lavere inntekt enn mødre til elever i kommunale skoler—både målt som yrkesinntekt, og som inntekt etter skatt.

Vi finner betydelige forskjeller mellom de ulike typer friskole. Helhetsbildet preges av de største gruppene blant friskolene, Steinerskolene og skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken. De førstnevnte skiller seg lite fra kommunale skoler, de sistnevnte særpreges av at elevenes mødre har lav inntekt. Dette gjenspeiler nok deres lave deltakelse i arbeidsmarkedet utenfor hjemmet (rad 19). Det kan være at dette i noen grad er uttrykk for bevisste valg—at hjemmевærende mødres rolle som barneoppdragere spesielt verdsettes i disse trossamfunnene. Fedre til elever ved de katolske skolene har en median-inntekt omtrent som fedre til elever ved kommunale skoler, men mødrene har her enn noe høyere inntekt enn «kommunalelevenes» mødre. Foreldre til

²⁶ Median-inntekt: Halvparten av befolkning har høyere inntekt (og halvparten lavere) enn medianen. Median brukes her i stedet for gjennomsnitt, fordi et gjennomsnitt vil påvirkes sterkt av ekstremt avvikende verdier (og inntekt er ikke normalfordelt). I tillegg til «inntekt etter skatt» er «yrkesinntekt» en interessant indikator fordi den inkluderer inntekt fra lønnet arbeid (før skatt) samt netto næringsinntekt, men den tar ikke med overføringer (f. eks. overføringer fra trygdesystemet) og heller ikke kapitalinntekt.

elever i kristelige skoler «innen statskirken» har bedre råd enn andre. Dette kan nok dels ha å gjøre med at disse skolene bare har ungdomsskoleelever. Vi vet at inntekten gjennomsnittlig øker med alder i den perioden man normalt har hjemmeboende barn. Det kan derfor være grunn til å tro at foreldre av ungdomsskoleelever i gjennomsnitt har en noe høyere inntekt enn foreldre av elever på barnetrinnet, og at denne generelle tendens er en del av grunnen til at foreldre til elever i kristelige skoler «innen statskirken» har bedre råd enn andre. Også fedrene til barn i internasjonale skoler (men ikke mødrene) har betydelig høyere inntekter enn andre.

Generelt kan man ikke si at friskoler fungerer som om de var forbeholdt familier med «god råd». Men det er altså betydelige forskjeller mellom ulike typer friskoler. En friskoletype der familier har «bedre råd» enn familier med barn i de kommunale skolene, er de grunnskolene som er drevet av kristelige organisasjoner innen statskirken. Disse er alle «ungdomstrinn-avdelinger» i skoler som er etablert som videregående skoler.

Foreldres utdanning og yrke

Det som særlig skiller foreldre av barn i friskoler fra foreldre til elever i offentlige skoler er at de oftere har høyere utdanning (radene 11 til 14), og at de oftere enn andre er i såkalte «middelklasseyrker» (rad 15 og 16).²⁷ Her kan man spore en segregeringstendens til fordel for mer ressurssterke familier. Utslagene gjelder først og fremst foreldres utdanning.

Det er betydelig vanligere i friskoler enn i kommunale skoler at elevenes foreldre har utdanning fra universiteter eller høyskoler. Det er stor spennvidde mellom skoletyper som er religiøst fundert. Når det gjelder den største kategorien av friskoler, skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken, ser vi svært liten forskjell fra kommunale skoler.²⁸ Det er også antydning til at elever ved slike skoler litt sjeldnere enn andre har foreldre med yrker av «høy status». (Dette er også yrker som oftest krever relativt lang utdanning). De andre kristelige

27 I denne kategorien inngår lederstillinger i offentlig eller privat virksomhet, akademiske yrker, og tekniske yrker som krever lang utdanning. Opplysningene innhentet av Statistisk sentralbyrå om fars og mors yrke er imidlertid langt mer ufullstendige enn andre data i tabellen. For ca 32 prosent av fedrene og ca 41 prosent av mødrene mangler det opplysninger om hva slags yrke de hadde. Disse er utelatt fra grunnlaget for prosenteringen av «yrke» i tabellverket i denne rapporten. Se Vedlegg 1 om hvor hyppig «manglende opplysninger» forekommer for variablene i tabell 1.

28 Hadde vi brukt prosent av elevene med foreldre som har høyere utdanning «av høyere grad», ville vi funnet at fedrene hyppigere enn mødrene har slik utdanning (nå er det motsatt), og at mødre til elever i skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken faktisk har lavere hyppighet av slik utdanning (3,1%) enn mødre til elever i kommunale skoler (4,4%).

skolene utmerker seg ved at begge foreldre oftere enn andre har universitets- og høyskoleutdanning og også ved at foreldrene har yrker av høy status.

Foreløpig kan vi konkludere i landsmålestokk, med forbehold om at det ikke nødvendigvis avspeiler rekrutteringsmønstrene i de kommuner som utviser høy bruk av friskoler (det skal vi se nærmere på):

Det er ikke etter foreldres inntekt, men etter foreldres utdanning og til dels foreldres yrke, at friskoler utviser sterkere middelklasserekruttering enn de kommunale skoler. Men det er stor variasjon mellom de ulike typer friskoler.

Disse funn er i pakt med en funn i forskning fra andre land. Det er også i pakt med teori om at utdanningspreferanser og navigasjon gjennom utdanningssystemet styres mer av «kulturell kapital» enn av «økonomisk kapital». Det har lenge vært en allmenn observasjon i utdannings sosiologien om at utdanning i en generasjon avler etterspørsel etter utdanning i neste generasjon—uansett økonomiske ressurser.²⁹ I nyere tid har Pierre Bourdieu teoretisert om dette, ut fra franske forhold (se for eksempel Bourdieu & Passeron 1977). En kan anta at velutdannende foreldre vil være bedre informert enn andre om de valgmuligheter som foreligger for sine barns utdanning, og vil bevisst vurdere og avveie slike alternativer, osv.

Da rekruttering av elever til «friskole» avhenger av foreldrenes (og etter hvert også elevenes) bevisste valg og verdsetting av friskole som et «bedre alternativ for dem», er det lite forbausende at velutdannede foreldre er overrepresentert. Dette forutsetter at friskoler i hvert fall ikke generelt har noe dårligere renommé enn de lokale kommunale skolene. Det er rimelig å anta at i grunnskolen vil et godt renommé være knyttet til foreldres inntrykk av at barn «har det godt» på skolen og at skolelivet er i pakt med de oppdragelsesverdier foreldrene har for sine barn.

Skole er mer enn læring av ferdigheter og fag. Det gjelder også barns trivsel, oppdragelse til verdier, til tro og til folkeskikk. For foreldre til barn ved de religiøst funderte skoler som drives av menigheter utenfor statskirken (og som ikke har noen spesielt lang formell utdanning) må slike oppdragelsesverdier være den avgjørende kraft bak deres valg av friskole for sine barn. En skulle også vente at verdsetting av barns relativt frie egenaktivitet er forbundet med at foreldre sender barn på Steinerskoler. Vi får se nærmere på slike hypoteser om motivasjon for friskolevalg i planlagte senere studier innen denne Evalueringen. Vi har ingen grunn til å anta at hensyn til fremtidige faglige prestasjoner er sterkt styrende for de fleste foreldres valg av friskole.³⁰ Spesielt på barnetrinnet kan en

²⁹ Jevnfør f.eks. den sterke rekrutteringen til høyere utdanning fra folkeskolelærerbarn i tiårene omkring 1900 (vi kan anta de hadde ganske trang økonomi).

vente stor vekt på generelle oppdragelsesverdier. Britisk forskning har også poengtert at andre hensyn enn de rent faglige teller med i valg av «secondary school» når barn er omkring 11–12 år gamle. (Department of Education and Science 2001: 10; Woods m.fl. 1998: 197–8).

Familiemønster

Barns skolemessige tilpasning og prestasjoner fremmes av oppvekst sammen med begge foreldre i en stabilt institusjonalisert familie der de bor sammen med begge foreldre og der foreldrene er gift med hverandre. I en tid der mange barn (ca. 40 prosent, jfr. rad 22) vokser opp under andre familieforhold, kan et slikt utsagn virke noe bastant tradisjonelt. Men et fokus på den betydning slike familieforhold har for barns skolearbeid har et grunnlag i internasjonal forskning.³¹ Det har også et empirisk grunnlag i et foreliggende materiale fra norske administrative dataregistre.³² Hensyntagen til familiemønster vil derfor ha betydning for en sammenligning av læringsutbytte ved offentlige og frittstående skoler. Det er rimelig å vente at sterkt «livssynsdrøvne» kristelige friskoler vil rekruttere barn fra den tradisjonelle familietype.

Vi finner markante forskjeller mellom de ulike skoletypene i tabell 1 (rad 21–22). Forskjellen ligger mellom ulike friskoleslag. De kristelige protestantiske skoler (innen eller utenfor statskirken) særpreges av 8 av 10 elever bor sammen med foreldrene sine og av at foreldrene er gift med hverandre. Dette er i langt mindre grad tilfelle for elever ved de katolske skolene—noe som tyder på et sterkt innslag av elever fra verdslige hjem ved disse skolene, da katolsk teologi jo foreskriver at barn skal ha gifte foreldre og intet grunnlag gir for skilsmisse. Det klareste kontrasteksempel til de kristelige protestantiske skolene, med sin overvekt av tradisjonelle familier, er Steinerskolene. Her er det bare halvparten av elevene som bor sammen med mor og far samtidig som at foreldrene har inngått ekteskap. Elever ved kommunale skoler er en mellomkategori med hensyn til denne indikatoren.

30 I Storbritannia er det tegn til at det spesielt er de etniske minoriteter som tillegger en skoles rent faglige renommé (academic reputation) den sterkeste betydning for valg av secondary school (Department of Education and Science 2001: 10). Det kan være at en skoles renommé for fag og ferdigheter koblet sammen med en relativt tradisjonell pedagogikk, har spesielt sterk appell til grupper som selv har relativt lav utdanning men som har høye mobilitetsambisjoner for sine barn. Men dette er foreløpig spekulasjon i forhold til dagens norske situasjon.

31 En gjennomgang av internasjonal litteratur finnes i Pong (1996). Svenske studier fra 1990-årene inkluderer Dryler (1994) og Similä (1994). Norske funn er bl.a. blitt rapportert av Lauglo 1996:32,39, av Markussen 2000, 2003; og av Markussen og Sandberg 2004, 2005.

Etter elevenes «familiestatus» er det store forskjeller mellom ulike typer friskoler. De rommer både skoletyper dominert av barn fra tradisjonelle familier og skoler der barn sjeldnere enn ved kommunale skoler, bor sammen med både sin mor og far.

Innslag av innvandrerfamilier

Hvis det var slik i Norge, som i enkelte deler av USA, at integrering av en etnisk minoritet i offentlige skoler medførte flukt fra offentlige skoler av majoritetsbarn, skulle en vente overrepresentasjon av den etnisk norske majoriteten blant friskolebarna, og jo sterkere innslaget var i en skolekrets av etniske minoriteter, jo sterkere overrepresentasjon skulle en vente å finne av den etnisk norske majoritetsbefolkningen blant friskoleelever fra de samme skolekretser.

De etniske minoriteter i Norge som fysisk klart ser annerledes ut og som derfor ikke uten videre i løpet av en generasjon kan assimileres inn i majoriteten bare ved å tilegne seg majoritetens kultur—selv om de skulle ønske det, er innvandrere som kommer fra ikke-vestlige land.³² Er det risiko for at adgang til friskoler medfører økt skolemessig etnisk segregering mellom elever fra majoritetsbefolkningen og elever med etnisk minoritetsbakgrunn?

Tabell 1 (radene 23–25) gjelder hele landet og kan derfor bare gi et høyst foreløpig resultat, da innvandrerbefolkningen er sterkt konsentrert i de større

32 For en beskrivelse av dette datamaterialet: se fotnote 13 ovenfor. I dette datamaterialet finner vi på alle nasjonale prøver som i 2003–2004 ble gitt i 4. klasse og 10. klasse, en konsekvent tendens til at elever har høyere skårer når de bor sammen med begge foreldre og foreldrene var gift med hverandre. Det laveste gjennomsnitt fant man blant barn som bodde bare med en av sine foreldre. De som bodde med begge foreldre uten at foreldrene var gift, var konsekvent i en mellomstilling med hensyn til slike skårer, på alle 20 delprøver. Forklaringskraften til denne trikotomien er som følger: Eta-koeffisienten (et mål på sammenheng) varierer mellom 0,06 og 0,18 på de 20 delprøvene. Eta-kvadrat (mål på prosent av variansen i den avhengige variabel som blir «forklart») av dette grove mål på familiesituasjon, varierer mellom 0,004 og 0,03. Til sammenligning får man disse bivariate sammenhenger mellom disse delskårene på ferdighetstester og henholdsvis mors utdanningsnivå og fars utdanningsnivå: (a) Eta for de 20 sammenhenger med mors utdanningsnivå varierer mellom 0,16 og 0,26 (Eta-kvadrat mellom 0,03 og 0,07). (b) For fars utdanningsnivå ligger koeffisientene mellom 0,15 og 0,26 (Eta-kvadrater også mellom 0,03 og 0,07). Ut-danningsnivåene er her målt med SSBs klassifisering—8 nivåer mens altså familiestatus er målt med en trikotomi, og fars og mors utdanning forklarer altså ikke mer enn minst dobbelt så stor del av variasjonen.

Ung i Norge 1992 materialet viste likeledes at barn som bodde med bare en av foreldrene i snitt fikk litt dårligere karakterer på skolen—også etter at man statistisk tar hensyn til foreldres utdanning, yrke og tilknytning til arbeidsmarked (Lauglo 1996:39). Samme materiale viste at barn fra ulike typer hjemmebakgrunn (etter foreldres utdanning og yrke) ga svært like svar om den interesse og støtte som deres foreldre viste for barnas skolearbeid (Wichstrøm 1993). Lignende funn i internasjonal forskning som har pekt på den betydning som andre sosiale ressurser enn de som kan knyttes til foreldres utdanning og sosiale klasse, har for barn og unges utdanning har bidratt til interesse for «sosial kapital» som begrep—noe som også har hatt betydning for forskning om den effekt som private skoler måtte ha på barns læringsutbytte (jfr. Coleman og Hoffer 1987 om katolske skoler i U.S.A.).

byene—spesielt Oslo. *I første omgang er konklusjonen at innvandrerepresentasjon er litt høyere i friskoler enn i kommunale skoler. Det gjelder både innvandrerbarn generelt, og også de hvis foreldre var født i et utviklingsland (rad 24) med mindre disse barna selv var født i utlandet (rad 25).* Men dette gjelder altså tall for Norge i sin helhet, foreløpig ikke for de skolekretser som innvandrerbarn bor i.

Den gjennomgående sterke interesse som unge med innvandringsbakgrunn i Norge har for å skaffe seg høy utdanning og skolegang er tidligere dokumentert (for eksempel Lauglo 1996, 2004, Bakken 2003, Lødding 2003). Gjennomgående sterk representasjon ved friskoler er derfor ikke så overraskende, ikke minst når støtteordningen har tatt sikte på at det ikke skulle være nødvendig for en familie å ha god råd for å sende barn til en friskole.

Igen finner vi sterk variasjon mellom ulike typer friskole. Det sterkeste innslag var ved den muslimske skole i Oslo—som ikke er gitt noen egen kategori i tabellen. 86 prosent av disse 112 elevene hadde f.eks. foreldre som var innvandrere fra et ikke-vestlig land.³⁴ Katolske skoler har svært sterk overrepresentasjon av barn med innvandrerbakgrunn. Slike barn er også overrepresentert ved de to internasjonale skoler i materialet, og i noen grad ved protestantiske skoler utenfor statskirken (bortsett fra barn født utenfor Norge og i et ikke-vestlig land). Derimot er innslaget av barn med innvandrerbakgrunn påtakelig svakt ved Steinerskoler og Montessoriskoler. Det virker som om innvandrerfamilier, når de velger bruk av friskole for sine barn, foretrekker en relativt tradisjonell pedagogikk og at interessen for «barnesentrerte» pedagogiske alternativer er lav blant familier med bakgrunn fra ikke-vestlige land.

Hva vi har funnet, så langt?

Noen *konsekvent* tendens til at den lille minoritet (1,9 prosent) som har gjort bruk av friskoler, er barn av en spesielt ressurssterk elite har vi ikke funnet. Det er stor variasjon mellom ulike typer friskoler. Det finnes skoler som rekrutterer elever fra familier som gjennomgående har bedre råd, enn foreldre til barn i

33 Vi vil bruke betegnelsen «ikke-vestlig land» og inkluderer i denne kategorien alle land utenom: europeiske land, nord Amerika, Australia, New Zealand. De største gruppene fra «ikke vestlige land» i Norge er fra Pakistan, Vietnam, Chile, Marokko og Filippinene. Et lite fåtall av barn med bakgrunn fra Japan og Korea har vi likevel regnet som «vestlig» fordi disse land utviser gjennom sin økonomiske struktur, levestandard og utdanningsnivå spesiell nærhet med «vestlige land». Dette betyr at «ikke vestlig» godt kunne skiftes ut med betegnelsen «utviklingsland», eller «land i den tredje verden», men vi mener disse nå virker noe gammelmodige som betegnelser.

34 Som nevnt før, vi valgte å være varsom med å legge fram informasjon om «foreldrebakgrunn» fordi det var en eneste muslimsk skole, og da vi mener det ikke er riktig å foreta noen systematisk framlegging av registerdata om en identifiserbar enkeltskole.

kommunale skoler. Men dette er ingen gjennomgående tendens og karakteriserer ikke de typene friskoler som mottar det store flertall av friskoleelevene.

I de fleste typer friskoler ser man at elevene har foreldre med mer utdanning enn det som er vanlig i de kommunale skolene. Men heller ikke dette er noen konsekvent tendens. Det gjelder ikke den største gruppen av friskoler på grunnskolenivået—de som drives av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken.

Innvandrerelever er gjennomgående velrepresentert blant elever ved friskoler. Men også her er det store forskjeller mellom ulike typer skole. Steinerskoler og Montessoriskoler har svak representasjon av elever med foreldrebakgrunn fra ikke-vestlige land. Vi antar dette skyldes at deres pedagogikk har liten attraksjon for mobilitetsmotiverte innvandrerfamilier.

Generelt dokumenterer disse funn om alle landets skolekretser at det «gamle regime» for støtte til friskoler ikke førte til sosial segregering men at de eksisterende friskoler har fungert som en ventil for et fåtall som ikke har funnet seg til rette i den lokale kommunale skolen.

Selv om friskoler har hatt for lite omfang til å påvirke den sosiale sammensetning av kommunale skoler i landsmålestokk, kan dette likevel ha skjedd under lokale forhold som i landsmålestokk er uvanlige. Vi skal nedenfor se på to slike «uvanlige» lokale forhold: (a) skolekretser med uvanlig høy hyppighet i bruk av friskoler, (b) skolekretser med sterkt innslag av barn med foreldre som er innvandrere fra ikke-vestlige land.

Skolekretser der mer enn 10 prosent av elevene er i friskoler

Vi skal nå se nærmere på skolekretser med mer enn 10 prosent av elevene i friskoler. Dette er mer enn fem ganger så høy hyppighet som det som gjelder for hele landet. De 12 346 barn som var bosatt i slike friskolehyppige skolekretser i 2003–2004, utgjør 2 prosent av alle barn i grunnskolealderen. I dette utvalget av skolekretser sett samlet, går 17,5 prosent i friskoler.

Vårt hovedanliggende er å se om denne generelt sterkere bruk av friskoler gir sterkere forskjeller fra kommunale skoler. Tabell 2 repliserer det format som ble brukt i tabell 1, bortsett fra at vi bare tar med de friskolekategorier som har minst 2 skoler representert.³⁵

I denne tabellen ser vi at 2150 av barna går i friskoler. Disse 61 friskolene ligger selvsagt ikke nødvendigvis i de skolekretser der disse barna bor, og skolene vil også ha elever fra andre kretser enn de som dekkes i tabell 2. Vårt fokus er på *kretsene*, ikke på skolene som mottar barn fra disse kretsene.

Type bosted

En skulle kanskje vente at i dette utvalget ville barn i utkantkommuner være generelt overrepresentert. Men dette er ikke tilfelle. Totalt er prosenten i de mest sentrale urbane områder høyere i tabell 2 (69,5 %) enn den var i tabell 1 (47,4 %) og prosenten av elevene som bor i spredtbygde kommuner er noe mindre (9,6 % i tabell 2 mot 17,7 i tabell 1). Det er med andre ord ingen generell tendens til at skolekretser med uvanlig høy hyppighet av friskolebruk ligger i de minst urbane kommunene. Likevel fanger vi i tabell 2 opp en del skolekretser der Montessoriskole som «grendeskole» nå blir viktig. Hele 46,7 prosent av Montessorielevene er nå i «spredtbygde kommuner»--det var 21,8 prosent i tabell 1. Nedleggstruede kommunale grendeskoler som er omgjort til Montessoriskoler finnes selvsagt også innen kommuner som ikke nødvendigvis ligger i «spredtbygde strøk» etter SSBs kommuneklassifisering. I utvalget som er med i tabell 2 er prosenten av Montessorielever i slike skoler derfor trolig betydelig større, enn det som fanges opp under «spredtbygde strøk» i tabellen.

Ellers ser vi at andelen av elever i friskoler nå er lavere i de mest sentrale byområder enn hva tilfellet er i landet for øvrig (rad 6). Det motsatte var tilfelle for alle elever i landet som helhet, i tabell 1.

³⁵ I disse utvalgte skolekretsene inkluderer tallmaterialet for «alle friskoler» også 7 elever ved den ene muslimske skole som da fantes. Det var ingen elev i disse skolekretsene som gikk i en internasjonal skole.

Tabell 2 Hjemmebakgrunn til elever ved ulike skoletyper. Skolekretser med mer enn 10 % i friskoler

	Skole drevet av protestantisk tros- samfunn utenfor statskirken	Katolsk skole	Kristelig skole innen statskirken	Steiner- skole	Montessori skole	Alle friskoler*	Kommu- nal skole	Alle skoler*
1. Antall skoler elevene går på	26	2	3	17	13	61		
2. Antall elever	713	(88)	122	794	426	2150	10196	12346
3. % elever etter skoletype	5,8	(0,7)	1,0	6,4	3,5	17,4	82,6	100,0
ELEV- KARAKTERISTIKA*								
4. % jenter	51,2	(51,1)	43,4	51,4	47,4	50,1	49,7	49,7
5. % elevene som bor i: spredtbygd kommune	16,3	(0,0)	0,0	1,8	46,7	15,2	8,4	9,6
6. % elevene som bor i større byområde	43,2	(100,-)	100,-	72,4	31,5	57,3	72,1	69,5
<i>ELEVENES FORELDRE</i>								
Foreldres median- inntekt 2002								
7. Fars yrkesinntekt (000)	320,3	(329,9)	437,0	316,0	301,-	319,4	358,5	351,0
8. Mors yrkesinntekt (000)	94,8	(262,6)	(224,8)	170,9	164,0	147,5	205,4	195,2
9. Fars inntekt etter skatt (000)	251,7	(258,7)	307,8	236,2	240,4	246,8	266,8	263,2
10. Mors inntekt etter skatt (000)	155,2	249,3	207,7	219,3	194,2	193,9	212,8	209,4
% foreldre som har univ/høyskole- utdanning								
11. far	25,1	58,2	50,0	58,9	30,7	41,1	41,9	41,8
12. mor	26,4	71,8	52,5	67,5	36,8	46,8	43,5	44,1
% kun grunnskole eller kortere skolegang								
13. far	10,5	5,1	3,3	5,6	10,6	8,2	8,3	8,3
14. mor	7,5	2,4	4,1	4,9	9,1	6,6	7,2	7,1

Tabell 2. forts.

	Skole drevet av protestantisk tros- samfunn utenfor statskirken	Katolsk skole	Kristelig skole innen statskirken	Steiner- skole	Montessori skole	Alle friskoler*	Kommu- nal skole	Alle skoler*
% med foreldre i lederstillinger, akad. yrker eller tekn. yrker som krever lang utd.								
15. far	18,8	(39,6)	(39,8)	33,0	15,0	24,9	31,7	30,5
16. mor	1,2	(26,0)	(14,5)	18,9	8,9	11,5	15,5	14,8
% med foreldre m. mer enn 30 timers ukentlig arbeidstid								
17. far	88,6	(88,7)	96,5	87,0	90,2	89,0	93,7	92,9
18. mor	32,9	(68,1)	57,5	63,0	54,2	51,8	63,6	61,6
% med foreldre som er trygdet, syk, «ledig», under attføring								
19. Far	5,9	(5,8)	1,7	9,4	8,4	7,5	7,3	7,4
20. Mor	12,0	(7,9)	2,8	10,9	9,4	10,3	8,7	9,0
Familiestatus								
21 % Foreldrene bor sammen	86,0	(58,6)	81,1	55,5	80,5	72,2	68,3	69,0
22. % Foreldrene bor sammen og er gift	85,7	(55,2)	79,5	46,0	69,3	66,2	59,9	61,0
Innvandringsbakgrunn								
23. % Begge foreldre innvandrere	2,5	(20,5)	0,8	4,3	2,1	4,0	7,8	7,1
24. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land	2,1	(15,9)	0,8	0,9	1,9	2,3	5,8	5,2
25. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land & eleven er født i utlandet	0,4	(1,1)	(0)	0,3	0,2	0,5	2,4	2,0

* Inkluderer også 7 elever som var i en muslimsk skole. Ingen elever i dette utvalget var ved en «internasjonal skole». (): Nummer satt i parentes viser at N (antall elever) er under 100. Minste N: 76. *At skolekretser i de sentralt beliggende urbane områder nå er underrepresentert må bety at disse skolekretsene sjeldnere enn i utkanten, «friskole-tappes» for elever.*

Foreldres inntekt

I disse skolekretsene har familier som gjør bruk av friskoler en lavere medianinntekt enn familier som i disse samme kretsene gjør bruk av kommunale skoler (radene 7–10). Igjen ser vi stor variasjon mellom ulike skoletyper. Som før er det gjennomgående «lavinntektsfamilier» som sender barn til skoler drevet av frittstående protestantiske menigheter, og at mødre til barn i disse skolene har lavere deltakelse i arbeidsmarkedet enn andre mødre (rad 18).

Til forskjell fra tabell 1 finner vi nå at lav inntekt også gjelder foreldre til Montessoriskoleelevene. Dette skyldes at de urbane Montessorielever nå er langt svakere representert. Som i tabell 1 er Steinerskoleelevene stort sett fra en lignende familiebakgrunn som barn i kommunale skoler, men mødrene har en litt høyere inntekt etter skatt.

Vi har få elever fra katolske skoler, og få fra kristelige skoler innen statskirken med i dette utvalget, og ser intet konsekvent mønster sammenlignet med kommunale skoler, når det gjelder foreldres inntekt. De sistnevnte fremstår fremdeles med noe høyere «fars inntekt» enn hva en finner i kommunale skoler, og som i tabell 1 utviser de også lav hyppighet av at foreldre er trygdet (rad 19, 20).

Foreldres utdanning og yrke

En forandring fra tabell 1 er at foreldre til friskoleelever, sett som samlet kategori, ikke lenger framstår som en gruppe med høyere utdanningsnivå enn andre foreldre i skolekretsene—selv om en svak tendens finnes til at mødre oftere har høy utdanning.

Montessoriskolene utgjør nå en større andel av friskoleelevene enn før, og i disse skolene er foreldres utdanningsnivå nå lavere enn ved kommunale skoler—i tabell 1 var det et sterkt utslag i motsatt retning. Vi ser også enda lavere hyppighet av universitets- eller høyskoleutdanning blant foreldre til barn som går i skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken—enn i kommunale skoler.

Dette viser at effekten av foreldrenes utdanning på elevenes valg av friskole er kontekstavhengig. I kretser med uvanlig hyppig bruk av friskole, er ikke foreldres utdanning noen allment utslagsgivende faktor. Den «positive sammenhengen» mellom foreldres utdanning og friskolebruk gjelder i disse kretsene bare visse skoletyper. Den gjelder ikke de friskoletypene som til sammen tar i mot det største antall elever.

Hyppigheten av foreldre i «høyere middelklasseyrker» er nå redusert blant dem som har barn i friskoler, og slik at relasjonen til kommunale skoler rever-

seres: det er nå relativt flere foreldre i slike yrker blant dem som har barn i kommunale skoler enn i friskoler. Den nå mer «bygdefolkelige» sammensetning av familier med barn på de Montessoriskolene som er med i utvalget i tabell 2, bidrar til slik reduksjon. Men dette er ikke hele forklaringen. Vi ser også i disse skolekretsene en høyere prosent i *de kommunale skoler*, av foreldre «i høyere stillinger» (rad 15–16) enn det som var tilfelle i tabell 1 for alle skolekretser.³⁶

Trygdestatus, familiestatus

Noen klar forandring i forhold til tabell 1, i mønster med hensyn til «foreldre som er trygdet osv» ser vi ikke. Foreldre til barn på kristelige skoler innen statskirken er noe sjeldnere enn andre avhengig av trygd—som i tabell 1, og det er store forskjeller internt mellom ulike friskoletyper når det gjelder barns familiestatus.

Innslag av unge med innvandrerbakgrunn

Til forskjell fra tabell 1 finner vi i tabell 2 underrepresentasjon av unge med bakgrunn fra innvandrerfamilier. Mens innslaget av unge med ulike typer innvandringsbakgrunn (radene 22, 24 og 25) er litt høyere i de kommunale skoler i disse skolekretsene, er det nå litt lavere i friskoler—sammenlignet med elever i alle landets skolekretser (tabell 1).

Noe av dette synes å gjenspeile en betydelig svakere representasjon av innvandrerungdommer i skoler drevet av de protestantiske trossamfunn utenfor statskirken, enn i tabell 1—samt at katolske skoler, som har sterk representasjon av innvandrerbarn, også har lavere andel av innvandrerungdommer enn de hadde i tabell 1 og de utgjør nå en mindre andel av elevene i friskoler enn de gjorde i tabell 1. Men dette er ikke hele forklaringen.

I hver eneste type friskole er andelen innvandrerungdommer med bakgrunn fra ikke-vestlige land (rad 24), lavere i skolekretser med mange friskoleelever, enn den var i tabell 1--og dette til tross for det samlede innvandrerinnslag er høyere i disse utvalgte skolekretsene enn i alle skolekretser i hele landet (tabell 1).

Det synes som om «høy» bruk av friskoler i en skolekrets er statistisk forbundet med tendens til segregering mellom innvandrerbarn og andre unge--uten at vi foreløpig skal spekulere om mulige årsaker til det. Dette er et spørsmål som

³⁶ Hvis vi kategoriserer skolekretser etter innslag av elever i friskoler, i seks grupperinger fra «ingen elever i friskole» opp til «minst 10 prosent av elevene», fant vi en generell tendens til at jo sterkere innslaget var av elever i friskole, jo høyere var foreldrenes utdanningsnivå generelt i skolekretsen. Det må bety, at til tross for innslaget av «utkant-Montessoriskoler», så vil det være en feiloppfatning å tro at utvalget i tabell 2 i sin helhet er spesielt preget av skolekretser i «periferien».

vi skal se nærmere på i analyser nedenfor. Det er derfor for tidlig å dra konklusjoner om noen klar segregeringstendens bare på grunnlag av tabell 2.

Hovedkonklusjonen så langt må bli at når «friskoleprosenten» i en skolekrets går opp til et for Norge usedvanlig høyt nivå (minst 10 prosent), så blir ikke elevsammensetningen i disse skolene mer preget av rekruttering fra familier som har god råd. Tendensen til skjev rekruttering etter foreldres utdanning blir heller ikke forsterket. Det er heller ingen tendens til at det da oppstår noen skjev rekruttering til friskoler etter hvorvidt foreldre mottar trygd eller ikke. Men innslaget av unge med foreldre som er innvandrere til Norge, svekkes—til tross for at innvandrerdommer er litt sterkere representert i disse skolekretsene totalt, enn de er i alle landets skolekretser sett samlet.³⁷

Rekrutteringsmønstre fra kretser hvor mer enn 30 prosent går i friskole

Det finnes skolekretser i Norge hvor 30 prosent eller mer av elevene går i friskole. I 2003–04 var 823 grunnskoleelever bosatt i slike kretser. De utgjør selvsagt en svært liten minoritet-- 0,1 prosent av elever i norsk grunnskole. I disse kretsene sett samlet går 46 prosent av barna i frittstående skoler. Disse 17 skolekretsene er små: halvparten av elevene er i kretser med mindre enn 73 elever.

Tabell 3 gir en sammenligning mellom kommunale skoler og disse friskolene.

Av alle barn i grunnskolealder i disse kretsene er 21 prosent i Montessoriskoler. Den andre store gruppen (19 prosent av de unge) er skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken. De sistnevnte elevene bor nesten alle i Vestfold, Troms og Nordland. I Vestfold er skolene forbundet med det evangelisk-lutherske kirkesamfunn som har drevet egne skoler i mer enn hundre år. I Nord Norge forventer vi at elevene med få unntak hører til familier innen Læstadianerbevegelsen. Ellers var 6 prosent av barna i disse kretsene i Steinerskoler. Resten (54 prosent) er i kommunale skoler.

Det er ikke nødvendigvis noen konkurranse mellom friskole og kommunal skole i kretser med mer enn 30 % av elevene i friskoler. 80 prosent av disse friskoleelevene er i barnetrinnet, noe som kan tyde på en viss komplementaritet— at friskole er for de yngste; og at det i mange kretser er vanlig for elever fra friskolen å gå over i kommunal skole på ungdomstrinnet.³⁸

³⁷ Det er for tidlig å konkludere om en eventuell tendens til at friskoler er «redningsplanke» fra kretser med høy hyppighet av unge fra innvandrerbakgrunn. Vi vil lenger ute i teksten analysere rekrutteringen til friskoler i kretser med spesielt høyt innslag av elever fra slik bakgrunn.

Vi ser i tabell 3 at friskoleelevene finnes noe oftere i spredtbygde kommuner enn de elever fra slike skolekretser som går i kommunale skoler, og at barn i slike skolekretser så å si er fraværende i større byområder (rad 6).

Fedre til barn i friskoler har noe høyere inntekt enn fedre som har barn i den kommunale skolen (rad 7 og 9). Men når det gjelder mors inntekt er forholdet omvendt (rad 8 og 9). Helhetsbildet er ikke at de familier som sender sine barn i friskoler har bedre råd enn andre.

Generelt har foreldrene i kretser med mer enn 30 prosent i friskoler, et lavere utdanningsnivå (rad 10–13) enn det som gjelder alle skolekretser i landet (jfr. 11–14 i tabell 1). *I disse skolekretsene har fedre med barn i friskoler noe mer skolegang enn fedre som har barn i de kommunale skolene. Men når det gjelder mødre, er forskjellen i utdanningsnivå så svak at den neppe bør tillegges noen substansiell betydning.*

En finner liten eller ingen forskjell mellom friskoler og kommunale skoler når det gjelder andelen av foreldrene som har høystatusyrker. Det samme gjelder heltidsarbeid eller hvorvidt foreldre mottar trygd.

Foreldre til barn i de frittstående skolene er oftere samboende og gift, enn det som gjelder barn i kommunale skoler. Også i de kommunale skolene er slike tradisjonelle familieforhold vanligere i disse skolekretsene, enn det var i alle landets skolekretser (tabell 1).

I disse kretsene er det få barn som har noen innvandrerbakgrunn. En finner dem også sjelden blant barn som går i friskolene. De forskjeller som finnes (radene 21–23) viser ikke noe entydig mønster--litt generell overrepresentasjon av «innvandrerbarn» i friskolene, men underrepresentasjon for de innvandrerbarn som har en foreldrebakgrunn fra ikke-vestlige land.

Generelt er det få tegn til sosial segregering i tabell 3, etter de trekk ved barnas hjemmebakgrunn som er relevante ut fra klasse eller lagdelingsperspektiver. Igjen er det foreldres utdanning som er mest forbundet med valg av friskole for barn, men det gjelder fedre--det slår altså ikke ut for mødre i noen nevneverdig grad.

38 Materialet gir ikke mulighet til å inndele elever i de kommunale skoler etter klassetrinn, men gir mulighet for det mht. de frittstående skolene.

Tabell 3. Sammenligning hjemmebakgrunn til elever i friskoler og kommunale skoler i kretser der mer enn 30 % av elevene går i friskoler

	Allefriskoler	Kommunalskole	Alle skoler
1. Antall elever	382	441	823
2. % elever etter skoletype	46 %	54 %	100-
ELEV KARAKTERISTIKA*			
3. % jenter	48	47	47
4. % elevene som bor i spredtbygd strøk	35	27	31
5. % elevene som bor i større byområde	0,8	0,9	0,9
<i>HJEMMEBAKGRUNN</i>			
Foreldres median- inntekt 2002 (000)			
6. Fars yrkesinntekt	290,2	306,8	298,7
7. Mors yrkesinntekt	119,2	159,8	142,9
8. Fars inntekt etter skatt	235,9	242,2	239,1
9..Mors inntekt etter skatt	156,3	179,0	170,8
% med foreldre som har univ/ høyskoleutdanning			
10. far	22,8	16,2	19,2
11. mor	21,5	21,1	21,3
% med foreldrre som har grunnskole eller mindre			
12 far	22,0	13,7	17,4
13 mor	10,2	11,2	10,8
% med foreldre i lederstillinger, akad. yrker eller i tekn. yrker som krever lang utdanning			
14. far	8,6	9,9	9,3
15. mor	4,2	4,0	4,1
% med foreldre som har mer enn 30 timers ukentlig arbeidstid			
16. far	93,0	91,2	92,0
17. mor	44,6	46,5	45,7
% med foreldre som er trygdet, syk, «ledig», under attføring			
18. Far	8,3	8,1	8,2
19. Mor	9,0	13,3	11,4
Familiestatus			
20 % Foreldrene bor sammen	84,1	75,5	79,5
21 % Foreldrene bor sammen og er gift	75,3	62,6	68,5
Innvandringsbakgrunn			
22. % Begge foreldre innvandrere	4,7	2,3	3,4
23. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land	0,5	0,7	0,6
24. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land & eleven er født i utlandet	0,0	0,5	0,2

Segregering, så langt?

Så langt har vi ikke funnet noe generelt belegg for at sosial segregering mellom elever etter de klassiske indikatorer på familiens sosiale klasse (inntekt og yrke) blir sterkere når «friskoleandelen» går opp til nivåer som i Norge er uvanlig høyt i en skolekrets. Det er fremdeles tegn til at familier med relativt velutdannede foreldre er mer interessert i friskoler for sine barn, men det gjelder ikke alle skoletyper og ikke alltid både mødre og fedres utdanning. En finner også tegn til at elever med foreldre fra ikke-vestlige land er noe underrepresentert i friskoler når friskolebruk er utpreget hyppig i en skolekrets. Vi skal i neste omgang se nærmere på slik seleksjon ved å fokusere på skolekretser med mange barn med innvandrerbakgrunn.

Det er et åpent spørsmål om en eventuell sterk ekspansjon under loven om friskoler av 2003 vil medføre resultater som ligner på det vi finner i tabellene 2 og 3. Under de nye regler vil en del friskoler vokse fram uten å være koblet til noe spesielt religiøst grunnsyn, og uten at deres pedagogikk nødvendigvis er av den type som «progressive» pedagoger har vært spesielt interessert i. Det er og mulig at økt «valgfrihet» generelt vil tilgodese de mer tradisjonelle måter å drive «god skole» på,³⁹ og at slike bredere funderte friskoler vil ha bredere appell enn de som før har mottatt offentlig støtte. Det er også mulig at slike skoler vil ha spesielt sterk appell til innvandrerforeldre og vil passe med de sterke ønsker slike foreldre har for sine barn om sosial mobilitet ved hjelp av skolegang.⁴⁰ Foreløpig får disse muligheter stå som spørsmål som det vil bli aktuelt å se nærmere på i de neste par år, i senere rapporter fra denne Evalueringen.

Skolekretser med høy andel av elever fra innvandrerhjem

Vi skal se nærmere på skolekretser med uvanlig høy konsentrasjon av elever som er barn av innvandrere fra et ikke-vestlig land. Vi vet fra før at som gruppe betraktet har disse foreldrene mindre skolegang enn andre foreldre, de har lavere inntekt og de er generelt svakere tilknyttet arbeidsmarkedet. De vil være særlig konsentrert i større byer og i strøk med tilgang til relativt rimelige boliger. Men det er likevel viktig å ikke forhåndskategorisere innvandrerbarn og deres familieforhold som systematisk ressursvake i forhold til utdanning. Vi vet også

39 En slik dynamikk har utspilt seg i New Zealand etter at foreldre der fra først på 1990-tallet fikk konkurrere fritt om plass ved enkeltskoler for sine barn, uavhengig av skolekretser (Fiske and Ladd 2000).

40 Kanskje særpreges velrenommerte religiøst funderte skoler nettopp av slik pedagogikk og at de derigjennom trekker til seg mange elever fra hjem som ikke er del av deres trossamfunn. Både katolske skoler og kristelig gymnasium er muligens eksempler.

fra tidligere forskning at innvandrerfamilier har høye ambisjoner for sine barns utdanning, at familiene er sterkt institusjonaliserte (foreldre bor sammen, er gift, pleier kontakt med slektninger) og at barn fra slik bakgrunn gjennomgående har sterkt positive holdninger til skole og utdanning. Ikke minst blant immigranter skal en være varsom med å betrakte en families utdanningsnivå og økonomi som determinerende sosiale ressurser i forhold til barnas skolegang. Motivasjon og arbeidsinnsats er av stor betydning for skolearbeid og er svakt forbundet med konvensjonelle mål på barns hjemmebakgrunn.

Til tross for positive holdninger til utdanning blant innvandrerfamilier kan det likevel oppstå usikkerhet om en skoles kvalitet blant etnisk norske familier når en høy andel av elevene har et annet hjemmespråk enn norsk. Noen etnisk norske vil også av rent etnosentriske grunner reagere negativt på et sterkt «fremmedkulturelt» innslag. Spørsmålet er om det oppstår noen flukt fra kommunale skoler, over i frittstående skoler, når innslaget av elever med hjemmebakgrunn fra et ikke-vestlig land blir uvanlig høyt?⁴¹

I datamaterialet fra SSB for skoleåret 2003 – 2004 inngår 22.347 grunnskoleelever som bor i skolekretser hvor minst 33 prosent av elevene har foreldre som er innvandrere fra et ikke-vestlig land.⁴² Disse elevene utgjør en svært liten minoritet: 3,6 prosent av det samlede antall i grunnskolen. Av disse er 91 prosent bosatt i Oslo, og 6 prosent i Drammen.

Det finnes også enkelkretser med tilsvarende høy «innvandrerhyppighet» i Asker og Kristiansand, men i disse kommunene er innvandrerinnslaget totalt sett svært beskjedent: henholdsvis 6 og 4 prosent i alle kommunale skoler. I Oslo og Drammen er det generelle innslaget av grunnskoleelever med foreldre bakgrunn fra et ikke-vestlig land betydelig høyere: 24 prosent i Oslo og 17 prosent i Drammen.

I Oslo er innvandrerinnslaget sterkt i mange bydeler. 46 prosent av alle grunnskolebarn bor i skolekretser med minst 1/3 innslag av innvandrerungdommer. Det gjelder 100 prosent av elevene i Grorud bydel⁴³, det gjelder den overveldende majoriteten av elever i Sagene (99 prosent), Gamle Oslo (91 prosent), Alna (92 prosent), Søndre Nordstrand (89 prosent), Stovner (87 prosent) og Grünerløkka (80 prosent). Derfra er det betydelig avstand ned til Bjerke (55

41 Vårt materiale gir ikke noe grunnlag for å vurdere hvor ofte de «flukt-motiverte» foreldre klarer å få sine barn overført til offentlige skoler utenfor den kretsen der de bor (som i franske forsteder med høy innvandrerhyppighet—Broccolichi & van Zanten 2000).

42 Der opplysninger kun foreligger om én av foreldrene, klassifiseres eleven etter denne ene mor eller far.

43 For å unngå misforståelse: Dette betyr ikke at alle elever har slik bakgrunn, det betyr at alle elever uansett hvor de går på skole bor i skolekretser der minst 33 prosent av barn i grunnskolealderen har foreldre fra et ikke-vestlig land.

prosent), Sankthanshaugen (16 prosent) og Østensjø (9 prosent). I alle de andre bydelene er prosenten av barn som bor i slike skolekretser mindre enn 3 prosent. En finner altså sterk etnisk segregasjon i bosettingsmønsteret i Oslo. Uansett den rolle friskoler måtte ha, er skolekretsene sterkt etnisk segregert på forhånd.

Vi velger å gå videre i analysen bare med dem som bor i slike «innvandrerhyppige» skolekretser i Oslo eller Drammen.

Sosioøkonomiske karakteristika av kretser med høy andel av innvandrerfamilier

Skolekretser med slik høy konsentrasjon av innvandrere fra ikke-vestlige land særpreges av at beboerne har lavere utdanning og lavere inntekt, enn beboere i andre skolekretser i disse kommunene. I tabell 4 sammenlignes «innvandrerhyppige» kretser med andre skolekretser i Oslo og Drammen, etter foreldres inntekt, utdanning, yrke, trygdestatus og familiestatus. Vi ser en rekke kontraster. I kretser med minst 1/3 innvandrere er foreldrenes medianinntekt betydelig lavere. Foreldre til barn som bor i disse kretsene (kolonne 3) har mye sjeldnere enn andre foreldre høyere utdanning (kol. 4, rad 6–7). Ofte er de bare grunnskole eller enda kortere utdanning (rad 8–9). Få av dem er i høyere stillinger, og en betydelig større andel er trygdet, ledig eller under attføring. Disse kontrastene er alle sterke og tyder på betydelig sosioøkonomisk segregering i folks bosettingsmønstre i disse byene.

Disse forskjellene fra resten av kommunen gjelder ikke bare innvandrerforeldre i disse kretsene, det gjelder også andre foreldre. Men internt i de «innvandrerhyppige» skolekretsene er det stor forskjell mellom innvandrerforeldre og de som ikke er innvandrere. Som gruppe er foreldre med bakgrunn fra ikke-vestlige land en økonomisk og utdanningsmessig ressursfattig befolkning også i de strøkene der de utgjør et betydelig innslag i sine nabolag. Men vi ser også at flere unge med innvandrerbakgrunn vokser opp i sterkt institusjonaliserte familier—sammenlignet med andre unge. Her stiller innvandrerungdommer med mer sosial kapital enn andre unge i forhold til skolen, spesielt i de strøkene der de bor.

Tabell 4 Grunnskoleelever i Oslo og Drammen. Sammenligning av skolekretser der minst 30% av elevene har foreldre med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land, og andre skolekretser

	Skolekretser der minst 30% av barna i grunnskolealderen har foreldre fra ikke-vestlige land			Barn som bor i andre skolekretser i de to kommunene (4)	Alle grunnskoleelever i de to kommunene (5)
	Barn av innvandrere fra uland (1)	Andre barn som bor i slike skolekretser (2)	Alle barn som bor i slike skolekretser (3)**		
1. Antall grunnskolebarn 2003–2004	10,051	11.504	21.780	29.907	51.687
Foreldres median- inntekt 2002 (000)					
2. Fars yrkesinntekt	177,8	319,9	268,6	392,7	334,9
3. Mors yrkesinntekt	188,4	223,5	137,2	237,7	203,-
4. Fars inntekt etter skatt	201,6	237,8	219,2	287,3	252,4
5. Mors inntekt etter skatt	151,7	225,6	198,4	232,7	217,7
% med univ/høyskoleutdanning					
6. Far	17,8	29,1	24,3	49,8	60,4
7. mor	11,6	30,5	22,9	52,1	40,7
% med grunnskole eller mindre					
8. Far	29,4	14,3	20,8	7,7	12,9
9. mor	41,4	13,2	24,5	7,1	13,9
% i «høystatus» yrker *					
10. Far	4,1	23,9	16,7	40,1	31,9
11. Mor	1,8	13,8	10,9	25,3	21,0
% trygdet, syk, ledig eller under attføring *					
12. far	32,0	12,4	21,2	7,6	13,1
13. mor	29,4	13,2	19,0	8,7	12,7
14. % bor hos samboende foreldre	73,7	53,1	62,7	67,6	65,6
15. % bor hos samboende og gifte foreldre	72,8	42,6	56,7	59,3	58,2

* Andelen med «manglende informasjon» i registerdataene er over 15% for de variablene som gjelder type yrke og om foreldrene er trygdet eller ikke.

** Inkluderer 225 elever med manglende informasjon om foreldres landbakgrunn.

Medfører adgang til friskoler større sosial segregering i kretser med høy innvandrerandel?

En kunne vente at den økonomiske og utdanningsmessige forskjellen mellom innvandrerfamilier og andre familier med barn i skolealderen internt i disse «innvandrerhyppige» skolekretsene, kunne slå ut i flukt til friskoler blant de etnisk norske. Har dette skjedd?

Tabell 5 undersøker dette blant elever bosatt i skolekretser med minst 33 prosent innslag av elever med foreldre fra ikke-vestlige land. For å unngå identifisering av enkeltskoler har vi redusert kategoriene til to typer frittstående skoler—de som er basert på livssyn og skoler som er basert på et pedagogisk alternativ. I kretsene med «høyt innslag av innvandrerfamilier» består kategorien «livssynsbasert skoler» hovedsakelig av elever på katolske skoler (50 prosent) og elever på skoler drevet av protestantiske menigheter utenfor statskirken (31 prosent). Blant gruppen «pedagogiske alternativ» er nesten alle elever (96 prosent) i Steinerskoler; resten er i Montessoriskoler.

Totalt sett i disse byene er 3,8 prosent av grunnskoleelevene i frittstående skoler. I de skolekretsene som har minst 33 prosent innvandrerinnslag (tabell 5) er prosenten lavere: 3,4 prosent. Vi velger å tolke dette slik at «innslaget av innvandrerbarn» ikke kan være noen dominerende «drivkraft» som overskygger andre grunner, til at foreldre tar sine barn ut av kommunale grunnskoler og innskriver dem i frittstående skoler, i disse to kommunene.⁴⁴

Men samtidig kan man spore visse tendenser til at friskoler rekrutterer uforholdsmessig ofte elever fra de relativt «ressurssterkeste hjem» i disse skolekretsene som særpreges av lave skår på sosioøkonomiske indikatorer. I tabell 5 finner vi en «inntektseffekt» (radene 7–10) som er tydeligere enn i tidligere tabeller. Men den gjelder først og fremst yrkesinntekt—ikke inntekt etter skatt (hvor kapitalinntekt og overføringer også inngår). Utslaget er heller ikke et konsekvent mønster. Fedre til barn i skoler basert på «pedagogisk alternativ» har lavere medianinntekt enn fedre til barn i kommunale skoler—hvis vi går etter inntekt etter skatt (Ca 19 prosent av barn i friskoler går i skoler drevet som «pedagogisk alternativ» Jfr. rad 2 og 3).

Vi ser sterke utslag for foreldrenes utdanning (radene 11–14).

⁴⁴ Det er generelt liten sammenheng i landsmålestokk mellom at en skolekrets har høy bruk av friskoler (minst 10 prosent av elevene) og at den har høy hyppighet av innvandrerbarn (minst 33 prosent av barn med foreldre fra et ikke-vestlig land). For eksempel, av 22 347 elever i skolekretser med «høy innvandrerhyppighet», var bare 515 (2,3 prosent) også i skolekretser som sendte mer enn 10 prosent av barna til friskoler.

Vi ser også utslag for yrke av høy status (rad 15– 16), men konsekvente er disse utslagene bare for fedrenes yrke—det gjelder ikke for mødre til elever i livssynsbaserte skoler.

Arbeidsmarkedstilknytningen (radene 17– 18) er litt svakere for foreldre med elever i friskoler. Likevel ser vi at prosenten som mottar trygd i en eller annen form (rad 20– 21) er lavere hos dem, enn hos andre foreldre.

Elever i skoler drevet som pedagogiske alternativ kommer oftere enn elever ved andre skoleslag fra svakt institusjonaliserte familier. Ellers finner en ingen klare forskjeller.

Tabell 5 Hvem velger frittstående skole i kretser i Oslo og Drammen med mer enn 33 % innvandrerinnslag?

	Frittstående skoler			Kommunal skole	Alle skoler
	Livs-syns-basert	Pedagogisk alternativ	Alle fri-skoler		
1. Antall friskoler som elevene går på	10	12	22		
2. Antall elever	604	140	744	21.036	21.780
3. % elever etter skoletype	2,8	0,6	3,4	96,6	100,0
<i>ELEV- KARAKTERISTIKA</i>					
4. % jenter	51,2	52,9	51,5	48,9	49,0
<i>HJEMMEBAKGRUNN (foreldre)</i>					
Foreldres median-inntekt 2002					
7. Fars yrkesinntekt (000)	295,0	272,8	291,3	267,3	268,6
8. Mors yrkesinntekt (000)	178,1	153,8	175,5	135,3	137,2
9. Fars inntekt etter skatt (000)	230,6	195,3	225,2	219,1	219,2
10. Mors inntekt etter skatt (000)	209,5	216,7	210,7	198,0	198,3
% med univ/ høyskoleutdanning					
11. far	40,7	42,6	41,1	23,6	24,2
12. mor	44,1	55,8	46,5	22,2	22,9
% grunnskole eller mindre skolegang					
13. Far	12,1	10,1	11,7	21,1	20,8
14. Mor	10,3	5,8	9,4	25,1	24,5
% i lederstillinger, akad. yrker eller tekn. yrker som krever lang utd. *					
15 far	23,8	32,8	25,3	16,4	16,7
16. mor	10,5	14,5	11,2	10,9	10,9
% mer enn 30 timers arbeidstid per uke *					
17. far	87,9	77,9	86,1	89,2	89,1
18. mor	68,0	66,7	67,9	70,1	70,0
% trygdet, syk, «ledig», under attføring *					
19. Far	13,5	17,9	14,3	21,5	21,2
20. Mor	13,4	11,2	12,9	19,3	19,0
Familiestatus					
21. % Foreldrene bor sammen	64,9	45,7	61,4	62,6	62,6
22. % Foreldrene bor sammen og er gift	62,7	30,0	56,6	56,6	56,6
Innvandringsbakgrunn					
23. % Begge foreldre innvandrere	51,2	7,1	42,9	51,6	51,3
24. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land	45,8	3,6	37,9	46,9	46,6
25. % Begge foreldre fra ikke-vestlig land & eleven er født i utlandet	6,3	0	5,1	10,8	10,6

*Mer enn 15 % av utvalget mangler informasjon på disse variablene.

Sett under ett, finner vi en klar underrepresentasjon av elever med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land blant friskoleelevne (radene 24 og 25). Vi ser likevel at unge med innvandrerbakgrunn er godt representert blant de elever som går i de religiøst baserte skoler. Blant elever på «livssynsskolene» (604 elever) i dette utvalget er det flest elever i de katolske skolene (299) fulgt av skoler drevet av protestantiske samfunn utenfor statskirken (184 elever). I tillegg gikk 79 av elevene i livssynsbaserte skoler på den muslimske skolen som ble drevet i 2003.

Når de velger friskole synes innvandrerfamilier å foretrekke skoler som er kjent for relativt tradisjonell pedagogikk. De har hittil vist svært liten interesse—særlig hvis foreldrene har sin bakgrunn fra et utviklingsland, for de skoler som står for et barnesentrert «pedagogisk alternativ».

Oppsummering om funn i kapittel 2

Frittstående grunnskoler hadde svært liten utbredelse og mottok 1,9 prosent av alle elever i landet. Svært få elever (0,4 prosent) bodde i skolekretser hvor friskoler var benyttet av mer enn 10 prosent av elevene. Rundt 800 elever av de mer enn 619 tusen i skoleåret 2003 – 2004, bodde i skolekretser hvor mer enn 30 prosent av elevene gikk i friskoler.

Segregering etter inntekt? Ingen entydig tendens

Det er ingen generell tendens til at familier som bruker en friskole for sine barn, har bedre råd enn andre. Når man ser på de skolekretsene med minst 10 prosent i friskole, eller minst 30 prosent i friskole, finner vi at de som gjør bruk av friskoler gjennomgående har lavere inntekt enn de som i de samme kretsene gjør bruk av kommunale skoler for sine barn.

Kristelige skoler viser ulik profil med hensyn til elevenes økonomiske hjemmekategori. Foreldre til elever i skoler som er drevet av kristelige organisasjoner innenfor statskirken har, som gruppe betraktet, noe høyere inntekt enn foreldre til barn i kommunale skoler. Men helt konsekvent er heller ikke dette mønsteret. Det gjelder ikke mødrene i de skolekretser hvor minst 10 prosent av elevene er i frittstående skoler (tabell 2).

Foreldre til elever ved skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken har noe lavere inntekt enn foreldre ved kommunale skoler. Disse forskjellene forsterkes hvis man ser på skolekretser hvor minst 10 prosent av elevene er i friskoler. Særlig er mødrenes inntektsnivå lavere ved skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken.

Katolske skoler har noe høyere inntektsnivå blant foreldrene enn kommunale skoler har. Men dette mønsteret gjelder ikke fedrenes inntekt blant de relativt få foreldre med barn på katolske skoler i de skolekretser hvor minst 10 prosent av elevene er i friskoler.

Montessoriskoler viser ulikt mønster for «alle skolekretser» (tabell 1) sammenlignet med de kretser hvor mer enn 10 prosent av elevene går i friskoler (tabell 2). Vi mener dette skyldes den rolle enkelte montessoriskoler har som grendeskoler i kommuners utkant.

Inntekten til foreldre til elever ved Steinerskolene er enten omtrent på samme nivå—eller i noen sammenligninger på lavere nivå, enn inntekten til foreldre med barn i de kommunale skolene.

Internasjonale skoler rekrutterer elever med høy inntekt blant fedrene, men ikke blant mødrene.

Ser vi på kretser med høy hyppighet av ikke-vestlige innvandrere, finner vi en tendens til at familier som har bedre råd oftere gjør bruk av friskoler, men denne tendensen er ikke helt konsekvent, og vi vurderer den ikke som sterk.

Vi konkluderer at inntekt har liten betydning for rekruttering til frittstående grunnskoler etter loven av 1970. De utslag som finnes, sammenlignet med rekruttering til kommunale skoler, er avhengig av friskoletype—og de er heller ikke helt konsekvente. For de største gruppene friskoler, skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken og Steinerskoler, er det ingen tendens til at rekrutteringen tilgodeser barn fra familier som har spesielt god råd.

Foreldres utdanning

Foreldres utdanning er positivt forbundet med valg av frittstående skoler. Utslagene for både fars og mors utdanning er konsekvente når det gjelder rekrutteringen til de kristelige skoler innen statskirken, katolske skoler, og i litt mindre grad til Steinerskoler, Montessoriskoler og internasjonale skoler. For Montessoriskoler forsvinner denne effekten når man ser på skolekretser med minst 10 prosent i friskoler (som man kan vente med i dette tilfelle sterkt grendeskoleinnslag). Utdanningseffekten slår også sterkt ut til fordel for valg av friskole, i skolekretser med høy innvanderandel (tabell 5).

Det er som ventet at foreldre som selv har relativt høy utdanning, uansett inntekt, prioriterer utdanning for sine barn og derfor er mer aktivt vurderende enn andre foreldre, om de alternativ som måtte foreligge. Hvorvidt den tendens som er påvist til at barn i friskoler har noe mer velutdannede foreldre, er sterk nok til å være en «problematisk» segregeringstendens—må bli en vurderingssak. Den er i pakt med funn i en rekke andre land.

Rekrutteringen til skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken er imidlertid et unntak fra denne gjennomgående tendens til friskoleelevers foreldre har høyere utdanning enn foreldre til barn i kommunale skoler. I landsmålestokk (tabell 1) avviker disse foreldres utdanningsbakgrunn lite fra foreldre til barn i kommunale skoler. Ser man på kretser der minst 10 prosent av elevene er i friskoler, har disse foreldrene klart lavere utdanningsnivå enn foreldre til barn i kommunale skoler (tabell 2).

Foreldres yrke og tilknytning til arbeidsmarkedet

Disse indikatorene (yrke, arbeidstid blant yrkesaktive, prosent trygdet osv) har høyere hyppighet av «manglende informasjon» i de foreliggende registerdata, enn de andre indikatorer i tabellverket (se vedlegg 1). De data vi har, gir ikke inntrykk av at det skjer noen systematisk seleksjon til friskoler av barn fra familier som har en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet enn det som er vanlig i Norge. Men det er likevel tegn til en slik effekt i de skolekretser i Oslo og Drammen der minst 1/3 av elevene har foreldre med innvandrerbakgrunn fra et ikke-vestlig land.

Igjen ser vi stor variasjon i rekrutteringen til ulike typer frittstående skoler. Vi ser fra tabellene 1 og 2 at foreldre med barn i skoler drevet av protestantiske menigheter utenfor statskirken, noe sjeldnere enn andre er i yrker av høy status. Spesielt gjelder det mødrene. De er også sjeldnere enn andre mødre i heltidsarbeid. Foreldre ved de andre frittstående skolene er litt oftere i høystatusyrker, enn foreldre til barn i kommunale skoler. Men de sistnevnte utslagene reduseres /forsvinner i skolekretser med minst 10 prosent av elevene i friskoler. For Montessoriskoler blir forholdet til og med reversert: foreldre er sjeldnere enn andre i høystatusyrker—igjen trolig på grunn av det sterke innslag av «utkantiskoler» blant dette utvalget av Montessoriskoler. Ser man på kretser med høy innvandrerhyppighet (tabell 5) ser vi at fedre i høystatusyrker oftere enn andre har sine barn i friskoler. Men noe lignende utslag forekommer ikke for mødrene.

Når det gjelder prosent i heltidsarbeid (minst 30 timer i uka) blant de som er i yrkeslivet, finner vi en klart mønster (tabell 1, 2 og 3). Mødre av elever i skoler drevet av protestantiske trossamfunn utenfor statskirken har klart lavere yrkeslivsdeltakelse—noe som må være en viktig grunn til at disse mødrene har relativt lav inntekt. Det er rimelig å anta at det skyldes bevisste valg om å være hjemmeverende for å skjøtte om barnas oppdragelse—og at et slikt syn på morsrollen får støtte fra tro, verdier og fellesskap i disse trossamfunnene. Men noe direkte belegg for denne tolkningen har vi ikke.

Ellers ser vi at foreldre med barn i kristelige skoler innen statskirken litt sjeldnere enn andre mottar en eller annen form for trygd (tabellene 1 og 2). Dette er

i pakt med andre tegn på at denne gruppen familier er spesielt ressurssterke mht. yrkesliv og utdanning, og at denne ressursstyrken særlig er knyttet til fedrene.

Familiestatus

Når det gjelder elevenes familiestatus, finner vi sterk kontrast mellom de to friskoletypene som har flest elever. Mens mer enn 80 prosent av foreldre til elever ved de protestantiske frittstående skolene er både samboende og gifte, preges foreldre til barn på Steinerskoler mer av utradisjonelle samlivsformer. Litt over halvparten av dem er samboende, og omtrent halvparten er også gift med hverandre. Elever ved kommunale skoler viser et mellomliggende mønster i forhold til disse to gruppene.

Det er slående at foreldre til barn i de katolske skoler ligner mer på foreldre til barn i Steinerskoler enn på foreldre til barn i protestantiske skoler når det gjelder familiestatus. Dette tyder på et sterkt innslag av verdsligorienterte familier ved de katolske skolene.

*I den grad det skjer segregering etter familiestatus, skjer dette mellom ulike typer friskoler—ikke mellom friskoler og kommunale skoler.*⁴⁵

Innvandrerbakgrunn

I landet som helhet er familier med innvandrerbakgrunn litt sterkere representert ved frittstående skoler enn de er i kommunale skoler (tabell 1 og 2). Det gjelder også familier med bakgrunn fra et ikke-vestlig land. Unntaket er det mindretall blant elever med familiebakgrunn fra et ikke-vestlig land, som selv er født i utlandet.

Ser man på skolekretser med spesielt høy hyppighet i bruk av frittstående skoler (tabell 2 og 3), er elever med innvandrerbakgrunn underrepresentert (tabell 2 og 3). Det er vanskelig å vurdere hva dette skyldes.

Vi mener det beste grunnlaget for å vurdere tendenser til segregering etter etnisitet gis ved å se nærmere på de skolekretser som har spesiell høy konsentrasjon av barn med foreldre som er innvandrere fra ikke-vestlige land. Ser man på slike kretser (i Oslo og Drammen), finner en først og fremst en forskjell etter type friskole. De livssynsbaserte friskoler har en god representasjon av innvandrerbarn. Men representasjonen er svak i skoler hvis formål er å gi en alternativ

⁴⁵ Det er tvilsomt om slike forskjeller mellom skoletyper i seg selv er problematisk i forhold til denne Evalueringens siktemål, men da familieforhold har betydning for elevenes læring, er det grunn til å ta hensyn til disse forskjellene i analyse av den effekt som friskoler og loven av 2003 måtte ha på elevenes læring-sutbytte.

pedagogikk. For innvandrerfamilier synes den mer tradisjonelle pedagogikk som er forbundet med livssynsbaserte skoler, å være mer attraktiv.

Når det gjelder den rolle som friskoler spiller i skolekretser med uvanlig høy innvandrerprosent, er indikatorene noe sprikende. I slike skolekretser i Oslo og Drammen er det utslag for bruk av friskoler ikke bare av foreldres utdanning, men også i noen grad av foreldres inntekt, trygdestatus og yrke. Med andre ord: de konvensjonelt brukte indikatorer på sosioøkonomisk hjemmebakgrunn har betydning der, for bruk av frittstående skoler. Dette kunne tolkes som visse tegn på «flukt fra offentlige skoler» av middelklassen i disse kretsene. Da disse skolekretsene preges av relativt sosioøkonomisk ressursfattigdom—ikke bare av høy innvandrerhyppighet, mener vi imidlertid en skal være varsom med å konkludere at dette materiale viser noen flukt fra «innvandrerskoler». Et annet forhold taler for det motsatte: *Den prosenten av alle unge i grunnskolealder som bruker frittstående skoler er nok høyere i disse «innvandrerhyppige» kretsene (3,4 prosent) enn i landet som helhet (1,9 prosent). Men den er lavere enn de andre skolekretsene i disse to byene (4,1 prosent). I Oslo og Drammen i sin helhet er friskoleprosenten 3,8 prosent.*

Den sentrale betydning som innvandrerbefolkningen har fått i de senere års diskusjon om sosial ulikhet i Norge tilsier at det i framtidige rapporter for denne evalueringen er grunn til at spesiell oppmerksomhet på den bruk som innvandrerbefolkningen, og deres etnisk norske naboer, kommer til å gjøre av økt tilgang til frittstående skoler.

.....

Etter å ha utført de bivariate analyser som er brettet ut i dette kapitlet er det vårt hovedinntrykk at «det gamle» regime for støtte til friskoler, før friskoleloven av 2003, neppe kan ha medført noe nevneverdig økt sosial segregering mellom unge fra «klassemessig» ulik hjemmebakgrunn—enn den segregering som bosettingsmønstrer sammenkobling med skolekretsinnndelingen medfører. Denne konklusjonen er relativt robust i den forstand at den «overlever» fokusering på de kretser som har spesielt hyppig bruk av friskoler, eller fokus på de kretser som har en uvanlig høy konsentrasjon av unge fra innvandrerfamilier. Det utslag vi har funnet er først og fremst at velutdannede foreldre har en tendens til å søke friskole for sine barn, oftere enn andre foreldre, men selv ikke dette utslag er konsekvent for alle friskoletyper og typer skolekretser. En annen tilnærming er å foreta multivariat analyse der en tar hensyn til andre faktorerers innvirkning, når en ser på de utslag som hver enkelt faktor måtte ha på sannsynligheten for «valg av friskole». Spørsmålet er om de inntrykk som disse bivariate analyser gir, «overlever» slik statistisk kontroll for andre faktorerers «innvirkning»? I kapittel 3 ser vi nærmere på dette.

Kapittel 3. Multivariat analyse av valg av frittstående skole

I denne delen skal vi undersøke tendenser til sosial segregering ved å søke svar på spørsmålet: Hvordan påvirker foreldrenes sosiale posisjon sannsynligheten for at avkommet går i en friskole? Dette vil gjøres ved hjelp av logistiske regresjonsanalyser. I motsetning til kapittel 2 vil vi altså her benytte en multivariat analyseteknikk. Poenget med multivariate analyser er at de undersøker effekten av mange variabler samtidig, og på den måten rendyrker effekten av den enkelte variabel når de andre variablene holdes konstante. For eksempel kan det antas at sannsynligheten for å gå i en friskole varierer langs en lang rekke dimensjoner som etnisk bakgrunn, mors og fars utdanning og sosiale klasseposisjon, antall søsken og hvorvidt foreldrene bor sammen. En krysstabell som inkluderer alle disse variablene ville imidlertid gå over mange sider og være relativt uleselig. Logistisk regresjonsanalyse forenkler presentasjonen ved å estimere de ulike variablers effekt på sannsynligheten for å være friskoleelev.

Operasjonalisering av sosial bakgrunn

I analysene nedenfor vil vi inkludere følgende dimensjoner av sosial bakgrunn: fars og mors utdanning, fars og mors yrkesklasse og fars og mors inntekt. I avsnittene nedenfor vil det gjøres rede for hvordan disse variablene er operasjonalisert og de valgene vi har gjort søkes begrunnet.

Foreldres utdanning

Vi har informasjon om både mødres og fedres høyeste fullførte utdanning per 1.10.2003. Foreldrenes utdanning vil deles inn i elleve grupper. Det vil ikke skilles mellom ulike utdanningsretninger blant foreldre uten høyere utdanning, mens slike distinksjoner vil være sentrale blant høyt utdannede foreldre. En grunn til dette er at skiller mellom ulike utdanningsretninger ser ut til å være av større betydning når utdanningsnivået er høyt enn når det er lavt (Van de Werfhorst 2001).

Foreldre med ett til fire års høyere utdanning deles inn i tre grupper ved at vi skiller mellom økonomisk-administrative utdanninger på lavere nivå, tekniske utdanninger på høyskolenivå (som f.eks. ingeniøruddanning), og relativt korte semiprofesjonelle utdanninger, som normalt kvalifiserer for yrker i offentlig

sektor (som sykepleier eller lærer) samt cand.mag.- og bachelorutdanninger innenfor samfunnsfag og humaniora. Foreldre med hovedfag, tilsvarende eller høyere deles inn i følgende sju grupper: siviløkonomer, sivilingeniører, jurister, realister, helserelaterte utdanninger, samfunnsvitere og humanister og teologer.

Antagelser om nærhet og avstand mellom ulike utdanningsretninger ut fra deres innhold og plassering i arbeidsmarkedet, begrunner en slik inndeling. Først vil tre *innholdsmessige* dimensjoner som skiller ulike utdanningsretninger fra hverandre skisseres. Van de Werfhorsts (2001) skille mellom *økonomiske, kulturelle, tekniske* og *kommunikative* ferdigheter, er én dimensjon som antas å være viktig for kulturell nærhet og avstand mellom utdanninger. Realfagene og sivilingeniørstudier er nær hverandre ved at de begge utstyret studenter med mye tekniske ferdigheter. Siviløkonomstudier og jus vil gi økonomiske ferdigheter, mens humaniora, teologi og samfunnsfagene gir kulturelle ferdigheter. De medisinske studiene vil utstyre studenter med tekniske ferdigheter, men vil også ligge nært samfunnsfagene og humaniora ved at de også leverer kommunikative ferdigheter.

De andre innholdsmessige skillelinjene er i større grad akser med to poler. Den ene aksene skiller mellom fag etter deres grad av spesifisitet. Biglan (1973) beskriver denne dimensjonen med referanse til Kuhns (1962) paradigmebegrep. Utdanninger med et felles, enhetlig paradigme vil karakteriseres som «harde», mens utdanninger uten ett slikt paradigme vil betegnes som «myke». Langs denne aksene vil realfagene og sivilingeniørstudier være relativt harde, matematikkbaserte fag, mens humaniora, teologi, samfunnsfag og jus vil være relativt myke. Nærmere midten vil medisinske fag og siviløkonomstudier befinne seg, fordi de inneholder både harde og myke emner.

Et tredje skille går mellom såkalt «rene» og «anvendte» utdanninger (Biglan 1973), hvor de rene utdanninger er teoretisk abstrakte og ikke direkte anvendbare i et bestemt yrke, mens anvendte utdanninger er mindre abstrakte og i større grad direkte anvendbare i yrkesutøvelse. Langs denne aksene vil medisinske fag, siviløkonomstudier og sivilingeniørstudier være relativt anvendte, mens samfunnsfag og humaniora er minst anvendt.

Når det gjelder *arbeidsmarkedsposisjon* vil det her legges vekt på to skillelinjer: sysselsettingssektor og det Brint (1994) kaller sfærer av sosiale formål. Etter sysselsettingssektor er det forskjeller mellom utdanningsgrupper. Humaniora og teologi, samfunnsfag og de medisinske utdanningene er alle konsentrert i offentlig sektor. De medisinske utdannede skiller seg riktignok noe fra de andre ved at de i større grad er privatpraktiserende, men de vil allikevel i stor utstrekning være avhengig av offentlig sektor, som mottagere av det offentliges andel

av pasienters regninger. Langs denne akse er det altså grunn til å tro at de medisinske profesjonene vil være nær andre utdanningsgrupper i offentlig sektor som humanister, teologer og samfunnsvitere. Andelene siviløkonomer, sivilingeniører, jurister og realister vil være større i privat sektor.

Ved å fokusere på hva aktivitetenes grunnleggende formål er, skiller Brint (1994) ut fem sfærer av sosiale formål, og Brints undersøkelser viser betydelige forskjeller i holdninger og verdier mellom folk ansatt i ulike sfærer. Den første kaller Brint «sfæren for forretningstjenester» (*the business services sphere*). Her blir de høyt utdannede arbeidstakerne betalt for å overvåke, forsvare og forbedre forretningsorganisasjoners ytelser. Her er siviløkonomene i stor grad konsentrert, men også sivilingeniører og jurister er sentrale grupper her. I «sfæren for anvendt vitenskap» (*the sphere of applied science*) anvender høyt utdannede sin vitenskapelige kunnskap i praktisk problemløsning innenfor produksjon. Her er ingeniører en stor gruppe sammen med realister. «Sfæren for kultur og kommunikasjon» (*the culture and communications sphere*) er sfæren for kulturproduksjon og -formidling. Her utgjør samfunnsvitere og humanister viktige grupper. I «sfæren for borgerregulering» («*the civic regulation sphere*») handler virksomheten om regulering av landets innbyggere, og der rettes ekspertkunnskapen mot regulering av sosiale relasjoner. Her er jurister og samfunnsvitere sentrale utdanningsgrupper. I «sfæren for personlig tjenesteyting» (*the sphere of human services*) er hovedformålet å behandle problemer som rammer individer og å tilby tjenester for at mennesker skal kunne leve et normalt, produktivt liv (Brint 1994: 53). I denne sfæren arbeider yrkesgrupper som lærere, tannleger og leger.

Sosial klasseposisjon

Innenfor klasseteori er en sentral diskusjon knyttet til forståelsen av den voksende middelklassen. I etterkrigstiden opplevde man en samfunnsutvikling med en krypende arbeiderklasse og en voksende gruppe ansatt i serviceyrker der innslaget av høyt utdannede mennesker er mye sterkere. Dette gjorde det nødvendig å reformulere klasseteorien på måter som gjorde utviklingen forståelig, og ofte fikk slike reformuleringer form av å være teorier om «den nye middelklassen». Påstanden da er at disse nye gruppene av høyt utdannede, ansatte profesjonelle utgjør en ny middelklasse, og at denne nye middelklassen er enhetlig og tydelig atskilt fra andre sosiale klasser (se for eksempel Gouldner 1979, Ehrenreich & Ehrenreich 1979, Goldthorpe 1982; 2000). Mot denne påstanden er det så reist kritikk som går ut på at forskjellene mellom ulike grupper høyt utdannede er så store at det er urimelig å betrakte det som én enhetlig middel-

klasse (Se for eksempel Martin & Szelenyi 1987, Savage 1991, Brint 1994). I operasjonaliseringen av foreldres yrkesklasse og utdanning vil vi legge vekt på slike interne skillelinjer i den høyt utdannede middelklassen.

En slik skillelinje er sysselsetningssektor (se f.eks. Savage 1991, Brint 1994, Hansen 1996). Fordi forskjellene mellom offentlig og privat sektor er betydelige, hevdes det at ansatte i privat og offentlig sektor befinner seg i ulike klasseposisjoner. Offentlig og privat sektor har grunnleggende motstridende interesser (Giddens 1984), lønnsspredningen og systemene for inntektsfastsettelse er forskjellige (Høgnes 1999), og ansettelsesforholdene er forskjellige bl.a. ved at ansettelse i offentlig sektor oppleves som tryggere (Wright 1997). Slike forskjeller innebærer at klasseposisjonene er forskjellige, noe som antas å skape betydelige kulturelle forskjeller mellom offentlig og privat sektor.⁴⁶

Sosial klassebakgrunn vil operasjonaliseres ut fra foreldres yrke i kombinasjon med deres sysselsettingssektor, arbeidsmarkedsstatus og utdanningsnivå. Operasjonaliseringen er inspirert av Marianne Nordli Hansens (1995: 37–76, 88–97) klassemodell, men avviker fra den på enkelte måter. Operasjonaliseringen her vil bestå av åtte kategorier, og inkluderer både vertikale og horisontale skiller. Vi har slått sammen faglærte og ufaglærte arbeidere, ansatte håndverkere, sekretærer m.m., hjelpepleiere, butikkansatte, kelnere, vektere, postmenn, brannmenn osv. i en kategori som vi kaller «arbeidere». Dette er yrker som i liten grad krever noe mer enn videregående opplæring, og beholdningen er ikke spesielt stor av verken økonomisk eller kulturell kapital. Yrkesgruppene som antas å ha et kapitalvolum på nivået over arbeiderne, har vi delt inn i tre kategorier som skilles fra hverandre ved sin sektortilknytning og kapitalsammensetning. Med atskillig mer økonomisk enn kulturell kapital har vi skilt ut selvstendig næringsdrivende av forskjellig slag. Denne kategorien kaller vi «småborgere», og den består av bønder, butikkeiere, selvstendige håndverkere og ledere av små bedrifter. *Ansatte på middels nivå i offentlig sektor* har motsatt kapitalfordeling (mer kulturell enn økonomisk kapital). Denne kategorien består bl.a. av saksbehandlere i offentlig sektor, lærere, sykepleiere, sosialarbeidere, toll-, fengsels- og politibetjenter og militære offiserer med rang lavere enn oberst. Mellom småborgerne og de ansatte på middels nivå i offentlig sektor, befinner «*ansatte på middels nivå i privat sektor*» seg. Disse antas å ha en noe jevnere kapitalsammensetning enn småborgerne, men også de antas å ha mer økonomisk enn kulturell kapital. På det øverste nivået er «*næringslivsledere*» den gruppen som har mest økonomisk kapital, og «*akademikere, profesjoner, kunstnere m.m.*» grup-

46 Også teoretikere som har mindre tro på klassebegrepets sentralitet (som f.eks. Castro 1992) framhever sysselsetningssektor som en sentral sosial og kulturell konfliktlinje i moderne samfunn.

pen med mest kulturell kapital. Mellom disse to gruppene befinner «*teknikere med høyere utdanning, sivilingeniører*» og «*ledere i offentlig sektor*» seg. De forventes å ha en jevnere sammensatt fordeling av de to kapitalformene enn de to andre gruppene, men teknikerne antas å være nærmere økonomisk kapital end den av aksene enn lederne i offentlig sektor. I forhold til de tre ressurstypene i skjemaet til Savage *et al.*, vil det antas at akademikerne har betydelige kulturelle ressurser, lederne i offentlig sektor har organisasjonsressurser (autoritet), mens næringslivslederne har både organisasjons- og eiendomsressurser. I tillegg til disse kategoriene har vi med dem som vi ikke kjenner yrket til. Andelen med manglende opplysninger er særlig stor på disse variablene, men for å få flest mulig med i analysene vil disse inkluderes i analysene. Disse foreldrene med uopp-gitt yrke har vi så delt i to grupper avhengig av om de er trygdet eller ikke.

Foreldres inntekt

For å få et samlet mål på familiens økonomiske situasjon vil vi her benytte et samlet mål på foreldres inntekt. Vi har derfor lagt sammen mors og fars inntekt etter skatt. Dette er et bredt inntektsmål som inkluderer alle inntektsformene.⁴⁷ I tillegg til lønn inkluderer dette målet så vel næringsinntekt og kapitalinntekt som trygder og andre overføringer fra staten. Vi har gjort flere analyser (som vi ikke viser her) med mor og far for seg, og med yrkesinntekt, uten at det endret resultatene, for enkelhets skyld vil vi derfor bruke ett samlet mål på foreldrenes inntekt. Av skattetekniske grunner forekommer negative inntekter i dataene. Disse er satt lik null i disse analysene.

Innvandrerstatus

Vi skal også undersøke om det er tendenser til etnisk segregering. I de logistiske regresjonsanalysene undersøkes dette ved at vi inkluderer en variabel som skiller ut de elevene som har to foreldre fra et ikke-vestlig land. De fleste av disse elevene er selv født i Norge.

Kontrollvariabler: Kjønn, familieforhold og bosted

Som vi har sett ovenfor er det betydelige forskjeller mellom områder med ulik urbanitetsgrad. Derfor vil det i analysene kontrolleres for bostedets sentralitet. Vi vil også kontrollere for elevenes kjønn, uten at vi forventer store kjønnsfor-

⁴⁷ For en utdyping av betydningen av ulike inntektsmål og forskjeller mellom skoletyper etter foreldres inntekt, se Vedlegg 3 nedenfor.

skjeller. Når det gjelder elevenes familieforhold venter vi derimot å finne forskjeller i sannsynlighet for å velge en friskole. Vi vil inkludere to variabler for familieforhold, som begge til en viss grad kan antas å være assosiert med foreldrenes religiøsitet. Nærmere bestemt vil vi inkludere antall søsken i analysene og en variabel som uttrykker hvorvidt foreldrene er gift, samboende eller ikke bor sammen. Det kan være grunn til å tro at religiøse mennesker oftere er gift enn de ikke-troende.

Som nevnt i kapittel 2 er det grunn til å tro at valg av friskole ikke bare handler om utdanning, men at det å utsette sine barn for en bestemt type oppdragelse også er et sentralt motiv. Særlig vil dette gjelde de religiøse friskolene, men også det å sende sine barn til en Steinerskole kan være motivert ut fra et ønske om å gi sine barn en bestemt oppdragelse. Dersom det å ha mange barn og det å være gift er et uttrykk for religiøsitet, kan det antas å ha en positiv effekt på sannsynligheten for å velge en (religiøs) friskole for sine barn.

Analyser

I tabell 6 og 7 presenterer vi resultater fra to logistiske regresjonsanalyser. I tabell 6 er det en logistisk regresjonsanalyse hvor vi bare skiller mellom offentlige skoler og friskoler, og undersøker effekter på sannsynligheten for å velge en friskole eller ikke. Tabell 7 viser resultatene fra en multinomisk logistisk regresjonsanalyse hvor vi skiller mellom tre skoletyper. I tillegg til de offentlige skoler skiller vi da mellom friskoler som er livssynsbaserte og friskoler som representerer et pedagogisk alternativ til de offentlige skoler. I tabellvedlegget presenterer vi tilsvarende analyser hvor vi ikke skiller mellom ulike typer foreldreutdanning på samme nivå. Vi estimerer der, for det første, en modell hvor foreldres utdanningsnivå introduseres som en kontinuerlig variabel med åtte nivåer, fra ikke noe utdanning til doktorgradsutdanning. For det andre har vi en modell hvor foreldres utdanning introduseres som dummyer⁴⁸ for hvert nivå. Resultatene er ikke veldig forskjellige fra resultatene i tabell 6 og 7.

I tabellene refererer vi til «signifikansnivå». En innsigelse vil kunne være at dette materialet består av «hele befolkningen» slik at det gir lite mening å be-

48 En dummyvariabel er en variabel som brukes for å måle effekten av en variabel hvor variabelverdiene representerer kjennetegn som ikke har noen naturlig rangordning, som for eksempel utdanningsvalg, yrke eller kjønn. Effekten av de ulike kjennetegnene kan da måles ved at man benytter en såkalt dummyvariabel som har verdi lik 1 hvis observasjonsenheten har dette kjennetegnet, og verdi 0 ellers. I dette tilfellet blir det sju slike variabler for fars utdanning med i modellen (én for hvert nivå unntatt ett), som alle viser effekten av å ha foreldre med utdanning på et bestemt nivå sammenlignet med den åttende kategorien.

handle det statistisk som om det var et utvalg. Men en kan også tenke seg en større populasjon av de grunnskolekull siden loven kom i 1970. Vi velger å holde på «signifikans» ut fra at indikatoren gir en praktisk pekepinn om sammenhenger som er pålitelige nok til at de er verdt å se nærmere på—hvis materialet var å betrakte som et utvalg. *Men det er da viktig at leserne er oppmerksomme på at når antall enheter er så stort som her, vil selv svært små utslag kunne bli statistisk signifikante.* Det understrekes at det er forskjell på en statistisk signifikant sammenheng og en sammenheng som er sosialt eller substansielt signifikant. Vi vil derfor ikke legge stor vekt på signifikansnivået. *Generelt vil vi vurdere forskjellene ut fra hvor store de er, og ikke ut fra hvor signifikante de er.*

Tabellen inneholder mange signifikante koeffisienter. Det er ikke overraskende tatt i betraktning det store datamaterialet med over 600 000 enheter. I tabell 6 er det bare de med «Begge foreldre fra et ikke-vestlig land», med «Far tekniker høy utdanning», «Far i næringslivsledelse», «Far leder offentlig sektor», «Far jurist» og de med «Mor økonomisk-administrative utdanninger på midtels nivå» som, sammenlignet med referansekategorien, ikke har signifikant forskjellig sannsynlighet for å velge en friskole.

Både blant mor og far er det en tendens i retning av at det å ha foreldre i privat sektor øker sannsynligheten for å være elev i en friskole, mens det å ha foreldre i offentlig sektor reduserer denne sannsynligheten. En mulig forklaring av dette mønsteret kan være at folk ansatt i privat sektor, generelt er mer positivt innstilt til private løsninger, enn offentlig ansatte er. Unntaket fra dette mønsteret er barn av akademikere, som jo i stor grad er offentlig ansatte (ca. 60 prosent av dem er offentlig ansatt), og barn av næringslivsledere. Mulige forklaringer på disse unntakene kan ha å gjøre med deres kapitalvolum og -sammensetning. Næringslivsledere kan forventes å ha relativt mye økonomisk kapital, som vil gjøre det mulig for dem å velge offentlig skole til sine barn ved å bosette seg i bestemte områder. Behovet for en frittstående skole vil dermed ikke bli like stort som hvis økonomien forhindrer en i å bosette seg i en krets med en antatt god nok skole. Akademikere ser ut til å velge frittstående skoler relativt ofte, selv om de i stor grad er offentlig ansatt. Dette kan ha å gjøre med at dette er en gruppe hvis sosiale posisjon er basert på deres store beholdning av kulturell kapital og på deres høye utdanning. Det gir grunn til å anta at de i spesielt stor grad verdsetter utdanning, og dermed at de vil være særlig opptatt av sine barns skolegang. I tillegg er dette en gruppe med mindre økonomisk kapital, og det å velge skole ved å bosette seg i bestemte strøk er derfor vanskeligere.

Tabell 6: Logistisk regresjon. Effekter på sannsynlighet for å gå på en friskole relativt til en kommunal skole

	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,252***	0,043
Far småborgerskap	0,420***	0,036
Far middels nivå privat	0,295***	0,042
Far middels nivå offentlig	-0,212***	0,046
Far tekniker høy utd.	-0,031	0,052
Far akademiker, profesjon, kunst	0,354***	0,050
Far leder offentlig sektor	0,078	0,091
Far næringslivsledelse	-0,025	0,047
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,259***	0,030
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,307***	0,040
Mor småborgerskap	0,494***	0,046
Mor middels nivå privat	0,551***	0,040
Mor middels nivå offentlig	-0,417***	0,039
Mor tekniker høy utd.	-0,532***	0,104
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,185**	0,060
Mor leder offentlig sektor	-0,390**	0,131
Mor næringslivsledelse	-0,209*	0,092
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,311***	0,028
Far teknisk utd. Nivå 5 og 6	0,111**	0,036
Far sykepleie, lærer, hum/sos m.m.	0,811***	0,031
Far øk-adm. Utd middels nivå	0,099*	0,049
Far humaniora/teologi	0,921***	0,069
Far helsefag	0,400***	0,067
Far jus	0,174	0,091
Far sivilingeniør	0,170**	0,062
Far sv-fag/pedagogikk	0,444***	0,077
Far siviløkonom	0,261***	0,072
Far realist	0,390***	0,052
Far utd uoppgitt	0,394***	0,052
Mor teknisk utd. Nivå 5 og 6	0,252***	0,065
Mor sykepleie, lærer, hum/sos m.m.	0,747***	0,026
Mor øk-adm. Utd middels nivå	-0,031	0,049
Mor humaniora/teologi	1,196***	0,072
Mor helsefag	0,424***	0,083
Mor jus	0,275*	0,126
Mor sivilingeniør	0,566***	0,115

Tabell 6. forts.

	Koeffisient	S. E.
Mor sv-fag/pedagogikk	0,930***	0,068
Mor siviløkonom	0,516***	0,110
Mor realist	0,679***	0,079
Mor utd uoppgitt	-0,597***	0,074
Begge foreldre fra ikke-vestlig land	0,048	0,034
Tettsted	0,579***	0,066
Mindre by	1,254***	0,047
Storby	1,512***	0,045
Jente	0,085***	0,019
Foreldre samboere	-0,056*	0,047
Foreldre gifte	-0,056*	0,023
Antall søsken	0,221***	0,008
Konstant	-6,226***	0,055

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -54017,026. LR Chi²: 7695.88 Pseudo R²: 0,067. Antall: 609894

Referansekategori: elever i kommuner i spredtbygde strøk med både mor og far arbeiderklasse, uten høyere utdanning.

Foreldres utdanning har også tydelige effekter, og med få unntak har alle grupper høyere sannsynlighet for å være friskoleelev enn barn av foreldre uten høyere utdanning. Sterkest effekt har det å ha en mor eller far som har en hovedfagsutdanning innen humaniora eller teologi. Foreldres inntekt har derimot liten effekt, noe som bekrefter resultatene i de bivariate analysene i kapittel 2. Det å ha begge foreldre fra et ikke-vestlig land ser ikke ut til å ha noen effekt. Variablene for familieforhold har også tydelige effekter. Sannsynligheten for å være elev i en friskole øker med antall søsken, mens den er lavere for de som har gifte eller samboende foreldre. Dette siste resultatet er noe overraskende, men kan ha å gjøre med at vi her ikke har skilt mellom ulike typer friskoler. Det vil vi gjøre i tabell 7.

Tabell 7: Multinomisk logistisk regresjon. Effekter på sannsynlighet for å gå på friskole med alternativt livssyn, eller alternativ pedagogikk relativt til en kommunal skole

	Alternativt livssyn		Alternativ pedagogikk	
	Koeffisient	S. E.	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000	0,000	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,059	0,058	0,451***	0,063
Far småborgerskap	0,285***	0,049	0,599***	0,052
Far middels nivå privat	0,329***	0,054	0,270***	0,065
Far middels nivå offentlig	-0,132*	0,062	-0,260***	0,069
Far tekniker høy utd.	-0,081	0,073	0,057	0,073
Far akademiker, profesjon, kunst	0,349***	0,072	0,400***	0,071
Far leder offentlig sektor	-0,038	0,137	0,205	0,122
Far næringslivsledelse	-0,109	0,066	0,101	0,068
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,180***	0,040	0,362***	0,045
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,227***	0,054	0,407***	0,060
Mor småborgerskap	0,161*	0,067	0,825***	0,063
Mor middels nivå privat	0,428***	0,055	0,694***	0,058
Mor middels nivå offentlig	-0,383***	0,053	-0,417***	0,057
Mor tekniker høy utd.	-0,281	0,149	-0,711***	0,146
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,104	0,093	0,277***	0,078
Mor leder offentlig sektor	-0,494*	0,209	-0,292	0,168
Mor næringslivsledelse	-0,686***	0,166	0,093	0,113
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,238***	0,037	0,392***	0,044
Far teknisk utd. Nivå 5 og 6	-0,045	0,050	0,308***	0,052
Far sykepleie, lærer, hum/sos m.m.	0,571***	0,044	1,060***	0,043
Far øk-adm. Utd middels nivå	-0,095	0,071	0,335***	0,068
Far humaniora/teologi	0,845***	0,097	1,075***	0,094
Far helsefag	0,456***	0,092	0,432***	0,096
Far jus	-0,107	0,148	0,446***	0,114
Far sivilingeniør	-0,062	0,095	0,462***	0,082
Far sv-fag/pedagogikk	0,290*	0,115	0,635***	0,102
Far siviløkonom	0,109	0,106	0,490***	0,098
Far realist	0,211**	0,077	0,618***	0,071
Far utd uoppgitt	0,134	0,078	0,628***	0,070
Mor teknisk utd. Nivå 5 og 6	-0,273*	0,105	0,729***	0,082
Mor sykepleie, lærer, hum/sos m.m.	0,470***	0,036	1,062***	0,037
Mor øk-adm. Utd middels nivå	-0,130	0,069	0,120	0,071
Mor humaniora/teologi	0,689***	0,117	1,607***	0,090
Mor helsefag	-0,043	0,131	0,893***	0,107

Tabell 7. forts.

	Alternativt livssyn		Alternativ pedagogikk	
Mor jus	-0,536*	0,250	0,802***	0,148
Mor sivilingeniør	-0,374	0,233	1,151***	0,133
Mor sv-fag/pedagogikk	0,574***	0,106	1,276***	0,089
Mor siviløkonom	0,148	0,176	0,879***	0,141
Mor realist	-0,074	0,141	1,272***	0,095
Mor utd uoppgitt	-0,930***	0,098	-0,055	0,111
Begge foreldre fra u-land	0,349***	0,041	-0,507***	0,061
Tettsted	1,542***	0,087	-3,020***	0,382
Mindre by	1,502***	0,075	1,010***	0,060
Storby	1,921***	0,073	1,103***	0,058
Jente	0,079**	0,026	0,087**	0,027
Foreldre samboere	-1,565***	0,120	-0,241***	0,052
Foreldre gifte	0,426***	0,034	-0,475***	0,032
Antall søsken	0,358***	0,009	-0,044**	0,015
Konstant	-7,511***	0,084	-6,407***	0,075

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -60333,3 LR Chi²: 10835,34 Pseudo R²: 0,082. Antall: 609894.

Referansekategori: elever i spredtbygde strøk med både mor og far arbeiderklasse, uten høyere utdanning.

Også i tabell 7 er det mange signifikante koeffisienter, men færre enn i tabell 6. Interessant er det å merke seg at de fleste variablene har signifikant forskjellige effekter på de to typene friskole. Særlig stor er forskjellene mellom koeffisientene til de to variablene for familieforhold. Og de har sterkere effekt på sannsynligheten for å velge et religiøst alternativ. Også det å ha to foreldre fra et ikke-vestlig land har svært ulik effekt på sannsynligheten for å velge den ene eller den andre typen friskole. Vi ser også at foreldres inntekt har signifikant (om enn relativt liten) effekt på sannsynligheten for å velge en friskole med pedagogisk alternativ, mens inntektseffekten ikke er signifikant på sannsynligheten for å velge en religiøs friskole. Interessant er det også at det er langt flere signifikante effektkoeffisienter på sannsynligheten for å velge en friskole med pedagogisk alternativ enn på tilsvarende sannsynlighet for å velge en religiøs friskole.

Effekt-koeffisienter i logistiske regresjonsanalyser er imidlertid ikke intuitivt forståelig. For å illustrere hvor store forskjeller de representerer, vil det neden-

for presenteres estimerte sannsynligheter for å velge ulike skoleslag i forskjellige grupper. Dette vil gjøres ved at vi lar én og én variabel variere, mens vi holder de andre variablene konstante. I tabellene vil det både estimeres sannsynligheter basert på resultatene i tabell 6 og sannsynligheter basert på resultatene i tabell 7. I andre kolonne vil det estimeres sannsynligheter for å velge en friskole basert på tabell 6, mens det i kolonne 3 til 5 presenteres sannsynligheter estimert på bakgrunn av resultatene i tabell 7.

Foreldres utdanningsnivå og –retning har betydning for valg av skole

I tabell 8 viser vi hvordan sannsynligheten for å velge en friskole varierer med fars utdanning, mens tabell 9 viser tilsvarende for mors utdanning. De andre variablene holdes konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med fedre og mødre i arbeiderklasseyrker. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 8: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av fars utdanning

fars utdanning	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
ikke høyere utdanning	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Økonomisk-adm middels nivå	0,0116	0,0074	0,0041	0,9885
Teknisk & realfag middels nivå	0,0117	0,0077	0,0040	0,9883
Sivilingeniør	0,0124	0,0076	0,0046	0,9877
Jus	0,0124	0,0073	0,0046	0,9881
Siviløkonom	0,0136	0,0090	0,0048	0,9862
Realfag	0,0154	0,0100	0,0054	0,9846
Uoppgitt utdanning	0,0155	0,0092	0,0055	0,9853
Helsefag	0,0156	0,0127	0,0045	0,9828
sv-fag/pedagogikk	0,0162	0,0108	0,0055	0,9837
Helse, undervisning, hf- & sv-fag, middels nivå	0,0233	0,0142	0,0084	0,9775
Humaniora & teologi	0,0259	0,0186	0,0084	0,9730

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3 – 5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med fedre i arbeiderklasseyrker, med mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

I og med at det er så få friskoler vil den beregnede sannsynligheten for å være elev ved en friskole nødvendigvis måtte ligge på et lavt nivå.

Tabell 9: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av mors utdanning

Mors utdanning	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Uoppgitt utdanning	0,0058	0,0032	0,0028	0,9940
Økonomisk-adm middels nivå	0,0102	0,0071	0,0033	0,9896
Ikke høyere utdanning	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Teknisk & realfag middels nivå	0,0134	0,0062	0,0061	0,9878
Jus	0,0137	0,0047	0,0065	0,9887
Helsefag	0,0159	0,0077	0,0071	0,9851
Siviløkonom	0,0174	0,0093	0,0070	0,9836
Sivilingeniør	0,0183	0,0056	0,0092	0,9852
Realfag	0,0205	0,0075	0,0104	0,9821
Helse, undervisning, hf- & sv-fag, middels nivå	0,0219	0,0128	0,0084	0,9788
Sv-fag/pedagogikk	0,0261	0,0142	0,0104	0,9754
Humaniora & teologi	0,0338	0,0158	0,0143	0,9698

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3–5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med fedre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning, og med mødre i arbeiderklasseyrker. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabellene viser et relativt likt mønster for betydningen av fars og mors utdanning. Barn med fedre og mødre med en hovedfagsutdanning i teologi eller i et humanistisk fag, har høyest sannsynlighet for å være elev i en friskole—henholdsvis 0,0259 (eller om man vil 2,59%) i tabell 8 og 0,0338 i tabell 9. At den høyeste sannsynlighet finnes i denne kategorien gjelder både for friskoler med alternativt livssyn og friskoler med alternativ pedagogikk. Også barn av foreldre med hovedfagsutdanninger i samfunnsfag eller i pedagogikk har relativt høy sannsynlighet for å gå i en friskole. Det samme gjelder barn av folk med humanistiske, sosiale eller medisinske utdanninger på middels nivå (for eksempel cand. mag.-utdanninger, lærer- og sykepleierutdanning). Dette er alle grupper som med relativt mer kulturell kapital enn økonomisk, og det er grunn til å tro

at det er grupper med en særlig sterk interesse for og bekymring over barnas skoletilbud, og det å velge en friskole kan være et uttrykk for en slik interesse.

Når det gjelder hvilke utdanningsgrupper som har lavest sannsynlighet for å sende sine barn til en friskole, er det større forskjeller mellom de to typene friskole. Sannsynligheten for å velge en friskole med en alternativ pedagogikk, ser ut til være sterkere knyttet til foreldrenes utdanningsnivå enn sannsynligheten for å velge en friskole med et alternativt livssyn gjør. Lavest sannsynlighet for å sende sine barn til en skole med alternativ pedagogikk har både fedre og mødre uten høyere utdanning. Sannsynligheten for å velge en friskole med alternativt livssyn til sine barn er derimot ikke spesielt lav blant foreldre uten høyere utdanning. En mulig fortolkning av disse forskjellene kan være at det å velge en religiøs friskole dreier seg vel så mye om oppdragelse til den rette tro som det dreier seg om utdanning og å velge en best mulig skole for sine barn etter akademiske kriterier.

Foreldrenes utdanning ser altså ut til å spille en viss rolle for hvem som ender opp som friskoleelever. Vi har sett at det er forskjeller både mellom ulike utdanningsretninger og mellom ulike utdanningsnivåer. Vi har imidlertid til nå bare skilt mellom tre nivåer, og vi har sett på alle uten høyere utdanning under ett. I tabell 10 undersøkes det i hvilken grad det er forskjeller mellom ulike nivåer av foreldres utdanning og hvorvidt det er rimelig å skille bare mellom tre nivåer, slik vi har gjort ovenfor. Tabellen viser hvordan sannsynligheten for å være friskoleelev varierer med foreldrenes utdanningsnivå.⁴⁹ Først ser vi på fars utdanningsnivå, deretter på mors, og så til slutt ser vi på mors og fars utdanningsnivå samtidig.

49 Nivå 1 er barneskoleutdanning, nivå 2 er ungdomsskoleutdanning, nivå 3 er videregående grunnutdanning, nivå 4 er en videregående avsluttende utdanning, nivå 5 er påbygging til en videregående utdanning, nivå 6 er universitets- og høyskoleutdanning, lavere nivå, nivå 7 er universitets- og høyskoleutdanning på høyere nivå (hovedfag), mens nivå 8 er forskerutdanning (doktorgrad).

Tabell 10: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av foreldres utdanningsnivå

Fars utdanning	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Nivå 1	0,0016	0,0007	0,0009	0,9984
Nivå 2	0,0023	0,0014	0,0007	0,9980
Nivå 3	0,0026	0,0017	0,0007	0,9976
Nivå 4	0,0026	0,0017	0,0007	0,9976
Nivå 5	0,0026	0,0014	0,0009	0,9977
Nivå 6	0,0041	0,0021	0,0015	0,9964
Nivå 7	0,0037	0,0020	0,0012	0,9968
Nivå 8	0,0037	0,0023	0,0012	0,9966
Mors utdanning				
Nivå 1	0,0016	0,0007	0,0009	0,9984
Nivå 2	0,0051	0,0024	0,0029	0,9947
Nivå 3	0,0069	0,0036	0,0034	0,9930
Nivå 4	0,0064	0,0029	0,0040	0,9931
Nivå 5	0,0066	0,0028	0,0046	0,9927
Nivå 6	0,0120	0,0045	0,0092	0,9863
Nivå 7	0,0130	0,0036	0,0119	0,9845
Nivå 8	0,0144	0,0055	0,0105	0,9840
Mors og fars utdanning				
Begge på Nivå 1	0,0016	0,0007	0,0009	0,9984
Begge på Nivå 2	0,0070	0,0049	0,0021	0,9929
Begge på Nivå 3	0,0107	0,0089	0,0027	0,9885
Begge på Nivå 4	0,0101	0,0072	0,0032	0,9896
Begge på Nivå 5	0,0103	0,0057	0,0044	0,9899
Begge på Nivå 6	0,0296	0,0137	0,0149	0,9714
Begge på Nivå 7	0,0285	0,0105	0,0165	0,9731
Begge på Nivå 8	0,0320	0,0184	0,0135	0,9682

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i vedleggstabell 2.B, mens estimatene i kolonne 3– 5 er basert på koeffisientene i vedleggstabell 2.D. Estimatenes gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med både far og mor i arbeiderklasseyrker. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabellen viser et tydelig mønster. Sannsynligheten for å velge en friskole for sine barn øker med utdanningsnivået, og øker særlig mye når man går fra nivå 5 til nivå 6. Det vil si at den store forskjellen går mellom folk med en høyere utdan-

ning og folk uten. Operasjonaliseringen av foreldres utdanning som benyttes i tabell 6 og 7 ser altså ut til å fange opp de mest interessante forskjellene.

Foreldres yrkesklasse: barn av akademikere og grupper i privat sektor oftest i friskole.

I tabellene 11 og 12 undersøker vi hvordan sannsynligheten for å velge en friskole varierer etter henholdsvis fars og mors klasseposisjon. De andre variable holdes konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med fedre og mødre uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 11: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av fars yrkesklasse

Fars klasse	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Middels offentlig	0,0085	0,0071	0,0023	0,9906
Tekniker, høy utd	0,0102	0,0075	0,0031	0,9894
Næringslivsledelse	0,0102	0,0073	0,0032	0,9895
Arbeiderklasse	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Leder offentlig	0,0113	0,0078	0,0036	0,9886
Trygdet og uoppgitt yrke	0,0134	0,0086	0,0046	0,9868
Uoppgitt yrke ikke trygdet	0,0135	0,0097	0,0042	0,9861
Middels privat	0,0140	0,0112	0,0038	0,9850
Akademiker	0,0149	0,0114	0,0044	0,9842
Småborgerskap	0,0159	0,0107	0,0053	0,9840

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3 – 5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimatenes gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning, og med fedre uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 12: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av mors yrkesklasse

Mors klasse	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Tekniker, høy utd	0,0062	0,0061	0,0014	0,9924
Middels offentlig	0,0069	0,0055	0,0019	0,9925
Leder offentlig	0,0071	0,0050	0,0022	0,9928
Næringslivsledelse	0,0085	0,0041	0,0032	0,9927
Arbeiderklasse	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Akademiker	0,0126	0,0090	0,0039	0,9872
Trygdet og yrke uoppgitt	0,0142	0,0101	0,0044	0,9855
Yrke uoppgitt, ikke trygdet	0,0142	0,0102	0,0043	0,9854
Småborgerskap	0,0171	0,0095	0,0067	0,9839
Middels privat	0,0180	0,0123	0,0058	0,9818

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3 – 5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med mødre uten høyere utdanning, og med fedre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Forskjellene i tabellene er ikke store. Imidlertid er det en gjennomgående tendens til at foreldre som er akademikere, småborgere eller privat ansatte på middels nivå oftere velger frittstående skoler for sine barn. Mulige grunner til dette er diskutert ovenfor, og det kan tenkes at det skyldes en mer positiv holdning til private løsninger (småborgere og privat ansatte på middels nivå), og en spesielt sterk opptatthet av avkommets utdanning (akademikere). I motsatt ende ser vi at barn av teknikere med høy utdanning og offentlig ansatte på middels nivå (hvor vi bl.a. finner lærerne) relativt sjelden velger en frittstående skole for sine barn.

Foreldres inntekt har ikke betydning

Vi ser av tabell 6 og 7 at effektkoeffisientene for foreldres samlede inntekt er forsvinnende små. Det er for så vidt ikke så overraskende siden inntekt jo er en variabel som stort sett har sekscifrede verdier (i hundre tusener). Imidlertid er effekten av inntekt så liten at det i liten grad påvirker sannsynlighetene. Effekten på sannsynligheten for å velge en religiøs friskole er ikke signifikant, men også effekten på sannsynligheten for å velge en friskole med pedagogisk alternativ er

liten og av liten praktisk signifikans selv om den er statistisk signifikant. Kontrollert for foreldres utdanning og yrkesklasse, kan det altså konkluderes med at foreldres inntekt er uten betydning for valget av friskole.

Samlet effekt av sosial bakgrunn

Ovenfor har vi sett at bakgrunnsfaktorene hver for seg, har betydning for hvorvidt barna går i en friskole. Selv når andre bakgrunnsvariabler holdes konstante, har både fars og mors utdanning og yrkesklasse betydning for deres valg av skole for sine barn. I praksis er imidlertid ikke de andre bakgrunnsfaktorene konstante, og utdanningsgrupper fordeler seg ikke likt på andre bakgrunnsvariabler. Foreldre som er siviløkonomer er for eksempel langt oftere næringslivsledere enn akademikere, og de er oftere gift med andre siviløkonomer enn hva for eksempel humanister og teologer er. Effektene av bakgrunnsvariablene påvirker derfor utdanningsvalg sammen, og forsterker eller demper hverandres effekter. For å illustrere hvor store forskjellene faktisk er, vil det i tabellen presenteres sannsynligheter for noen typiske kombinasjoner av fars og mors utdanning og yrkesklasse. Vi beregner sannsynligheter for barn med to foreldre som er teknikere med en teknisk eller realfaglig utdanning på høyskolenivå, for barn av to arbeidere uten høyere utdanning, for sønner og døtre av småborgere uten høyere utdanning, for barn av to foreldre som jobber med næringslivsledelse og som har siviløkonomutdanning og for sønner og døtre av akademikere med et hovedfag i et humanistisk fag eller i teologi. Også her holdes en del variabler konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 13: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole etter kombinasjoner av foreldres yrkesklasse og utdanning

Både mor og far:	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Teknikere med teknisk/ realfaglig utd. på middels nivå	0,0086	0,0041	0,0043	0,9916
Arbeidere uten høyere utdanning	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Næringslivsledelse og siviløkonomutdanning	0,0179	0,0047	0,0139	0,9814
Småborgere uten høyere utdanning	0,0257	0,0125	0,0120	0,9755
Akademikere med høy utd i humaniora og teologi	0,1309	0,0522	0,0745	0,8734

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3 – 5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra ikke-vestlige land. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabellen viser tydelige forskjeller. Mens mindre enn 1 prosent av teknikere med en teknisk utdanning velger friskole for sine barn, er sannsynligheten for å være friskoleelev på mer enn 13 prosent blant sønner av akademikere med en hovedfagsutdanning innenfor humaniora og teologi. De andre gruppene har sannsynligheter mellom disse ytterpunktene, men er nærmere teknikernes barn enn akademikernes.

Ikke-vestlige innvandrere velger religiøse friskoler

Den andre hoveddimensjonen for segregering som skal undersøkes her er innvandrerbakgrunn. I tabell 14 undersøkes det hvordan sannsynligheten for å velge en friskole varierer mellom elever med to foreldre fra et ikke-vestlig land og andre elever. De andre variablene holdes konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, med både fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 14: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av å ha to foreldre fra et ikke-vestlig land eller ikke

	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Ikke to foreldre fra ikke-vestlig land	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Begge foreldre fra ikke-vestlig land	0,0110	0,0115	0,0018	0,9868

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3 – 5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, med både fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Som vi ser er det betydelig forskjell mellom de to typene friskole. Sannsynligheten for å gå på en religiøs friskole er høyere blant elever med to foreldre fra et ikke-vestlig land, mens sannsynligheten for å gå på en friskole med pedagogisk alternativ er lavere i denne gruppen. I den grad innvandrere fra ikke-vestlige land velger friskole for sine barn, så velger de altså oftest en religiøs friskole, selv om alle religiøse friskoler (unntatt én) er kristne, og et flertall av de ikke-vestlige innvandrere i Norge kan forventes å være muslimer.

Familieforhold har ulik betydning for valg av de to typer friskole

Som vi så i tabell 7, var effektene av familieforholdene svært forskjellig for de to typene frittstående skoler. Koeffisienten for det å ha gifte foreldre var positiv for sannsynligheten for å velge en skole med alternativt livssyn, mens den var negativ for sannsynligheten for å velge en skole med alternativ pedagogikk. Likeledes var effekten av å ha samboende foreldre langs sterkere negativ på sannsynligheten for å velge en religiøs friskole enn på sannsynligheten for å velge et pedagogisk alternativ. Også effekten av antall søsken hadde motsatte fortegn på de to typene friskoler. I tabell 15 viser vi hvordan sannsynlighetene for valg av ulike typer skole varierer etter antall søsken. Her holdes de andre variablene konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 15: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av antall søsken

Antall søsken	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
0	0,0084	0,0057	0,0031	0,9913
1	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
2	0,0130	0,0116	0,0028	0,9857
3	0,0162	0,0164	0,0027	0,9809
4	0,0201	0,0234	0,0025	0,9741
5	0,0250	0,0331	0,0024	0,9645
6	0,0310	0,0467	0,0023	0,9510
7	0,0383	0,0655	0,0021	0,9324
8	0,0474	0,0912	0,0020	0,9069
9	0,0584	0,1255	0,0018	0,8727
10	0,0718	0,1704	0,0016	0,8280

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3–5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter med gifte foreldre, bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra ikke-vestlige land, med både fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabellen viser et tydelig mønster når det gjelder sannsynligheten for å velge en friskole med alternativt livssyn, mens det ikke er noen slikt mønster i sannsynligheten for å velge en friskole med alternativ pedagogikk. Sannsynligheten for å være elev ved en religiøs friskole er dramatisk mye høyere når man har 10 søsken enn når man ikke har søsken. Gitt at det å sende sine barn til en friskole tross alt koster noe, tyder dette på at foreldre med mange barn er svært motiverte for å sende disse barna til en friskole. En sannsynlig motivasjonskilde kan være sterk religiøsitet, og det kan ligge til grunn både for det å få uvanlig mange barn og for det å velge en religiøs friskole.

Som vi har sett i kapittel 2 er elever med gifte foreldre overrepresentert blant dem som velger en religiøs friskole for sine barn. Særlig sterk er denne overrepresentasjonen blant elevene på protestantiske skoler, som også utgjør brorparten av elevene i religiøse frittstående skoler. I tabell 16 undersøker vi hvordan sannsynligheten for å velge en friskole for sine barn avhenger av om foreldrene er gift, samboende eller om de ikke bor sammen. De andre variablene holdes konstante ved at sannsynlighetene er beregnet for gutter bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra et ikke-vestlig land, med både fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Tabell 16: Estimert sannsynlighet for å være elev ved en friskole, avhengig av om ens foreldre er gift eller samboende

	Alle friskoler	Friskoler med alternativt livssyn	Friskoler med alternativ pedagogikk	Offentlig skole
Foreldre gifte	0,0105	0,0081	0,0029	0,9890
Foreldre samboende	0,0063	0,0011	0,0037	0,9952
Foreldre verken samboende eller gifte	0,0111	0,0053	0,0047	0,9900

Sannsynlighetene i kolonne 2 er estimert ut fra koeffisientene i tabell 6, mens estimatene i kolonne 3–5 er basert på koeffisientene i tabell 7. Estimaten gjelder for gutter bosatt i en storby, med et søsken, uten to foreldre fra ikke-vestlige land, med både fedre og mødre i arbeiderklasseyrker uten høyere utdanning. Foreldrenes samlede inntekt etter skatt er satt lik medianen (450337,5 kroner).

Her er ikke forskjellene store, men tabellen viser interessante forskjeller mellom de to typene friskole. Tendensen går i forventet retning, og elever med foreldre som er gift har høyere sannsynlighet for å gå på en religiøs friskole enn elever med foreldre som ikke er det. Lavest sannsynlighet for å velge en religiøs friskole har foreldre som er samboende uten å være gift. Igjen er det naturlig å knytte resultatet til religiøsitet. På friskoler med et pedagogisk alternativ er det foreldre som ikke bor sammen som har høyest sannsynlighet for å velge det for sine barn.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at det er betydelige forskjeller mellom friskoler som representerer et livssynsmessig alternativ og de som tilbyr et pedagogisk alternativ. Sosial bakgrunn ser ut til å spille en noe større rolle for valget av skoler med pedagogiske alternativer, mens familieforhold som kan knyttes til religiøsitet spiller en betydelig større rolle for valget av religiøse friskoler.

Av de sosiale bakgrunnsfaktorene er det foreldrenes utdanning som har størst betydning, mens foreldrenes inntekt ikke ser ut til å spille noen rolle (i hvert fall ikke for valget av en religiøs friskole). Foreldre med en høyere utdanning velger friskole oftere enn foreldre uten høyere utdanning,⁵⁰ og blant dem

50 At utdanning betyr mer for valg av private skoler, enn andre mål på sosial hjemmebakgrunn er et veletablert funn internasjonalt (i land der private skoler ikke primært fungerer som et alternativ nummer 2 for de elever som ikke kommer inn på selektive offentlige skoler—slike land og private skoler finnes også). Den spesielle effekt som nettopp utdanning på universitets- og høyskolenviå har, er også parallell til hva bl.a. Lankford og Wyckoff (under trykking) fant i sin logistiske regresjonsanalyse av sannsynligheten for valg av private skoler i 8 byområder i staten New York i USA.

med en høyere utdanning peker teologer og humanister seg ut som en gruppe som særlig ofte velger friskole for sine barn. Av yrkesklassene er det akademikere og småborgere og privat ansatt på middels nivå som oftest velger en friskole for sine barn.

Kapittel 4. Hva viser segregeringsindekser?

En annen tilnærming til sosial segregering er å beregne indekser for ulikhet etter utvalgte sider ved elevenes hjemmebakgrunn. For oss vil hovedformålet med slike beregninger i denne rapporten være å gi et sammenligningsgrunnlag for vurdering av fremtidige indeksverdier etter at friskoleloven av 2003 har kunnet ha noen virkning.

Det finnes en rekke ulike indekser for etniske minoriteters segregering fra majoritetsbefolkningen etter bosted. Dette har naturlig hatt betydelig aktualitet i USA, for segregering mellom «hvite» og «svarte» i ulike nabolag (eller ulike skoler). Massey og Denton (1988) foretok en empirisk sammenligning av 20 forskjellige mål på «residential segregation» i befolkningen i de 60 største «metropolitan areas» i USA, og fant høye interkorrelasjoner mellom de ulike indekser, spesielt ulike indekser for samme overordnet begrep—som jevnhet i fordelingen på ulike geografiske enheter (eller skoler), eller graden av «lokal eksponering» som en gruppe har av en annen gruppe. Det gir grunn til å ha tillit til at ulike indekser som regel vil understøtte de samme substansielle konklusjoner om tiltagende eller avtagende segregering.

Vi vil anvende slike mål på «residential segregation» på skolekretser. Vi vil kunne se om bruk av friskoler påvirker graden av segregering mellom grupper i de kommunale skoler, ved å vise de utslag en får for indeksberegningene når elever i friskoler inkluderes i tallunderlaget for de lokale skolekretser hvor de er bosatt.

Et mål på ulikhet som lenge har vært brukt i faglitteraturen er *The Dissimilarity Index*. Nyere mål, beskrevet og brukt av Clotfelter, Ladd og Vigdor (2002) er bl.a. *The Exposure Rate* og *The Gap Based Segregation Index*. Disse indeksene kan alle ta verdier mellom 0 og 1. De verdier som Exposure Rate indeksen kan ta, er dessuten begrenset av andelen av befolkningen som inngår i de to gruppene som legges til grunn for indeksen, og hvilken gruppe man velger å behandle som «minoritet».

Alle disse målene gjelder dikotomiske (todelte) variablers fordeling. De er som regel blitt brukt til å belyse en lavstatus-minoritets grad av segregering fra eller integrering med en høystatus «majoritet»; men kan likegodt brukes til motsatte—graden av segregering av en spesielt ressurssterk minoritet fra en majoritet av «vanlige folk».

Her vil vi først beskrive de segregeringsmål som vi vil beregne her, og de dimensjoner vi vil beregne segregering langs. Deretter vil vi presentere segregeringsindeksene og kommentere dem kort.

Dissimilarity Index

Denne «forskjellsindeksen» (D) måler avvik fra jevn fordeling av en minoritetsgruppe på ulike enheter (for eksempel nabolag, skolekretser eller skoler). Koeffisienten uttrykker forholdstallet mellom det antall minoritetsmedlemmer som ville måtte flytte hvis man skulle oppnå en jevn fordeling, over det antall som ville måttet flytte om det hadde vært maksimal segregering mellom minoriteten og majoriteten. «It represents the percentage of the minority group that would have to move to new neighborhoods in order to achieve perfect integration of that group» (<http://cronkite.pp.asu.edu/census/seg.htm>). Formelen finnes lett ved å søke på nettet sammen med ulike eksempler på forklarende beskrivelser. Den er også gitt i Massey og Denton (1988). Indeksverdien D kan beregnes etter denne formel:

$$D = \frac{\sum_{i=1}^n [t_i | p_i - P | / 2TP (1 - P)]}{n}$$

der t_i er hele befolkningens antall i en gitt geografisk lokal enhet (i), og p_i er minoritetsbefolkningen andel av befolkningen i denne lokale geografiske enheten (i); T og P er henholdsvis hele befolkningen og minoritetsandelen i det området som man vil beregne D for (f.eks. hele landet); og n er antallet lokale geografiske enheter (f.eks. skolekretser/skoler) som inngår i beregningene. Jo høyere D er, jo større ulikhet (eller ujevnhet i fordelingen) viser indeksen.

Exposure Rate

Denne «eksponeringsraten» måler hvor stor eksponering majoritetspersoner typisk vil ha av minoriteten, innen de lokale enheter (f.eks. nabolag, skolekretser) hvis segreringsgrad man vil vurdere. Vi vil bruke den versjon som er formulert av Clotfelter *et al.* (2002: 9) og som anvendt på skolesegreringsproblematikk kan beskrives som «the percentage of minority students enrolled with the typical majority student».⁵¹

Til forskjell fra de andre segregeringsindeksene er denne indeksen altså ikke symmetrisk. Indeksen for «majoriteten» vil være ulik «indeksen for minoriteten» i samme område (med mindre begge har ca 50% av befolkningen). Verdien

51 «This exposure rate is simply a weighted average of the racial composition of schools, where the shares of white enrolments are used as weights. If all school districts were racially balanced, the exposure rate would reach its maximum value, which is equal to the nonwhite percentage in the district. At the other extreme, if whites and nonwhites attended entirely separate schools, the exposure rate would be zero, indicating that the average white student attended a school with no nonwhites. « (Clotfelter *et al.*, 2002: 10).

vil også avhenge av den andel av befolkningen som minoriteten utgjør i hele det område man beregner indeksen for.

Formelen for denne indeksen (E) i et gitt geografisk område k (f.eks. et land) kan skrives slik:

$$E_k = \frac{\sum_{i=1}^n (W_i * \%NW_i)}{\sum W_i}$$

der W_i er antall majoritetsmedlemmer i en gitt geografisk enhet eller skole «i», $\%NW_i$ er prosenten av minoritetsmedlemmer i samme lokale geografiske enhet «i», og n er antallet av slike lokale enheter. Hvis disse lokale enheter er skolekretser der alle elever går i samme skole, vil E være et mål på prosenten av minoritets elever som den typiske majoritets elev er «eksponert» for i det større geografiske område som skolekretser er del av. En kan også tenke på E som det gjennomsnittlige innslag av minoritets elever i en skole når andelen av majoritets elever ved en skole brukes som vekter i beregningen av dette gjennomsnittet. E_k vil naturligvis bli svært liten hvis det vi regner som en «minoritet» er en svært liten andel av alle elever i det større område «k».

Segregation Index

Segregeringsindeksen (S), som utviklet av Clotfelter *et al.* (2002: 10), er «prosentpoengsgapet» (eller avstanden i prosentpoeng) mellom den maksimalt mulige *exposure rate* (som er prosenten med «minoritetsbakgrunn» i hele befolkningen) og den faktiske eksponeringsraten som majoriteten opplever av minoriteten. Det siste er E_k , eller eksponeringsraten, som beskrevet ovenfor. Formelen for denne «gap based» segregeringsindeksen for en større geografisk enhet «k» (f.eks. et land eller en by) kan skrives slik:

$$S_k = (\%NW_k - E_k) / \%NW_k$$

Beregning av segregeringsindekser

Hver av de tre indeksene som er beskrevet ovenfor vil bli beregnet to ganger i tabell 17: (a) først beregner vi segregeringen etter en gitt hjemmebakgrunnsdimensjon når friskoleelever inkluderes i den skolekretsen de bor i, og deretter beregner vi (b) det samme målet men uten å inkludere friskoleelevene. Dersom se-

gregeringen er større «uten friskoleelevene» kan vi slutte oss til at bruk av friskoler fører til økt segregering i de kommunale skolene.

Da andelen som går i friskoler kun var 1,9 prosent i den norske grunnskolen før lovendringen i 2003, forventer vi liten forskjell mellom (a) og (b) for skoleåret 2003–2004. Men ved senere å sammenligne de indeksverdiene vi oppnår for dette året med tilsvarende segregeringsmål for kommende år, vil vi kunne si noe om i hvilken grad den nye friskoleloven fører til økt segregering.

Tabell 17 viser resultatene av beregninger for 2003–2004. Hver enkeltkoeffisients størrelse er ikke intuitivt lett å vurdere. Det som i denne omgang er interessant er om inkludering av friskoleelever i beregningene medfører forandringer i koeffisientene.

I tabellen beregner vi segregering etter foreldres inntekt, utdanning, yrke og arbeidsmarkedstilknytning og etter etnisk bakgrunn. Av foreldres samlede inntekt etter skatt har vi laget to variabler: en som skiller ut de 25 prosent av foreldrene med høyest inntekt, og en som skiller ut de 5 prosent høyeste inntektene. Av foreldres utdanning har vi laget en variabel som skiller ut de som har en mor og far med minst en høyskoleutdanning. Segregering etter foreldres arbeidsmarkedsposisjon måles ved en variabel som skiller ut de elevene som har både en mor og en far som begge er utenfor arbeidsmarkedet. Foreldres yrke måles ved to variabler: én som skiller ut de som har en mor eller far i ledende stillinger i privat eller offentlig sektor, og én som skiller ut de som har en mor eller far som er akademiker. I tillegg til disse dimensjonene undersøker vi også segregering etter etnisk bakgrunn målt med en variabel som skiller ut de som har to foreldre fra ikke-vestlige land.

Tabell 17: Indekser på segregering i skolekretser, etter ulike ulikhetsdimensjoner og etter hvorvidt friskoleelever tas med eller utelates fra indeksberegningen

		Foreldre- inntekt topp 25 % (1)	Foreldre- inntekt topp 5 % (2)	Begge for- eldre fra ikkevest- lig land (3)	Akademi- ker-for- eldre (4)	Leder- foreldre (5)	Mor og far utenfor arb.mar- ked (6)	Mor og far høy ut- danning (7)
Hele landet								
Dissimilarity index	Med friskoleelever	0,275	0,396	0,540	0,368	0,242	0,239	0,314
	Uten friskoleelever	0,276	0,397	0,539	0,367	0,243	0,243	0,313
CLVs* Exposure rate	Med friskoleelever	0,223	0,044	0,039	0,041	0,081	0,078	0,155
	Uten friskoleelever	0,222	0,044	0,039	0,040	0,081	0,078	0,153
CLVs* Segr.index	Med friskoleelever	0,095	0,072	0,191	0,048	0,033	0,037	0,100
	Uten friskoleelever	0,096	0,072	0,191	0,047	0,033	0,038	0,099
Oslo								
Dissimilarity index	Med friskoleelever	0,405	0,522	0,486	0,400	0,367	0,283	0,412
	Uten friskoleelever	0,410	0,527	0,484	0,404	0,371	0,286	0,419
CLVs* Exposure rate:	Med friskoleelever	0,266	0,087	0,199	0,081	0,097	0,151	0,228
	Uten friskoleelever	0,263	0,085	0,202	0,077	0,097	0,153	0,221
CLVs* Segr.index	Med friskoleelever	0,193	0,144	0,234	0,069	0,066	0,065	0,173
	Uten friskoleelever	0,198	0,146	0,236	0,069	0,067	0,068	0,177
Kretser mer enn 10% friskoleelever								
Dissimilarity index	Med friskoleelever	0,252	0,333	0,525	0,318	0,203	0,278	0,319
	Uten friskoleelever	0,256	0,342	0,545	0,347	0,190	0,328	0,330
CLVs* Exposure rate:	Med friskoleelever	0,282	0,069	0,038	0,073	0,103	0,078	0,236
	Uten friskoleelever	0,298	0,074	0,042	0,069	0,111	0,077	0,233
CLVs* Segr.index	Med friskoleelever	0,084	0,082	0,120	0,039	0,025	0,047	0,105
	Uten friskoleelever	0,087	0,089	0,144	0,041	0,023	0,060	0,104

*CLV = Clotfelter, Ladd og Vigdor

Tabellen viser at segregeringstendensene varierer en del etter hvilken dimensjon vi studerer segregering langs, og ikke-vestlige innvandrere ser for eksempel ut til å være mer segregert enn akademikere. Her ser vi også at det er en segregeringstendens etter foreldres inntekt (det å ha foreldre med de 5 prosent høyeste inntektene), som er vel så sterk som segregeringen etter foreldres utdanning. Disse resultatene er ikke overraskende. Ikke-vestlige innvandrere er i stor grad konsentrert i visse områder i de store byene, og særlig i Oslo, og i mange norske kommuner og skolekretser er det fortsatt svært få eller ingen ikke-vestlige innvandrere. At det er en betydelig segregering etter inntekt er heller ikke overraskende siden varierende boligpriser jo fører til at det i noen områder vil være for dyrt for folk med normal inntekt å kjøpe en bolig.

For alle kretser i hele landet er forskjellene mellom «med» og «uten» så små at de bare gjelder enkelte koeffisienters tredje desimal. Denne likheten oppsummerer hva vi før har sett i tabell 1 i kapittel 2: at i landsmålestokk er statistiske mål på elevsammensetningen de samme i «kommunale skoler» og i «alle skoler». Friskoleinnslaget er for lite til å bety noe.

For Oslo som har noe høyere hyppighet i bruk av friskoler enn landet for øvrig (4,5 prosent sammenlignet med 1,9 prosent) finner vi heller ikke store utslag etter slike sammenligninger «med» og «uten» friskoleelevene. Også her gjelder de utslag som finnes i de aller fleste tilfellene kun koeffisientenes tredje desimal. Det er også vanskelig å se noe konsekvent mønster i de utslagene som forekommer. For eksempel, det er en antydning til segregeringseffekt med hensyn til elever med «foreldreinntekt i inntektsfordelingens høyeste kvartil» målt etter «Dissimilarity» og «Segregation» indeksene. Men vi ser likevel ingen tendens til noe sterkere utslag i disse sammenligningene når vi tar for oss familier fra den enda mer eksklusive 5-prosent-toppen av inntektsfordelingen. Videre antyder Dissimilarity indeksen et segregeringsutslag p.g.a. friskoler når det gjelder barn av «lederforeldre» og barn av «akademikerforeldre» men de andre indeksene utviser ikke noe tilsvarende utslag.

I kretser med 10 prosent friskoleelever eller mer (som omfatter 2% av elevene i landet) er det visse forskjeller. Vår vurdering er at disse forskjellene er svært små da alle ulikheter mellom «med» og «uten» friskoleelever, er begrenset til koeffisientenes andre eller tredje desimal. Av de 20 par hvor koeffisientene er ulike, finner vi 16 eksempler som antyder litt større segregering når friskoleelevene utelukkes enn når de er tatt med i beregningene. Men det finnes også 4 eksempler på det motsatte: større segregering når friskoleelevene ikke tas med. I de få tilfellene hvor dette siste skjer (enkelte sammenligninger i kolonnene 4–5—spesielt «lederforeldre»), må de elevene som går i friskoler utgjøre en mer repre-

sentativt sammensatt gruppe i forhold til alle elever bosatt i slike kretser enn hva tilfellet er for de barn som «blir igjen» i de kommunale skoler. At vi finner slike utslag for barn av ledere er ikke veldig overraskende sett i lys av resultatene i forrige kapittel som viste at barn av ledere ikke er friskoleelever spesielt ofte.

En forsiktig konklusjon er at i disse skolekretsene som særpreges av uvanlig høy «friskolehyppighet» peker de fleste indikatorer på en svak segregeringseffekt, men at noe konsekvent mønster av utslag på tvers av de ulike indikatorer ikke foreligger.

Analysen bekrefter det samme inntrykk som vi ved bruk av andre metoder kom fram til i kapittel 2 og 3: Privatskoleloven av 1970 har ikke medført noen økt sosial segregering mellom skoler i den norske grunnskolen--gitt det omfang av friskolebruk en har hatt, og gitt de føringer som den loven gav om krav til friskoler for at de skulle kunne få offentlig finansiell støtte. De segregeringstendenser som har forekommet, har vært for lokale--og/eller for svake, til å medføre konsekvenser som kan spores for grunnskolesystemet i landet i sin helhet. Dette betyr ikke nødvendigvis at sterkt utvidet bruk av friskoler, slik loven av 2003 åpner for, kan skje uten merkbare segregeringskonsekvenser.

Kapittel 5. Konklusjoner

Begrensninger

De mønstre som kan fanges opp ved kvantitativ analyse av et begrenset antall variabler, som i denne rapporten, har sin begrensning. Det vil alltid være lokale forhold som fører til avvik fra de gjennomgående tendenser man kan jakte på i kvantitativ analyse--noe som bl.a. illustreres i nærstudier av de virkninger som oppheving av skolekretser har hatt på enkeltskoler i England og Wales (f.eks. Woods m.fl. 1998).

Vi kan heller ikke pretendere at vårt materiale gjør det mulig å komme nær innpå familiers beslutningsprosesser om valg av skole. Ei heller har vi i denne rapporteringsrunden et datamateriale som gir grunnlag for vurdering av konkurranse mellom skoler om elever, og de konsekvenser dette eventuelt medfører.

Det vil være feil å generalisere fra disse funn om grunnskolen, til segregering i videregående skole. Den analysen gjenstår.

All seleksjon etter livssyn medfører også en form for segregering. Noen vil kunne se det som problematisk at livssynsbaserte skoler trekker til seg barn fra egne rekker og derved kan komme til å redusere nettopp livssynsmangfoldet på de fellesarenaer for utdanning og oppvekst som kommunale skoler er ment å være—selv om den sosiale segregering etter sosioøkonomisk status som friskoler medfører, kan være liten. Andre vil se på mangfold av skoler tuftet på verdimeessige livssynsfelleskap som et samfunnsmessig gode. Vi har verken mandat eller datagrunnlag i denne rapporten for å tilføre noen ny kunnskap til diskusjonen om hvorvidt slik «livssynsegregering» er problematisk eller ei i Norge. Men vi erkjenner at debatten om friskoler har en bredere «segregeringstematikk» enn det vi har belyst i denne rapporteringsrunden.

Hva vi har funnet

Materialet gir derimot et godt grunnlag for å vurdere de helhetlige konsekvenser som friskoler under det gamle system, før loven av 2003, har hatt med hensyn til den grad av sosial segregering som familiers valg av friskole har medført—på grunnskolenivået.

Et hovedresultat i analysene ovenfor er at det er stor variasjon mellom ulike typer friskoler, både innen de som er opprettet med et bestemt livssyn for øye (de er alle religiøse skoler), og blant dem som representerer et pedagogisk alter-

nativ. Langs de fleste dimensjoner som her er undersøkt er forskjellene mellom ulike typer friskoler vel så store som forskjellene mellom friskoler og kommunale skoler.

En annen konklusjon vi kan trekke er at graden av sosial segregering i den norske grunnskolen som nasjonalt system ikke har blitt forsterket på grunn av den tilgang som familier har hatt til friskoler. Til det har bruken av frittstående skoler vært for begrenset under det gamle system.

Noen konsekvent tendens til at en spesielt ressurssterk elite av familier er overrepresentert blant dem som har sine barn i friskoler har vi ikke funnet i de bivariate analyser som er gjort i kapittel 2 av denne rapporten. Ser vi på de skolekretsene med uvanlig hyppig bruk av friskoler (mer enn 10 prosent av elevene i slike skoler), finner vi likevel en antydning til slike effekter i disse skolekretsene. Mønsteret er ikke konsekvent og vi vurderer de utslagene som forekommer, som svake. De skolekretsene som er med i denne delen av analysen inkluderer 2 prosent av alle barn som var i grunnskolealderen i 2003–04.

Vi ser ingen gjennomgående tendens til at friskoleelevers foreldre har høyere inntekt enn andre foreldre. Det finnes friskoletyper med slike tendenser, men disse skoletypenes andel av alle elever i friskoler er liten.

Vi har heller ikke funnet noen systematisk tendens til at bruken av friskoler er lavere blant familier med svak tilknytning til arbeidsmarkedet (som mottar trygd eller der foreldre ikke er i heltidsarbeid).

Derimot finner vi i de fleste typer friskoler en overrepresentasjon av foreldre med relativt høy utdanning. Den store forskjellen går mellom foreldre med høyere utdanning og de som har kortere utdanning. Ellers er utslaget av foreldres utdanning spesielt sterkt når foreldre har en hovedfagsutdanning innen humaniora eller teologi. Foreløpig er ikke effekten så sterk at den har hatt noen innvirkning på graden av sosial segregering etter foreldres utdanning, i kommunale grunnskoler for landet i sin helhet. For Evalueringen blir det spesielt interessant å se om tendensen forsterkes som resultat av friskoleloven av 2003.

Barn av innvandrere fra ikke-vestlige land er påfallende sterkt underrepresentert i friskoler drevet som pedagogiske alternativ. Da det i 2003 kun var en eneste ikke-kristen friskole i Norge tuftet på livssyn (som senere er gått inn), opplever trolig innvandrerfamilier som aktivt praktiserer en annen religion enn kristendom at de sjeldnere enn andre familier har tilgang til en friskole som er i pakt med deres religiøse verdier eller syn på pedagogikk. Likevel finner vi generelt god representasjon av barn fra innvandrerbakgrunn, i kristne friskoler.

Det virker ikke som om adgang til bruk av friskoler har fungert i noen sterk grad som middel til flukt fra kommunale skoler i skolekretser med uvanlig høy

representasjon av innvandrerfamilier. Men de familier som er bosatt i slike skolekretser og som hyppigst benytter friskoler, har høyere utdanning enn andre. Og familieøkonomi og trygdestatus betyr i dette tilfelle noe for sannsynlighet for å velge friskole.

Friskolebruk er generelt hyppigst i de større bymessige områdene. Hvis vi ser på de skolekretsene der 10% av elevene er i friskoler, forsterkes dette urbane preg. Men hvis vi ser på det fåtall av skolekretser som har minst 30% av elevene i friskoler blir de større urbane områder sterkt underrepresentert, og elever fra kommuner i spredtbygde strøk blir da sterkt overrepresentert—noe som bl.a. viser at det finnes en del Montessoriskoler i slike kretser som fungerer som erstatning for tidligere kommunale grendeskoler.

Familier med mange barn er overrepresentert i friskoler, til tross for at slike familier vil ha større utgifter til skolepenger, enn familier med få barn. Denne sammenhengen kan skyldes at familiene er uvanlig store i en del trossamfunn som driver egne skoler for sine medlemmers barn.

I den grad det er segregering etter familiestatus (om barn bor sammen med begge foreldre eller ikke), skjer dette mellom ulike typer friskoler—ikke mellom friskoler og kommunale skoler.

Hva kan vi på bakgrunn av dette vente etter lovendringen?

Etter disse analysene kan det være grunn til å gjøre seg noen tanker om hvordan lovendringen kan tenkes å påvirke den sosiale segregering i norsk skole. Svaret på dette er ikke entydig, og vil avhenge av en lang rekke forhold.

I forhold til segregeringen blant de kommunale skoler, ville andelen friskoleelever måtte øke sterkt for at friskolene skal kunne ha noen tydelig effekt.

Siden et slående funn er den store heterogeniteten i norske friskoler, vil den framtidige utvikling i stor grad avhenge av hva slags friskoler som vil bli opprettet som følge av den nye loven. Den sosiale segregeringen ser for eksempel ikke ut til å være særlig stor i friskoler drevet av protestantiske menigheter utenfor statskirken, og hvis veksten kommer i slike skoler er det mindre grunn til å forvente økt segregering.

Siden den nye loven åpner for nye typer friskoler, kan det også oppstå skoler med andre rekrutteringsmønstre enn de vi her har sett for de gamle friskolene. Nyopprettede friskoler vil ikke ha behov for å ha et formål som enten er tuftet på et spesielt livssyn eller på en pedagogikk som sentrale utdanningsmyndigheter har kunnet godkjenne som et verdifullt «alternativ». Dermed kan det for eks-

empel tenkes at den nye friskoletypen vil være særlig attraktiv for ikke-kristne innvandrerfamilier med høye utdanningsambisjoner for sine barn.

Mens friskoler godkjent under den gamle loven måtte skille seg fra offentlig skole i pedagogikk eller livssyn, ble nok spørsmål om kvalitet underordnet. De var annerledes, og vanskelig å vurdere som «bedre» eller «dårligere» etter akademiske kriterier. Når det nå bare er kvalitetskriterier som skal ligge til grunn for godkjenning av nye friskoler, kan det tenkes å føre til at nye typer friskoler i større grad vil kunne markedsføre seg som «bedre» skoler langs de samme dimensjoner som kommunale skoler vurderes etter. I så fall kan det tenkes å føre til at flere familier med høye utdanningsambisjoner for sine barn (særlig foreldre som selv har høy utdanning), vil velge en friskole. I så fall kan resultatet bli sterkere sosial segregering. Svar på spørsmål som disse er det selvsagt for tidlig å gi.

Referanser

- Arnman, Göran; Martin Järnek och Erik Lindskog (2005): *Valgrihet – fiktion och verklighet*. Uppsala: Studies in Educational Policy and Educational Philosophy: Research Reports 4.
- Ascher, Carol & Nathalis Wamba, «An examination of charter school equity». I Janelle T. Scott (Editor)(under trykking). *The Context of School Choice and Student Diversity*. New York: Teachers College Press.
- Aubert, Vilhelm (1979): *Sosiologi. 1. Sosialt samspill*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bakken, Anders (2003): *Minoritetspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA. Rapport 15– 03.
- Ball, Stephen J. (2003): *Class Strategies and the Education Market. The middle classes and social advantage*. London: Routledge-Falmer.
- Barnes, Barry (1995): *The Elements of Social Theory*. London: UCL Press.
- Becker, Gary S. (1964): *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Biglan, Anthony (1973): «The characteristics of subject matter in different academic areas», i *Journal of Applied Psychology*, 57, 195– 203.
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron (1990): *Reproduction in education, society and culture*, London: Sage.
- Bourdieu, Pierre (1986): «The Forms of Capital». Richardson, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1998): *Practical Reason. On the Theory of Action*. Cambridge: Polity Press.
- Brint, Steven (1994): *In an Age of Experts. The Changing Role of Professionals in Politics and Public Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Broccolichi, Sylvain: and Agnes van Zanten (2000): School competition and pupil flight in the urban periphery. *J. Education Policy*. Vol 15, No. 1, 51– 60.
- Carnoy, Martin (1998): National Voucher Plans in Chile and Sweden. Did privatization reforms make for better education? *Comparative Education Review* 42 (3) 309– 337.
- Castro, Freddy Winston (1992): *Bortom den nya medelklassen. Durkheim och de moderna professionella yrkesgrupperna*. Stockholm – Stehag: Symposion Graduale.

- Clotfelter, Charles T; Helen F. Ladd, and Jacob L. Vigdor (2002): *Segregation and Resegregation in North Carolina's Public Classrooms*. North Carolina: Duke University, Terry Sanford Institute of Public Policy, Working Papers Series SAN02– 03. August. (tilgjengelig på nettet under <http://www.pub-pol.duke.edu/people/faculty/ladd/san02– 03.pdf>)
- Coleman, James S; and T. Hoffer (1987): *Public and Private Schools. The Impact of Communities*. New York: Basic books.
- Danielsen, Arild (1998): «Kulturell kapital i Norge». *Sosiologisk tidsskrift*. 1/2, (pp. 75– 101).
- Department for Education and Skills (2001): *Parents' Experiences of the Process of Choosing a Secondary School*. London: Department for Education and Skills. Research Report RR278.
- Dryler, Helen (1994): Uppväxtvillkor och utbildningskarriär. I Erikson, Robert; och Jan Johnsson (red)(1993) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.
- Ehrenreich, Barbara & John Ehrenreich (1979): «The Professional-Managerial Class». I Walker, Pat (ed.) (1979): *Between Labor and Capital*. Boston: South End Press.
- Fairlie, Robert W. «Racial Segregation and the Private/Public School Choice». I Scott (Under trykking) *The Context of School Choice and Student Diversity*. New York: Teachers College Press.
- Fiske, Edward B. & Helen F. Ladd (2000): *When Schools Compete. A cautionary Tale*. Washington DC. The Brookings Institution Publishing Press.
- Gewirtz, Sharon; Stephen J. Ball & Richard Bowe (1995): *Markets, Choice and Equity in Education*. Buckingham: Open University Press.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society. Outline of a Theory of Structuration*. Polity Press: Cambridge.
- Goldthorpe, John H. (1982): «On the service class, its formation and future». i Giddens, Anthony & Gavin Mackenzie (eds.) *Social class and the division of labour. Essays in honour of Ilya Neustadt*. Cambridge: Cambridge University Press. (162– 185)
- Goldthorpe, John H. (2000): «Social Class and the Differentiation of Employment Contracts». i Goldthorpe, John: *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Gorard, Stephen, Chris Taylor and John Fitz (2002): Does school choice lead to «spirals of decline»? *Journal of Education Policy*, Vol 17, No 3, 367– 384.
- Gorard, Stephen; Chris Taylor and John Fitz (2003): *Schools, Markets and Choice Policies*. London: Routledge.

- Gouldner, Alvin (1979): *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*. New York.
- Grusky, David B. & Kim A. Weeden (2001): «Decomposing Without Death: A Research Agenda for a New Class Analysis», i *Acta Sociologica*, 44: 203– 218:
- Hansen, Marianne Nordli (1995): *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation*. Institutt for samfunnsforskning, Rapport nr. 15 / 1995. Oslo.
- Hansen, Marianne Nordli (1996): «Har skillet mellom offentlig og privat sektor klasseteoretisk betydning?» *Sosiologisk årbok* 1996.2, 103– 125.
- Helland, Håvard (2004): *Sosial ulikhet blant sosial- og siviløkonomer*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, Rapport 1: 2004. Avhandling (dr. polit.).
- Hoxby, Caroline M. (2003): School choice and school competition: Evidence from the United States. *Swedish Economic Policy Review* 10 (2003) 9– 65.
- Høgsnes, Geir (1999): *Krone for krone. Lønnsforhandlinger og fordelinger*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Kuhn, Thomas S. (1962): *The structure of scientific revolutions*. International encyclopedia of unified science; vol. 2 no. 2. Chicago: University of Chicago Press.
- Lankford, Hamilton & James Wyckoff, «Why are Schools Racially Segregated? Implications for School Choice Politics». I Scott (ed.) (Under trykking).
- Lauder, Hugh; David Hughes; Sue Watson, Sietske Waslander, Martin Thrupp, Rob Strathdee, Ibrahim Simiyu, Ann Dupuis, Jim McGlinn and Jennie Hamlin (1999): *Trading in futures. Why markets in education don't work*. Buckingham: Open University Press.
- Lauglo, Jon (1996): *Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole*. Ungforskrapport 6– 96. Oslo: NOVA.
- Lauglo, Jon (2004): Innvandrerungdommers anspennelse på skolen. I Petter Aasen, Per Bjørn Foros & Per Kjøl (red) *Pedagogikk og politikk. Festskrift til Alfred Oftedal Telhaug*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Lie, S.; M. Kjærnsli; A. Roe & A. Turmo (2001): *Godt rustet for framtida? Norske 15-åringers kompetanse i lesing og realfag i et internasjonalt perspektiv*. *Acta Didactica* nr. 4/2001. Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo.
- Lødding, Berit (2003): *Ut fra videregående. Integrasjon i arbeid og utdanning blant minoritetsungdom i det første Reform 94-kullet*. NIFU Rapport 1/2003. Oslo: NIFU.

- Markussen, Eifred (2000): *Særskilt tilrettelagt opplæring i videregående – hjelper det? Om segregering, inkludering og kompetanseoppnåelse i det første Reform 94-kullet*. Fafo-rapport 341. Oslo: Fafo.
- Markussen, Eifred (2003): *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002*. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse. NIFU Skriftserie 5/2003. Oslo: NIFU.
- Markussen, Eifred og Nina Sandberg (2004): *Bortvalg og prestasjoner. Om 9798 ungdommer på Østlandet, deres vei gjennom, ut av, eller ut og inn av videregående opplæring, og om deres prestasjoner et år etter avsluttet grunnskole*. NIFU Skriftseries 4/2004. Oslo NIFU.
- Markussen, Eifred og Nina Sandberg (2005): *Stayere, sluttere og returnerte. Om 9756 ungdommer på Østlandet og deres karriere i videregående opplæring frem til midten av det tredje skoleåret*. NIFUSTEP Skriftserie 6/2005. Oslo: NIFU.
- Martin, Bill & Ivan Szelényi (1987): «Beyond Cultural Capital: Toward a Theory of Symbolic Domination.» I Eyerman, Ron; Lennart G. Svensson & Thomas Söderqvist (eds.) (1987): *Intellectuals, Universities, and the State in Western Modern Societies*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Massey, Douglas S & Nancy A Denton (1988): The Dimensions of Residential Segregation. *Social Forces* 67: 2 (December 1988).
- Miron, Gary & Christopher Nelson (2002): *What's Public About Charter Schools? Lessons Learned About Choice and Accountability*. Thousand Oaks, California: Corwin Press.
- Pong, Suet-ling (1996): School Participation of Children from Single-Mother Families in Malaysia. *Comparative Education Review*, vol. 40 (No 3, August): 231 – 249.
- Savage, Mike (1991): «Making sense of the middle-class politics: a secondary analysis of the 1987 British general election survey». *The Sociological Review*, Vol. 39, No. 1 (feb.) (26– 54)
- Savage, Mike; Barlow, James; Dickens, Peter & Tony Fielding (1992): *Property, Bureaucracy and Culture. Middle-Class Formation in Contemporary Britain*. London – New York: Routledge.
- Schiefelbein, Ernesto & Paulina Schiefelbein (2001): *Three decentralization strategies in two decades 1990– 2000*. Santiago: CIDE. <http://www1.worldbank.org/education/globaleducationreform/pdf/Schiefelbein.pdf>.
- Scott, Janelle (Under trykking 2005) *The Context of School Choice and Student Diversity*. New York City: Teachers College Press, Columbia University.

- Skolverket (2003): *Valfrihet og dess effecter inom skolområdet*. Stockholm: Skolverket.
- Similä, Matti (1994): Andra generationens innvandrare i den svenska skolan. I Robert Erikson och Jan O. Jonsson (1994, red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.
- Tveiten, Asbjørn (2000): *Friskolen – enhetsskolens gjøkunge? Forholdet mellom deprivate skolene og det offentlige skoleverket på 1900-tallet*. Oslo: Lunde forlag.
- Van de Werfhorst, Herman G. (2001): *Field of Study and Social Inequality. Four Types of Educational Resources in the Netherlands*. Proefschrift van de graad van doctor (phd-dissertation). Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Weber, Max (1946): *From Max Weber: Essays in Sociology*. Translated and edited by H.H. Gerth & C. Wright Mills. New York: Oxford University Press.
- Wichstrøm, Lars (1993): *Hvem sprang? Hvem sto igjen og hand? Ungdomsskoleelevers skolemotivasjon*. Oslo: UNGforsk Rapport 4/93.
- Wikan, Unni (1995): *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal.
- Woods, Philip A., Carl Bagley & Ron Glatter (1998): *School Choice and Competition. Markets in the public interest?* London: Routledge.
- Wright, Erik Olin (1985): *Classes*. London: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997): *Class counts: comparative studies in class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vedlegg 1

Gyldige observasjoner for variabler i tabellene i kapittel 2

Variabel	Prosent av elevmaterialet med manglende informasjon om vedk. variabel	Antall observasjoner tilgjengelig for analyse
Skoletype	0	619412
Kjønn	0	619412
Bosted: kommune i spredtbygd strøk	0	619412
Bosted: kommune i større byområde	0	619412
Inntekt etter skatt		
far	3,7	596269
Mor	1,1	612730
Inntekt etter skatt		
far	,7	596269
mor	1,1	612730
Univ/ høyskleutd. av «høyere grad»		
far	4,2	593701
mor	3,1	600513
Grunnskole eller kortere skolegang		
far	4,2	593701
mor	3,1	600513
Lederstillinger, akad. yrker eller i tekn. yrker som krever lang utd.		
far	31,9	421937
mor	40,9	365820
Arbeidsuke mer enn 30 timer		
far	16,2	519048
mor	22,7	478735
Trygdet, syk, ledig, i attføring		
far	9,8	558937
mor	14,1	532351
Familiestatus		
Foreldrene bor sammen	0,9	613765
Foreldrene bor sammen og er gift	0,9	613765
Innvandrerbakgrunn		
Begge foreldre innvandrere	0	616412
Begge foreldre fra ikke-vestlig land	0,4	616918
Begge foreldre fra ikke-vestlig land & eleven er født i utlandet	0,4	616918

Vedlegg 2

Vedleggstabeller fra logistisk regresjon i kapittel 3

Vedleggstabell 2.A. Logistisk regresjon: effekter på sannsynlighet for å gå på en friskole (Foreldres utdanningsnivå som kontinuertlig variabel)

	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,341***	0,043
Far småborgerskap	0,417***	0,036
Far middels nivå privat	0,262***	0,042
Far middels nivå offentlig	-0,028	0,045
Far tekniker høy utd.	-0,209***	0,050
Far akademiker, profesjon, kunst	0,410***	0,048
Far leder offentlig sektor	0,090	0,092
Far næringslivsledelse	-0,132**	0,047
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,255***	0,030
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,373***	0,041
Mor småborgerskap	0,495***	0,046
Mor middels nivå privat	0,504***	0,041
Mor middels nivå offentlig	-0,268***	0,038
Mor tekniker høy utd.	-0,794***	0,104
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,189**	0,057
Mor leder offentlig sektor	-0,360**	0,133
Mor næringslivsledelse	-0,380***	0,092
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,356***	0,029
Fars utdanningsnivå	0,124***	0,008
mors utdanningsnivå	0,206***	0,008
Begge foreldre fra u-land	0,297***	0,034
Tettsted	0,609***	0,068
Mindre by	1,233***	0,048
Storby	1,488***	0,046
Jente	0,090***	0,019
Foreldre samboere	-0,551***	0,047
Foreldre gifte	-0,083***	0,024
Antall søsken	0,271***	0,008
Konstant	-7,393***	0,063

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -51272,347. LR Chi²: 6734.03 Pseudo R²: 0,062. Antall: 580497

Referansekategori: Gutter i kommuner i spredtbygde strøk med far og mor verken gift eller samboende, både mor og far arbeiderklasse.

Vedleggstabell 2.B: Logistisk regresjon: effekter på sannsynlighet for å gå på en friskole (Foreldres utdanningsnivå som dummyvariabler)

	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,317***	0,044
Far småborgerskap	0,401***	0,036
Far middels nivå privat	0,251***	0,042
Far middels nivå offentlig	-0,111**	0,046
Far tekniker høy utd.	-0,253***	0,051
Far akademiker, profesjon, kunst	0,477***	0,051
Far leder offentlig sektor	0,073	0,092
Far næringslivsledelse	-0,176***	0,047
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,234***	0,030
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,343***	0,042
Mor småborgerskap	0,494***	0,046
Mor middels nivå privat	0,500***	0,041
Mor middels nivå offentlig	-0,332***	0,040
Mor tekniker høy utd.	-0,813***	0,104
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,248***	0,061
Mor leder offentlig sektor	-0,381**	0,133
Mor næringslivsledelse	-0,417***	0,092
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,342***	0,029
Fars utdanning Nivå 2	0,313	0,179
Fars utdanning Nivå 3	0,448*	0,177
Fars utdanning Nivå 4	0,463**	0,177
Fars utdanning Nivå 5	0,450*	0,182
Fars utdanning Nivå 6	0,923***	0,177
Fars utdanning Nivå 7	0,801***	0,179
Fars utdanning Nivå 8	0,816***	0,190
Mors utdanning Nivå 2	1,144***	0,175
Mors utdanning Nivå 3	1,431***	0,171
Mors utdanning Nivå 4	1,359***	0,172
Mors utdanning Nivå 5	1,396***	0,183
Mors utdanning Nivå 6	1,994***	0,172
Mors utdanning Nivå 7	2,077***	0,176
Mors utdanning Nivå 8	2,182***	0,201
Begge foreldre fra u-land	0,320***	0,035
Tettsted	0,606***	0,068
Mindre by	1,232***	0,048
Storby	1,495***	0,046
Jente	0,090***	0,019
Foreldre samboere	-0,545***	0,047
Foreldre gifte	-0,074**	0,024
Antall søsken	0,272***	0,008
Konstant	-8,102***	0,236

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -51118,931. LR Chi²: 7040,86 Pseudo R²: 0,064. Antall: 580497

Referansekategori: gutter i kommuner i spredtbygde strøk med far og mor verken gift eller samboende, med både mor og far arbeiderklasse, uten høyere utdanning.

Vedleggstabell 2.C: Multinomisk logistisk regresjon: effekter på sannsynlighet for å gå på friskole med alternativt livssyn, eller alternativ pedagogikk relativt til en kommunal skole (Foreldres utdanningsnivå som kontinuerlig variabel)

	Alternativt livssyn		Alternativ pedagogikk	
	Koeffisient	S. E.	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000	0,000	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,111	0,060	0,577***	0,064
Far småborgerskap	0,274***	0,049	0,604***	0,053
Far middels nivå privat	0,285***	0,054	0,248***	0,065
Far middels nivå offentlig	-0,025	0,061	-0,017	0,068
Far tekniker høy utd.	-0,319***	0,071	-0,067	0,071
Far akademiker, profesjon, kunst	0,438***	0,067	0,417***	0,069
Far leder offentlig sektor	-0,125	0,140	0,290*	0,122
Far næringslivsledelse	-0,240***	0,065	0,019	0,067
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,152***	0,040	0,387***	0,046
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,231***	0,056	0,542***	0,062
Mor småborgerskap	0,130	0,068	0,857***	0,065
Mor middels nivå privat	0,388***	0,056	0,636***	0,060
Mor middels nivå offentlig	-0,271***	0,052	-0,245***	0,057
Mor tekniker høy utd.	-0,787***	0,149	-0,832***	0,146
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,009	0,086	0,289***	0,076
Mor leder offentlig sektor	-0,553*	0,213	-0,237	0,170
Mor næringslivsledelse	-0,875***	0,165	-0,080	0,113
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,252***	0,038	0,462***	0,045
Fars utdanningsnivå	0,082***	0,011	0,177***	0,011
mors utdanningsnivå	0,113***	0,011	0,326***	0,012
Begge foreldre fra u-land	0,521***	0,042	-0,184**	0,062
Tettsted	1,555***	0,089	-3,105***	0,412
Mindre by	1,495***	0,077	0,959***	0,062
Storby	1,888***	0,074	1,068***	0,060
Jente	0,081**	0,027	0,095**	0,028
Foreldre samboere	-1,547***	0,122	-0,238***	0,052
Foreldre gifte	0,428***	0,036	-0,519***	0,033
Antall søsken	0,404***	0,009	-0,016	0,016
Konstant	-8,243***	0,094	-8,085***	0,087

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -57255,516. LR Chi²: 9642,86 Pseudo R²: 0,078. Antall: 580497

Referansekategori: gutter i kommuner i spredtbygde strøk med far og mor verken gift eller samboende, med både mor og far arbeiderklasse.

Vedleggstabell 2.D: Multinomisk logistisk regresjon: effekter på sannsynlighet for å gå på friskole med alternativt livssyn, eller alternativ pedagogikk relativt til en kommunal skole (Foreldres utdanningsnivå som dummyvariabler).

	Alternativt livssyn		Alternativ pedagogikk	
	Koeffisient	S. E.	Koeffisient	S. E.
Foreldres samlede inntekt	0,000	0,000	0,000**	0,000
Far trygdet og yrke uoppgitt	0,141*	0,060	0,514***	0,064
Far småborgerskap	0,278***	0,049	0,566***	0,053
Far middels nivå privat	0,305***	0,054	0,201**	0,065
Far middels nivå offentlig	-0,039	0,062	-0,164*	0,069
Far tekniker høy utd.	-0,309***	0,072	-0,158*	0,072
Far akademiker, profesjon, kunst	0,501***	0,071	0,502***	0,071
Far leder offentlig sektor	-0,086	0,141	0,228	0,122
Far næringslivsledelse	-0,230***	0,066	-0,076	0,068
Fars yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,167***	0,041	0,336***	0,046
Mor trygdet og yrke uoppgitt	0,227***	0,056	0,497***	0,062
Mor småborgerskap	0,159*	0,068	0,834***	0,065
Mor middels nivå privat	0,408***	0,056	0,608***	0,060
Mor middels nivå offentlig	-0,295***	0,054	-0,336***	0,059
Mor tekniker høy utd.	-0,748***	0,149	-0,869***	0,147
Mor akademiker, profesjon, kunst	0,189*	0,095	0,334***	0,081
Mor leder offentlig sektor	-0,495*	0,214	-0,289	0,170
Mor næringslivsledelse	-0,851***	0,165	-0,152	0,113
Mors yrke uoppgitt, men ikke trygdet	0,273***	0,038	0,426***	0,046
Fars utdanning Nivå 2	0,712**	0,231	-0,307	0,281
Fars utdanning Nivå 3	0,899***	0,227	-0,247	0,277
Fars utdanning Nivå 4	0,903***	0,227	-0,208	0,277
Fars utdanning Nivå 5	0,718**	0,236	-0,026	0,283
Fars utdanning Nivå 6	1,135***	0,228	0,496	0,277
Fars utdanning Nivå 7	1,091***	0,231	0,333	0,279
Fars utdanning Nivå 8	1,213***	0,248	0,264	0,292
Mors utdanning Nivå 2	1,281***	0,193	1,188**	0,422
Mors utdanning Nivå 3	1,682***	0,188	1,354**	0,418
Mors utdanning Nivå 4	1,469***	0,189	1,504***	0,418
Mors utdanning Nivå 5	1,419***	0,209	1,642***	0,427
Mo utdanning Nivå 6	1,901***	0,189	2,352***	0,418
Mors utdanning Nivå 7	1,671***	0,200	2,614***	0,420
Mors utdanning Nivå 8	2,117***	0,243	2,486***	0,442
Begge foreldre fra u-land	0,618***	0,042	-0,211**	0,063
Tettsted	1,562***	0,089	-3,116***	0,412
Mindre by	1,504***	0,077	0,948***	0,062
Storby	1,915***	0,074	1,061***	0,060
Jente	0,082**	0,027	0,095**	0,028
Foreldre samboere	-1,532***	0,122	-0,235***	0,052
Foreldre gifte	0,448***	0,036	-0,515***	0,033
Antall søsken	0,410***	0,009	-0,017	0,016
Konstant	-10,068***	0,291	-7,558***	0,475

* = signifikant $p < .05$; ** = signifikant $p < .01$; *** = signifikant $p < .001$

Log likelihood: -57029.995. LR Chi²: 10093,91 Pseudo R²: 0,081. Antall: 580497

Referansekategori: gutter i kommuner i spredtbygde strøk med far og mor verken gift eller samboende, med både mor og far arbeiderklasse.

Vedlegg 3

Fordeling av foreldres inntekt for elever i ulike skoletyper

Dataene vi har fått fra Statistisk sentralbyrå inneholder to mål på mors og fars inntekt. «Inntekt etter skatt» er alle inntekter og overføringer fratrukket skatt, og er således et uttrykk for mors og fars disponible inntekt. Den inkluderer både trygd og kapital- og aksjeinntekter i tillegg til lønnsinntekt fra arbeid og næringsinntekt. I tillegg har vi det snevrere «yrkesinntekt» som bare inkluderer inntekt fra lønnet arbeid (før skatt) samt netto næringsinntekt. Hvilket av disse målene man bruker kan tenkes å spille en rolle for resultatene. I arbeidet med kapittel 3 har vi gjort logistiske regresjonsanalyser med både yrkesinntekt og total inntekt etter skatt, for både mor og far, og med summen av mor og far. Hvilket mål vi brukte spilte ingen rolle for resultatene, og for enkelthets skyld valgte vi å bruke summen av mors og fars inntekt etter skatt.

En annet spørsmål er hvilket mål vi skal bruke på sentraltendens og spredning. Sentraltendens er uttrykk for hvilken verdi som er «vanlig», mens spredning er hvor store avvikene er fra det vanlige. De mest brukte mål på sentraltendens er gjennomsnitt og median. Gjennomsnittet er summen av alle observasjonenes verdi delt på antall observasjoner. For eksempel finner man gjennomsnittsinntekten blant fedrene ved å legge sammen alle fedrenes inntekter og dele denne summen på antallet fedre. Medianen er den verdien som deler populasjonen i to like store deler. Fedrenes medianinntekt er for eksempel den inntekten som halvparten av fedrene ligger under og den andre halvparten ligger over. Halvparten av fedrene har altså høyere inntekt enn medianinntekten, mens den andre halvparten av fedrene tjener mindre enn medianen. I kapittel 2 bruker vi medianen i stedet for gjennomsnitt, fordi et gjennomsnitt vil påvirkes sterkt av ekstremt høye verdier, særlig gjelder det i små grupper (som foreldre av friskoleelever). Dersom faren til en friskoleelev tjener en milliard vil det påvirke gjennomsnittet til friskoleforeldre langt mer enn en tilsvarende inntekt vil påvirke gjennomsnittet til foreldre til barn i offentlige skoler (som jo er veldig mange flere). Medianen påvirkes derimot ikke av om noen foreldre har ekstremt høye inntekter, og gir således et mer troverdig bilde av hvilket inntektsnivå som er vanlig i ulike skoleslag.

I Vedleggstabell 3.1 viser vi både median og gjennomsnitt på de ulike mål på foreldres inntekt. I tillegg tar vi med ett mål på spredning. Standardavviket er

det gjennomsnittlige avviket fra gjennomsnittet, og sier dermed noe om spredningen i materialet.

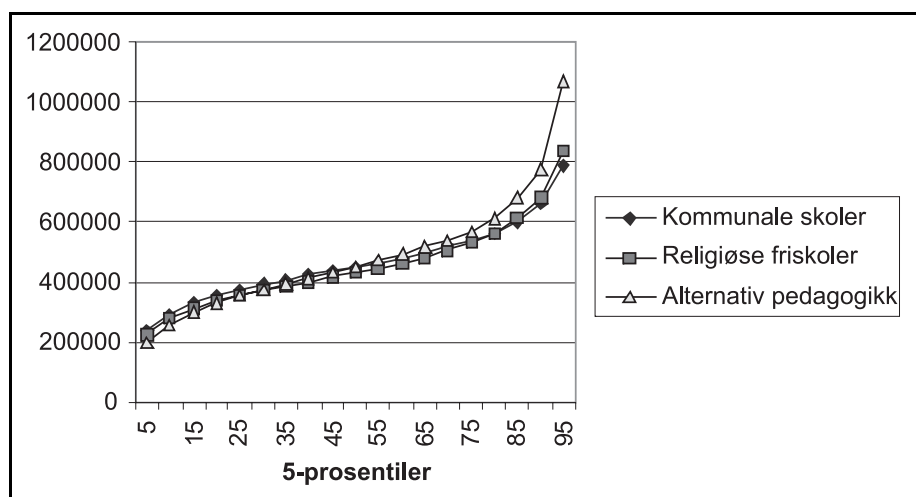
Vedleggstabell 3.1: Spredning og sentraltendens på ulike inntektsmål i ulike skoletyper

	Gjennomsnitt	Median	Std.avvik
Foreldres inntekt			
Kommunale skoler	503084	450520	1810230
Religiøse friskoler	546798	430263	2401561
Alt.ped-friskoler	833322	451182	13655197
Foreldres lønn			
Kommunale skoler	545701	523858	343090
Religiøse friskoler	515682	473888	338498
Alt.ped-friskoler	572179	507530	506032
Fars inntekt			
Kommunale skoler	305288	252687	1782881
Religiøse friskoler	360919	256477	2260049
Alt.ped-friskoler	567039	250902	13784927
Fars lønn			
Kommunale skoler	366014	335705	290121
Religiøse friskoler	366367	332582	284338
Alt.ped-friskoler	393553	328343	431762
Mors inntekt			
Kommunale skoler	209020	201355	405822
Religiøse friskoler	201095	182534	395837
Alt.ped-friskoler	248233	196862	1762807
Mors lønn			
Kommunale skoler	187794	190099	145252
Religiøse friskoler	159395	141882	167769
Alt.ped-friskoler	194669	183629	198389

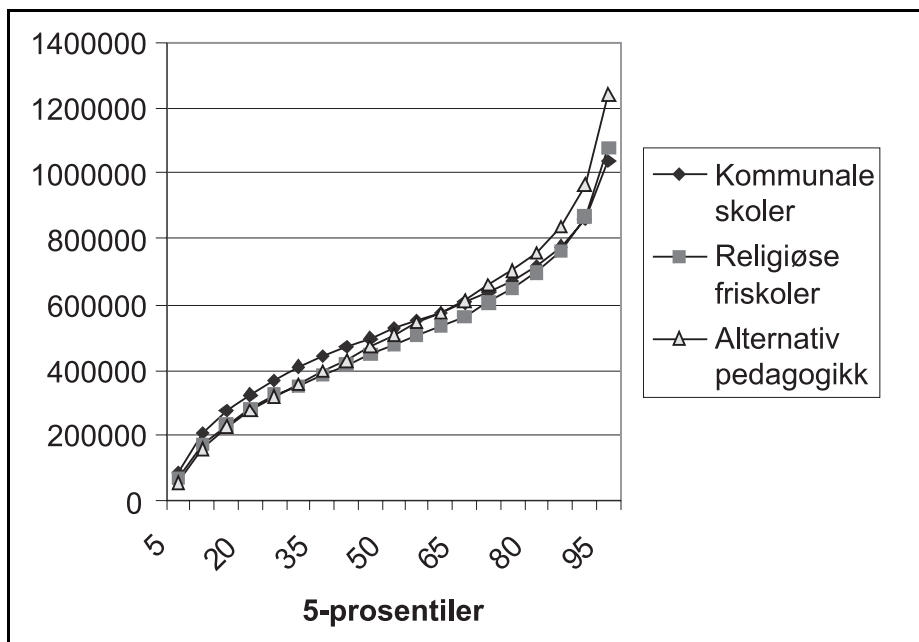
Tabellen viser at hvilket mål på sentraltendens vi bruker påvirker resultatene. Forskjellene mellom skoletypene er større når vi sammenligner gjennomsnittsinntekter enn når vi sammenligner medianinntekter. Det eneste unntaket fra dette er mors yrkesinntekt, hvor differansen er drøyt ti tusen kroner høyere når vi sammenligner medianene. Den innbyrdes rangeringen av de ulike skoletypene er heller ikke alltid den samme når vi ser på median og gjennomsnitt. Når det gjelder foreldres samlede inntekt etter skatt (de tre øverste radene) er for eksem-

pel gjennomsnittsinntekten lavest blant foreldre med barn i kommunale skoler, mens medianinntekten er lavest i friskoler med religiøst alternativ. Maksimumsinntekten varierer en del mellom skoleslagene, og den er stort sett høyest i offentlige skoler, og lavest i friskoler med religiøst alternativ, og høye maksimumsinntekter påvirker gjennomsnittet mer i friskoler enn i kommunale skoler fordi antallet foreldre i friskoler er så mye lavere. Vi ser også at spredningen, målt ved standardavviket gjennomgående er betydelig høyere blant foreldre med barn i friskoler med alternativ pedagogikk. Det er altså verdt å minne leserne på at hvilket mål man bruker kan påvirke resultatene.

Det kan altså se ut til at fordelingen av inntekt er langt fra identisk i de tre skoletypene. I Vedleggsfigur 1 og 2 viser vi hvordan fordelingen er på summen av mors og fars inntekt etter skatt og summen av mors og fars yrkesinntekt.

Vedleggsfigur 1: Fordeling av foreldres inntekt etter skatt (5-prosentiler) i ulike skoletyper.

Vedleggsfigur 2: Fordeling av foreldres yrkesinntekt (5-prosentiler) i ulike skoletyper

Figurene viser at fordelingen ikke er identisk i de tre skoleslagene. Foreldre med elever i friskoler med alternativ pedagogikk ligger litt lavere enn de andre i bunnen av fordelingen, mens de ligger litt over de andre i toppen av fordelingen. Dette stemmer bra med Vedleggstabell 3.1 som viste betydelig høyere spredning i denne gruppen.

Resultatene i dette vedlegget viser altså en tendens i retning av at foreldre med barn i friskoler med alternativ pedagogikk har noe høyere andeler med høy inntekt, men samtidig at de har noe høyere andeler med lav inntekt. Særlig tydelig er dette mønsteret når vi ser på det bredeste inntektsmålet (inntekt etter skatt). Siden gjennomsnittet påvirkes mer av ekstremt høye verdier, og dermed gir et skjevt bilde av hvilket inntektsnivå som er det «vanlige», har vi i kapittel 2 valgt å bruke medianinntekten.